

Forfatter: Paludan-Müller, Fr.

Titel: Paludan-Müllers poetiske Skrifter i Udvalg, III. Bind

Citation: Paludan-Müller, Fr.: "Paludan-Müllers poetiske Skrifter i Udvalg, III. Bind", i Paludan-Müller, Fr.: *Paludan-Müllers poetiske Skrifter i Udvalg, III. Bind*, udg. af CARL S. PETERSEN , 1909, s. 325. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-paludanm03-shoot-idm140319425791056.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Paludan-Müllers poetiske Skrifter i Udvalg, III. Bind

KOMMENTAR

326

327

LUFTSKIPPEREN OG ATHEISTEN

Affattelsestid: Tiden mellem Septbr. 1851 (se Anm. til Side 7 Linje 10) og Septbr.-Oktober. 1852 [i November 1852 befandt Manuskriptet sig i Trykkeriet, som det ses af et Brev af 24/11 1852 fra Chr. Molbech til Sønnen (Chr. Molbech og Chr. K. F. Molbech. En Brevveksling, Side 32): "Af Paludan-Müller udkommer et nyt Digt til Nytaar; det bliver stort d.v.s. i meget stort Format; ellers kun 5-6 Ark, efter Thieles Formening. Hvad det er eller kaldes, veed jeg ikke; jeg vilde ikke spørge ham selv derom"]; **udkom** den 17de December 1852 (paa Titelbladet staar: 1853), trykt 2den Gang 1879 (i "Poetiske Skrifter" II), 3dje 1901 (i "Poetiske Skrifter i Udvalg" VI), 4de 1903 (4de Udgave).

Nærværende Udgave gengiver Texten i Udgaven 1853 (d.v.s. 1852), den eneste af Digteren selv besørgede.

Versemaalet er det samme, som anvendes i "Dandserinden" og "Adam Homo": det italienske *ottave rime*, hvorom henvises til Bemærkningen i nærvær. Udgaves 1ste Bind Side 483.

Æmnet. "Luftskipperen og Atheisten" er et Indlæg i den Kamp mellem *Tro* og *Viden*, som førtes herhjemme i Aarene 1850-52. Anledning til Striden gav H. C. Ørsteds 1849-50 udkomne berømte Skrift "Aanden i Naturen". Det vakte Indsigelse hos Teologerne, af hvilke navnlig Sjællands Biskop J. P. Mynster tog til Orde mod det, men det toges til delvis Indtægt af Tidens Fritænkere, af hvilke navnlig Lægen Frederik Drejer (1853) og Journalisten Rudolf Varberg (1869) med stor Voldsomhed rettede et Angreb paa Kristendommen. Den første udgav 1852 "Aandetroen og den frie Tænkning", den sidste i April 1851 under Mærket *H-t* "Striden mellem Ørsted og Mynster eller Videnskaben og den officielle Theologi". [Om Striden se O. Waage, J. P. Mynster og de philosophiske Bevægelser paa hans Tid i Danmark, Side 161 -90.]

P.-M.'s Digt er fremkaldt af Varbergs Pjece. Dette erkendtes af Samtiden (se Dagbl. 1853 No. 39, Fædrel. 1853 No. 6 og Erslews Forfatter-Lexikon, Supplement III (1868), Side 543), og for den, der sammenholder Pjecen med Digtet, er Tvivl herom heller ikke mulig. Ikke alene hentydes der, som det vil ses af Anmærkningerne, Gang paa Gang direkte til netop denne Pjece, men hele Anton Langes Forsvar Side 20-25 for Atheismen bestaar, som Dagbl. 1853 No. 39 gør opmærksom paa, for en stor Del af Sætninger, Udtryk og Ord, der er plukkede ud snart her, snart der fra den. Men P.-M. er gaaet videre endnu; det er ikke blot den unge Fritænkens Skrift, der har fremkaldt Digtet, men ogsaa hans Person har staaet ham for Tanken, da han skrev det. Der er en Række Lighedspunkter mellem Anton Lange og Rudolf Varberg, 328 som næppe kan være tilfældige: Anton Lange er (Side 21 Linje 10) 23 Aar - Varberg var den 28de Februar 1851 fyldt 23 Aar; Anton Lange er (Side 10 Linje 30) Litteraturanmelder - Varberg var paa den Tid Litteraturanmelder i "Berlingske Tidende" (se f. Ex. nærvær. Udgaves 2det Bind Side 538) og i "Fædrelandet" (blev det senere ved "Dagbladet"); Anton Langes Anmeldelser lover os (Side 10 Linje 35) "høistens dog en Procurator" - Varberg studerede Jura og blev 1855 juridisk Kandidat; Anton Lange er spinkel og uanseelig af Legemsbygning - ifølge Meddelelse fra Hr. Dr. phil. Alex. Thorsøe var Varberg det samme.

Digtets ydre Form: at lade Fritænkeren deltage i en *Luftsejls*, har P.-M. faaet Ideen til ved at overvære Luftskipperen Tardinis Opstigning fra Kristiansborg Ridebane i Sommeren 1851 (se Anm. til Side 7 Linje 10). Tankegangen i det: at man kan omvende en Fritænkere ved at bringe ham i en for ham ubehagelig Situation, har en Parallel i "Ivar Lykkes Historie", II (1869), Side 272-275, hvor P.-M. omvender en Fritænkere ved at lukke ham inde en Nat blandt Gravene i Roskilde Domkirke!

Samtidens Dom. *Berlingske Tidende* 1852, No. 299: "Dette Digt bereder os en reel Nydelse, det er et tankevægtigt Arbejde, dybtgaaende og originalt i sin Idee. Det er paa eengang satirisk-comisk og dybt religieust; hiint er det ved Hovedpersonens Physiognomi og Skjæbne, dette ved Grundtanken, hvorpaa Digtningen hviler. Det fremstiller paa en sammentrængt Maade, hvorledes Virkeligheden fører til en saadan Forvandling af den atheisticke Anskuelse, som ingen Reflexion i samme Grad kan hidføre. Mellem Himmel og Jord, i den af Luften baarne Gondol, bringer Luftskipperen Atheisten til Erkjendelse af det Intetsigende ved et

menneskeligt Liv uden Gud. - Digtet er affattet, som flere af Forfatterens tidligere, i fuldendt skønne Ottavestanze". - *Flyve-Posten* 1852, No. 378: "Vor poetiske Literatur er i disse Dage blevet beriget med et Digtværk, kun ringe af Omfang, men desto større af Værdi: "Luftskipperen og Atheisten, et Digt af Fr. Paludan-Müller". Det er mod Tidens Skjødesynd, den moderne Pantheisme, der allerede har forrykket saa mangen Hjerne og bragt saamangen Stumper til at drappere sig med "Videnskabens" Gevandt og træde op som "Humanist", som Naturens og Fornuftens Forfægter mod den gamle Overtro paa et almægtigt Forsyn, Digteren her er traadt i Skranken. De høie Sandheder, han opstiller mod vore filosofierende "Kyllingehoveders" taagede Theorier, fremtræde her understøttede af al den begejstrede Kraft, fine Ironi og dybe Humor, hvormed "Adam Homos" og "Dandserindens" Sanger saa ofte har fortryllet os, og de smukke ottave rime ere behandlede med den berømte Versificators bekjendte Virtuositet." - *Ugeskrift for den evangeliske Kirke i Danmark*, udg. af J. M. L. Hjort, 1ste Bind (1853), Side 47: "Som Danmark glæder sig over sin store Digter, saaledes glæder Kirken sig over sin *christelige* Digter. Paludan-Müller træder i dette Digt op med dyb Foragt for den saakaldte humanistiske Videnskab og lader en af dens Tilhængere corrigeres paa følelig Maade, idet han synes i den unge Piges Ord til Montechriste:

Og kunde blot hans stolte Mod De tvinge,
Da vilde sikkert frelst De hjem ham bringe, -

at have lagt den Anskuelse for Dagen, at slige Personer skulle overvindes ikke ved Videnskab, men ved Straf. Vi indrømme, at den store Opdrager selv i mange Tilfælde retfærdiggjør denne Anskuelse, og under alle Omstændigheder: Digterens stærkt udtalte ubarmhjertige Foragt for de unge Atheister vil ikke være af ringe Virkning". - *Kjøbenhavnsposten* 1852, No. 302: "Først er man tilbøielig til at troe, at Digtet skal være alvorligt meent, at Forf. er religiøs og vil bryde Staven over den moderne Atheisme, som man henter j Feuerbachs og andre tydske Philosophers Skrifter. Snart seer man imidlertid, at dette ingenlunde er Meningen: Digtet er lagt an paa at være 329 ironisk, og det vil altsaa ikke docere nogen bestemt Lære, men skue smilende fra sit høie Stade ned paa alle menneskelige Kampe". Denne Opfattelse søger Anmelderen at begrunde ved at gennemgaa Digtet i Enkeltheder og slutter derpaa med Spørgsmaalet: "hvorledes er denne Ironie gennemført. Saa maa Anm. da tilstaae, at han i Digtet finder formegen udenoms Satire, ikke hos Digtets Personer, - thi i deres Mund kunde vistnok Satire over Andet bidrage til at fremhæve det ironiske Lys, hvori de selv stode, - men hos Forfatteren. Det kan ikke nægtes, at han mere, end Ironiens Standpunkt tillader, lægger an paa at gjøre Atheisten latterlig, deels ved Satire, deels ved at bringe ham i Vaudevillesituationer. Saaledes skildres han som en daarlig æsthetisk Recensent og Forfatter, hvad der ikke synes at høre væsenlig med. Den stærke Detailleren hvad Atheisten angaaer skader overhovedet Ironien. Det faaer Udseende af som om Forfatteren ikke rigtig har vidst, om han vilde være Ironiker eller om han hellere skulde svinge Satirens Svøbe over visse daarlige Exemplarer af Atheister. Idet han har villet gjøre begge Dele, er ingen af Delene lykkedes. Man føler sig ikke hensat i Ironiens frie Regioner og naar man nærmere betragter Satirens Svøbe, seer den næsten ud som en Vaudevilletaktstok. - Sproget flyder som Melodie og Naturskildringerne ere nogle af de skønneste, man kan ønske at læse". - [Mod denne Kjøbenhavnspostens Anmeldelse bragte *Flyve-Posten* i sit No. 381 et Indlæg, hvori der hævdedes, at Anmeldelsen beroede paa "en total Misforstaaelse af Digtet": "Kjøbenhavnsposten burde vistnok see sig om efter en bedre æsthetisk Recensent end den unge Mand, der her har vovet sig ud paa Glatiis". - I No. 306 af *Kjøbenhavnsposten* forsvarer den angrebne Anmelder sig og fastholder sin Opfattelse af Digtet: "Grundig Satire over Atheisterne findes ikke deri. Digteren har snarere givet dem Vaaben i Hænderne ved at lade Torturen anvendes imod dem." - *Dagbladet* 1853, No. 13: "Det maa være os tilladt at fortælle Adam Homos geniale Forfatter, der paa en saa smuk og gribende Maade har skildret os saamange Forhold, en lille Historie. Vi beklage ikke at kunne gjøre det i de klangfulde Ottaver, som Digteren for det Meste behandler saa mesterlig, men at maatte give vor Fortælling paa simpel Prosa. - En Vagabond, ret en Karl af den allerværste Slags, udgaaet fra et Opfostringshus, kjøbt som Dreng af en omreisende Liniedansertrup, opdraget blandt Gjøglerne af den laveste Klasse, bleven stor under Mishandlinger og Farer af enhver Art, forelsker sig i sin Principals Kone, som gjengjælder hans brutale Kjærlighed, og for ikke at generes af Ægtemandens Skinsyge, vælger han det simpleste Middel og slaaer ham ihjel; efterat have bemægtiget sig hans Penge og hans Kone, flygter han, og da Ballonerne just ere komne i Mode, kjøber han en saadan, leier de nødvendige Manipulationer og gennemreiser nu Verden som den vidtberømte Professor N. N., der giver Forestillinger i den høiere Luftfartkunst. Han kommer paa sin Reise til Kjøbenhavn, slaaer Plakater op paa Hjørnerne og indbyder Passagerer til at gjøre Touren med. En theologisk Kandidat lader sig friste, betaler Passagepengene, og op gaaer det i de høiere Regioner, som hidtil kun ere blevne besøgte af Fuglene. Veiret er herligt, Ballonen glider med langsomt Fort hen over Øresund. De tvende Luftreisende føle Trang til at tale med hinanden, og efterat have vexlet de sædvanlige Indledningsfloskler, begyndte Kandidaten at prise Guds Storhed og Almagt, som man først ret føler, naar man saaledes ene og hjælpeløs befinder sig ude i det store, ubegrænsede Himmelrum. Forbauset og forundret seer Luftskipperen paa ham. "Gud!" udraaber han, "der gives ingen Gud! Jeg troer hverken paa Gud eller Djævelen." - Nu er det Kandidaten, der bliver forfærdet. Han citerer Bibelen. Vor Luftskipper har aldrig anet en saadan Bogs Tilværelse. Kandidaten begynder at tale om Udødelighed, om et Liv efter dette. Luftskipperen husker pludselig paa sin Principal, som han har dræbt, og begynder at føle en vis Angst: det vilde jo være skrækeligt, om der var en Gud til, som kunde straffe ham, der saa lykkelig er undsluppen Politiets Kløer.

"Skulde der virkelig gives en Gud, en alvidende og almægtig Gud?" tænker han ved sig selv; "vi ville probere". - Og uden at Kandidaten mærker Noget, lukker han op for Ventilen, lader Gassen strømme ud, og Ballonen synker; den nærmer sig Havets Overflade. "Gud forbarme sig!" raaber Kandidaten, "jeg synes -" "At vi gaae ad undas, mon cher, ja der er ikke to Meninger derom; der maa være kommen et Hul i Ballonen". - "Men hvad skulle vi gjøre?" udbryder den fortvivlede Passageer. - "Gjøre?" siger Luftskipperen med et satanisk Smil, "see til at svømme i Land". - "Men jeg kan ikke svømme". - "Det er høist ubehageligt for Dem; saa veed jeg intet bedre Middel, end at De beder Deres almægtige Gud om Hjælp". Ligbleg i Ansigtet fremmumler Kandidaten en Bøn. Forventningsfuld seer Luftskipperen snart paa ham, snart mod Himlen, snart paa Ballonen, ligesom om han ventede, at en Engel skulde flyve ned og paa sine Vinger atter hæve Ballonen; thi skjøndt han ikke troer, er han overtroisk. Men Intet viser sig, og Ballonen vedbliver at dale. "Nu", raaber Luftskipperen barsk, "hjælper Deres Gud ikke snart?" - "Ak, der skeer ingen Mirakler i vore Dage!" - "Velan da, saa vil jeg hjælpe, men bekjend da først, at der ingen Gud existerer." - "Jo, der gives en Gud!" - "Saa ville vi da begge fare ad Helvede til! Seer De, nu have vi snart naaet Bølgens Top!" - "Frels mig bare, jeg vil jo erklære, hvad De vil - der gives ingen Gud!" - "Det var brav!" siger Luftskipperen, lukker Ventilen, kaster Ballast ud og fortsætter meget beroliget i Sind sin Reise, som faaer en lykkelig Ende. - Dette er vor Historie ... og hvad er da Moralen af vor Historie? Moralen er ligefrem den, at en Tro, en Overbeviisning, en Idee, den være rigtig eller forkeert, ikke kan bekæmpes med materielle Midler. Dette burde Forfatteren have betænkt, inden han lod en Atheist omvende sig, fordi han et Øjeblik svævede i en tilsyneladende Livsfare; han seer, hvor let det er at vende hans egen Fremstilling mod ham selv. Galilæi blev lagt paa Pinebænken, fordi han var Atheist; thi i hine Dage var det Atheisme at troe, at Jorden bevægede sig; de legemlige Smertes tvang ham vel til at tilbagekalde sin Atheisme; men neppe var Smerten forbi, før han udrød: Og den bevæger sig evig. Vi have Intet imod, at Hr. Paludan-Müller bekæmper Atheismen, men vi ønske blot, at han vil gjøre det ved andre Midler. Alt kan latterliggjøres, men dermed er endnu Intet beviist. Man loe af den Første, der paastod at Jorden var rund, og at man kunde bruge Dampen som bevægende Kraft; ikkedestomindre er Jorden ikke flad, og ikkedestomindre seile og kjøre vi med Damp. Og ligesaa lidt som Kandidatens Fornægtelse af Gud i den Historie, vi nys fortalte, beviser, at der ingen Gud er, ligesaa lidt beviser Atheistens Omvendelse i Hr. Paludan-Müllers Digt, at der er en Gud. Man kan skade den bedste Sag ved et slet Forsvar, og intet fornuftigt Menneske vil et Øjeblik betænke sig paa at tilstaae, at han, for at frelse sit Liv, med største Fornøielse vil give enhversomhelst Erklæring, der ikke skader Andre, og som aldeles ikke er bindende for ham; thi Martyrdommen er gaaet af Mode. - Vi skulle kun endnu gjøre opmærksom paa, at Hr. Paludan-Müller behøver en Katholik for at omvende den Vantro. Logisk rigtigt er det, Ikke-Troen kan kun beseires af den ubetingede, blinde Tro; men det er ikke meget smigrende for Protestantismen". - I No. 39 bragte *Dagbladet* en indsendt Artikkel, der strækker sig over 7 Spalter. Den indeholder en kraftig Protest mod Digtets Grundtanke; i Anledning af Side 11 Linje 3 (i nærvær. Udgave) bemærkes spydigt: "Det er ordentlig rørende at see Forfatterens Pietet for Professorer, saa meget mere som den hos ham er af et temmelig nyt Datum, ialfald mærker man ikke meget dertil i hans »Trochæer og Jamber«"; i Anledning af Atheistens Omvendelse ytres, at den sker "ved to Huusraad, Sult og Kulde, altsaa ved reen fysisk Tvang", og der tilføjes: "I en Strid med H-t. [d.v.s. Varberg] lod Hr. Pastor Lind et Vink falde om Tugthuset; det synes at være denne Idee, der har begejstret Hr. Paludan-Müller". Men helt bortset fra Digtets Tendens mener Indsenderen at maatte udtale 331 følgende: "Bogens poetiske Fortjeneste indskrænker sig til et Par vellykkede Naturskildringer, hvoraf især Solopgangen er smuk, men ikke engang paa dette Gebeet kan Forf. holde den rette Tone heelt igjennem, men støder Læseren med en saa smagløs Lignelse som Side 55, hvor der siges om Himmelhvælvingen: En øde Dandsesal den syntes lig [o. s. v., nærvær. Udgave Side 37 Linje 9-16]. Ligesom her Tanken er uskjøn, saaiedes indeholder den lille Bog en forholdsviis Mængde platte Udtryk og Billeder, som stikke stygt af mod de glatte Ottaver ... Vi troe altsaa med fuldeste Ret at kunne karakterisere dette Digt som et meget uheldigt Arbeide, og det vil vistnok kun vække liden Glæde hos de mange oprigtige Venner af Paludan-Müllers Muse. Ikke destomindre troe vi nok, at dets Udgivelse har været velkommen for en Deel af Publikum og det af ganske forskjellige Grunde. Atheisterne nemlig ville udentvivl triumphere over, at en af vore første Digtere er kommen saa uheldig fra et Angreb paa dem, og endeel Theologer, som føle sig bragte haardt i Bekneb af deres Modstander og som forgjæves have søgt at afvise Angrebene ved haanlige Bemærkninger om uvadskede Hænder og unette Manerer, ville med Kyshaand tage mod en formeentlig Undsætning. Det er vel imidlertid et stærkt Spørgsmaal, om dette meget tvetydige Bifald kan og bør trøste Forf. over Poesiens Venners Kulde". - *Fædrelandet* 1853 No. 6 af -n [ifølge Meddelelse fra Hr. Dr. phil. Alex. Thorsø: senere Professor i Fransk ved Københavns Universitet Thor Sundby (1894)]: Digtets Titel "vakte naturligviis en Mængde forskellige Anelser, Formodninger og Forhaabninger hos Bogens forskellige eventuelle Læsere. Optimisterne tvivlede ikke et Øjeblik paa, at det nye Digt vilde danne et uvisneligt Trekløver tilligemed *Göthes* "Faust" og *Byrons* "Manfred". De fulgte allerede i Aanden den filosofiske Icarus paa hans Flugt og saae, hvorledes han, svævende mellem Himmel og Jord, blev greben af "Frygt og Bæven" ved Synet af sin Lidenhed, hvorledes Forstanden, berøvet sit Fodfæste paa Jorden blev overvældet af den ringeagtede Følelse, hvis Vinger udfoldede sig mere og mere, jo høiere den steg mod Himlen. Pessimisterne derimod trak paa Skuldren og sagde: Titelen tyder paa, at det er et didactisk Digt, og didactisk Poesi pleier at have meget tilfælles med versificeret Prosa. Een Forventning var imidlertid fælles for Alle: Man ventede at see en Kamp mellem Troen og Vantroen, og da Kampen skulde holdes paa en saa ophøiet Valplads, var man overbevist om, at Kæmperne maatte være hævede, ikke alene over Usselheden, men ogsaa over Middelmådigheden. Men Mennesket spaaer og - Paludan-Müller raader ... Hvilke forunderlige Kæmper, og hvilken forunderlig Kamp! Christendommens Ridder seer snarere ud som en

Manfred, end som en Troens Apostel. Blege Kinder, sort Skæg, sarkastisk Smil og dæmonisk Blik, Beskyldning for begaaet Drab - det er jo lutter Pynt som synes at være røvet fra Atheisten for at smykke Theologen. Til Gjengjæld er hin bleven regaleret med

Det flade Bryst, de smalle Skulderplanker,
De spidse Knæ, de tynde, skæve Skanker,

der aldeles ikke karakterisere Gudsfornegeterne fremfor Troens Egne. Lægger man hertil, at han er skildret som en jammerlig Dreng, der "hulker" og "tuder", medens han bliver straffet af sin Mentor, saa bliver det et ligesaa beskedent Hverv for Montechriste at beseire en slig Helt, som for Paludan-Müller at besynges en slig Seier. Men denne Seier vindes ikke engang paa ærlig Maade; thi medens Atheisten kæmper med Videnskabens Vaaben for at forsvare sine Vildfarelser, benytter Theologen sig af Løgn, Bedrageri og Tortur i Kampen for den sande Tro. Forunderligt er det, at Forfatteren har valgt en saa storartet Skueplads for sit Drama; thi al den Herlighed og Storhed, der udfolder sig for Atheisten paa den luftige Fart, bidrager ikke det mindste til at ydmyge hans lille selvkloge Jeg; heller ikke er det Dødsangsten, der lærer ham at folde sine Hænder, og gjenkalder det glemte Fadervor i 332 hans Erindring. Nei, det er kun de to rent fysiske Onder Kulde og Sult, der tvinger ham til at læse den Bøn, som ingen ærlig Christen kan ønske at høre anvendt som et "Abracadabra" - og dette Experiment kunde ligesaa godt foretages i en Kjælder som oppe over Skyerne. Forunderligt er det ogsaa, naar Forfatteren og hans Yndling ville anvende corporlig Tortur, at de ikke foretrække det simple og hurtige Correctionsmiddel, som Holberg bruger for at omvende Erasmus Montanus - Stokkepnygl. Resultatet vilde have været det samme; thi det var dog hverken Christendommens Lys, der adspredte Mørket i Atheistens Sjæl, eller Christendommens Varme, der smeltede Isen om hans Hjerter - det var kun den raa Magt, der fejrede en Triumph, og at den her har allieret sig med Christendommen (eller Catholicismen) er jo en Tilfældighed. En nøgen Atheist, der bæver i Krampekulde, vilde man med Pistolen i Haanden lige saa let kunne tvinge til at læse en mahomedansk som en christelig Bøn. Vel vide vi, at Christi Bekjendere ofte have udbredt Kjærlighedens Religion med Raahedens Vaaben, vi vide, hvorledes Carl den Store lod Friserne, og Biskop Mynster Gjendøbernes Børn døbe efter Commando - men at "Amor og Psyches" Sanger nogensinde skulde stemme sin Lyre til Pris for slige Bedrifter var os noget aldeles Uventet... Vil man nu ved Slutningen af denne Anmeldelse erindre os om Bogens Ord:

Bedømme Poesi med tør Forstand,
Det gaaer i Evighed dog aldrig an,

saa svare vi blot, at det er ikke over Paludan-Müllers Poesi vi have fældet nogen misbilligende Dom; vi maae tværtimod beklage, at han har spildt sin smukke Poesi paa et uheldigt Emne. Kun en Omvendelse, der gaaer Hjertets Vei, egner sig til digterisk Behandling; bevirkes den derimod ved videnskabelig Discussion, tilhører dens Fremstilling Philosophien, og tilvejebringes den, som her, ved Tortur, bør den forbeholdes en af Inquisitionens Historikere. Men maaske agter Paludan-Müller at bortbytte Digternavnet med Henrik den Ottendes Hæderstitel: "Troens Forsvarer"? Vi ville ikke haabe det; thi vore store Digteres Tal er kun lidet, medens de maadelige Theologers allerede nu er Legio". -*M. Goldschmidts Nord og Syd, Ny Række, 3dje Bind (1853), Side 10-18: "Man skulde virkelig troe, at det var ironisk meent. En ubetydelig Atheist, der paa saadan Maade omvender sig, skal blive et Lys i Meniglieden ! Denne sidste Ytring kan jo opfattes som en skrækkelig Ironi over hele Præstestanden; men det er af hele Bogens Tone utvetydigt, at det ikke har ligget i Forfatterens Tanke ... Er det altsaa ikke Ironi, hvad er det da, der vækker et Tilløb til Munterhed og holder os i Uvished om, hvorledes Digteren egenlig har villet behandle Stoffet? Svaret herpaa er formeentlig, at den første Oprindelse til Digtet har været et spøgefuldt Indfald, maaske ved Synet af en Luftballon: Havde man en Atheist saaledes i sin Magt, saa skulde vi see, hvad der blev af hans Atheisme! Havde man - hermed falder Spøgen; thi den har kun Betydning under den Forudsætning, at den blev virkelig, og kun Den morer sig derved, som paa egen Haand gjør Tanke-Experimentet efter. Poetisk kunde Spøgen reddes, hvis den blev gjennemført med stor Lystighed, med rig Vittighed, Satire, Humor. Men denne Lystighed og Glæde er ikke tilstede i Behandlingen, Paludan-Müller er ikke comisk Digter ... Digtet er et lunefuldt Indfald, anvendt paa alvorlige Ting, og Lunet er blevet kvalt under Sagens Alvor. Men imod Alvoren maae vi ogsaa gjøre Indsigelse, fordi Polemikens Gjenstand, Atheismen, er for slet repræsenteret. Vi maatte have seet den fremtræde i en ganske anden begavet Natur, og havde vi seet dette, vilde den anvendte Cuurmethode bevise endnu Mindre, end den nu gjør. At bringe et Menneske i Dødsangst og derpaa lade ham sulte og fryse - hvad kan man ikke paa saadan Maade faae den menneskelige Organisme til at bøie sig for! Og hvad kan man ikke, naar der ingen Vidner var tilstede, fortælle, at den har bøiet sig for! ... Hvad sluttelig maa udhæves og beklages, er 333 Anvendelsen af Verset. Skulde Verset ikke være et ædlere, skjønnere Sprog end Prosaen? Skulde det ikke være Organ for sublimere Tanker, snart lig en Æther, hvori idealere Væsener bevægede sig, snart Midlet til, at naar Digteren vil tugte det Slette, Tugtelsen udføres med Fiinhed og Høihed? Skal Verset ikke altid bevise, at Rhythmus og Riim ere den sande Poesi, at "Skjønheden deri er skjønnere og Stygheden mindre kommer tilsyne, at intet Smaaligt drister sig til at fremstille sig i dette de Udvalgte Sprog, at man uden Mistillid tør vove at overgive sig til Digterens melodirige Anskuelse" (Nisard om Byron)? Og vil det ikke tilsidst blive tydeligt, at ved den Virtuositet, hvormed man rimer "Betty Michelsen" paa "en Engel i Skikkelsen" og "ilter i Kalotten" paa "purrer sig i Totten" o. desl., har man rigtignok vidunderlig Magt over Sproget; men man staaer Fare for at degradere sit Lands, sit Folks poetiske Diction". - *Nordisk tidsskrift*, utgifven af Aug. Sohlmann, 1852-1853, Nr. 11 & 12, Side 285: "Om man redan*

förut med rätta anmärkt, att Paludan-Müller alltför mycket begynt att begagna den poetiska framställningen såsom omslutande ram för åtskilliga filosofiska och theologiska problemen, så kan denna anmärkning med dubbel rätt göras mot denna hans sednaste dikt, som alltigenom är tendens och ingenting annat. Men förf. står här icke mera kvar på den Martensenska dogmatikens standpunkt, han har bortkastat de spekulativa beståndsdelar, de "filosofiska smulor", som finnas i denna och hastigt utvecklats i riktning åt höger, men icke stannat vid Kierkegaards "gudomliga ironi" och "credo quia absurdum" [d.v.s. jeg tror det, fordi det er fornuftstridigt], utan såsom det synes hufvudstupa kastat sig i papismens armar. Dikten skildrar en atheists omvändelse; men denna omvändelse kommer icke inifrån; den åstadkommes genom en katholsk äfventyrare Montechriste, som dervid använder hvarjehanda yttre tortyrmedel såsom köld, svält o.s.v.... Ingen borde känna sig mindre tjent med denna skildring än just theologien; ty är denne fräcke, hånfulle tusenkonstnär, som med fysiska tvångsmedel omvänder, en äkta representant för theologien, da bör man utan tvifvel sätta theologien i litanian bland de ting, för hvilka vi bedja Gud bevara oss."

Til sin Broder, Præsten Jens Paludan-Müller (1899) skrev P.-M. 5/2 1853 följende, hidtil uttrykte Brev (meddelt Udgiveren af Fru Sofie Haar, f. Paludan-Müller):

". . . Jeg gaaer nu over til dit sidste indholdsrige og interessante Brev, betreffende min Luftskipper og Atheist, som ikke blot glædede mig meget, men ogsaa i flere Henseender var mig belærende, uagtet Du vel begriber, at jeg, som Digtets Forfatter, vil være den Sidste, der indrømmer dine Ankeposter. Foreløbig vil jeg bemærke, at jeg selv kun nødig gaaer ind paa en Forklaring og Fortolkning af mine Arbejder; thi det var jo at tage al Fornøielsen bort af Digteriet, naar man selv skulde knække de Nødder, man byder Andre. Da Du imidlertid har viist saa stor Interesse for dette lille Arbejde og har tilskrevet mig saa udførligt derom, saa vilde jeg undsee mig ved her at gjøre mig kostbar, saameget mere som det jo er en privat Samtale og ikke nogen Debat, der holdes paa Torv og Gade, tilbedste for det store, døve, dumme Publicum. Blik ikke vred, fordi jeg her udskjeldte Publicum; men da dette Publicum, som det lader til, saalidt har havt Sands for og fundet Smag i Digtet, at dette ikke blot har vakt stor Modsigelse, men Forvirring og Forargelse, saa revancherer jeg mig kun her som Forfatter ved denne uskyldige Hævn. Enkelte (og det ikke af de mindst competente) have dog fundet meget Behag i mit lille Arbejde, og det er ved deres Dom at jeg holder mig skadesløs over alle mine offentlige Recensenter, i hvem det med min bedste Villie ikke er mig muligt at see andet, end forbittrede Belletrister og aandelige Fætttere af Anton Lange. Min egen Mening om Digtet er saa lidt blevet rokket ved disse Angreb, at jeg kun endmere er bleven overbeviist om dets Betimelighed, Nytte og endelige Seir; dog har Udfaldet gjort mig lidt betænkelig ved nu strax at byde Publicum et andet Arbejde, saameget mere som dette skulde 334 tilegnes Madvig og jeg derfor gjerne (ogsaa for hans Skyld) ønskede det en god Modtagelse. - Men nok herom! I mit Svar vil jeg holde mig til Gangen i din Epistel, som Du vel selv har i Minde, og som saaledes bedst kan tjene til Udgangspunktet for mine Bemærkninger. Betræffende Brevets første Deel, hvori Du udvikler Atheismens Begreb og Natur mere skarpsindigt og slaaende end jeg vilde have formaaet, da kan jeg jo gjerne erklære mig fuldkommen enig med dig, saameget mere som Du selv er enig med mig i Rigtigheden af min Fremstilling; - til min Skam maa jeg dog bekjende, at slige dybsindige Betragtninger ikke have ført mig til denne Fremstilling af Sagen, men kun den simple Tanke, at lade Anton Lange engang mødes med sin Gud (d.v.s. Naturen) Ansigt til Ansigt og paa en Maade saa han maatte holde Stand og ikke kunde desertere, om end Guden blev ham nok saa ubeqvem og penibel. Gudserkjendelsen involverer ogsaa Selverkjendelsen - det vil sige, Fyren faaer Pjalterne af og seer sig i sin hele Nøgenhed. Alt dette vil jeg nu ikke udføre videre, da der som sagt ikke her er nogen Strid imellem os, men hellere vende mig til de andre Punkter. -

Omvendelseshistorien smager dig ikke. 1) fordi hverken A. L.' Personlighed er betydelig nok eller Montechrist saa klar tegnet, at hans Personlighed kan fremtræde med tilbørlig Vægt og gjøre den fornødne Virkning; og 2) fordi selve Omvendelsen ikke blot holder sig til Indøvelsen af Fadervor, men gaaer videre end til dette ene Fornødne. Men førend jeg besvarer disse Indvendinger maa jeg tillade mig at bemærke, at nogen egentlig Omvendelse har jeg ikke lagt an paa. Fyren er ved Dødsangsten og Faren bleven dygtig rystet, og kommer nu i Skole; thi at det Hele mere er at betragte som en Disciplin end som en Gjenfødelse i Aand og Sandhed forekommer mig tilstrækkeligt klart, ikke blot af hele Digtets Tone, men af ganske bestemte Antydninger, fex. at Bønnen skal læses paa Latin, eller af et andet Sted, hvor Ordet Disciplin endog ligefrem nævnes. Først da han er kommen hjem og sidder i sin Sopha foregaaer der Noget i ham, som jeg dog af gode Grunde har ladet staa aldeles dunkelt; thi at Digtets 2 sidste Stanzer ere Ironi, behøver jeg vel ikke at sige. Ganske tørt fremsat er min Mening denne: Naar Fyren efter sin Rystelse og Indprentningen af Fadervor i en halv Snees Aar daglig har gjentaget dette, er bleven Præst, gift med Betty M. etc., saa kan der endnu af ham (som af vore mange andre smaa Atheister og Humanister) blive en ganske jevn og ordentlig Mand; men at han nogensinde skulde drive det til noget Stort, derom tvivler ingen mere end jeg. - Naar du nu, kjære Broder, med det her Anførte for Øie, endnu engang vil betragte Sagen, saa haaber jeg, vi skulle blive mere enige; thi heller ikke den Paastand af dig, at Digtet absolut fordrer, at det skal være en alvorlig og troværdig Omvendelse, kan jeg lade gjelde. Jo - siger du - thi det er tvende modsatte Livsanskuelser der ved denne Omvendelse skulde dømmes, derfor maa den virkelig være lykkelig. Nei - svarer jeg - dette behøves ikke, thi disse Livsanskuelser skulle vel dømmes men NB: for Læseren, og er det en fornuftig Læser, saa vil han, trods Digtets blandede Tone, aldrig kunne være i Tvivl om hvilken der her er den seirende, uagtet han ikke faaer Anton Lange at see med Palmer i Hænderne. Havde Læseren virkelig seet dette, da mener jeg

hele Digtet vilde have faaet noget Flaut og Usandt, og Ingen vilde have troet paa Sandheden af en sli­ g Omvendelse i en Haandevending, ved Hjælp af aftrukne Buxer, Underbuxer o. s. v. Derfor mener jeg ogsaa det er i sin Orden, at Montechrist er den blandede Personlighed som han er. Tænk dig ham som blot alvorlig eller blot spasende, og du vil see, hvor falsk og daarlig en Rolle han vilde have spillet oppe mellem Stjernerne, men dog trækkende Pjalterne af en sølle Student. Nei, jeg lover min Proteus - Montechrist! - en Aand, sig selv modsigende, men derfor just en stor og myndig Aand, der ned fra høi're Regioner stigende paa lavere Naturer lagde Baand. Synes du ikke 335 det baade er comisk og rigtigt, at denne Dom just udgaaer fra A. L. selv, da Staklen derved viser, hvor dybt det Indtryk er, som han har modtaget? - Den sidste Indvending, at Omvendelsen burde standse ved Fadervor og ikke gaae videre, kan jeg heller ikke indrømme; thi det vilde ikke blot have givet Digtet en meget tør Slutning - hvorpaa Vinen nu raader Bod - men det vilde heller ikke have stemmet med hele Morgenscenen og Indseilingen i Tydskland (efter min egen Mening det meest Poetiske i Digtet) hvor der krævedes Pathos og Begeistring af den Talende, forat Ordet kunde svare til Situationen. Anton Langes aandelige Stemning og Tilstand lider heller ikke derved nogen Skade, men hæves snarere til et høiere Punkt. Og fremfor Alt - Digtet er skrevet for Læserens og ikke for Anton Langes Skyld; jo mere Poesi, desbedre, naar denne Poesi kun ikke ligger udenfor Emnet. Derfor forekom mig ogsaa den Paastand meget pudseerlig af Anmelderen i Fædrelandet, at Alt ligesaagodt kunde have foregaaet i en Kjælder som oppe i Luften under Stjernerne. Ja maaskee kunde A. L. have havt nok af nogle Bank i Kjælderens, men hvad var der saa blevet af Digtets Poesi, af den store Situation, af Ballonens Flugt, af de vexlende Naturscener, kort af alt det, hvorfor jeg egentlig har skrevet Digtet, der vel er et Leilighedsdigt med Hensyn til Tankeindhold, men dog, som jeg haaber, et virkeligt poetisk Værk. Efter at have indrømmet dig, at Anton L. rigtignok er temmelig tynd og ubetydelig - hvad ikke stod i min Magt at forandre, naar jeg vilde holde mig til vore egne smaa Atheister, der her skulde rammes og der have alle deres Varer paa anden Haand; og dernæst, efter at have gjort opmærksom paa, at det vilde have givet et afskyeligt Vrægebillede, om man (som Søster Louise forlanger) havde sat en stor Åand op i Ballonen under lignende Situation og Vilkaar; og endelig efter at have erindret dig om, at Motivet til Montechristes Adfærd og Opførsel ikke ligger i Anton Langes Vigtighed, men i Betty Michelsens Brev og oprigtige Kjærlighed - gaaer jeg nu over til din sidste Ankepost: Tonen og Sproget i Digtet. Denne Deel af dit Brev har i høi Grad interesseret mig, da den gav mig et levende Billede af Digtets Virkning under Læsningen og da jeg fra flere Sider har mødt de samme Invendinger[!] som du gjør. Er det Spøg eller Alvor? spørger du. Mit Svar er: det er *baade* Spøg og Alvor, eller med andre Ord: det er et humoristisk Digt, hvor Alvoren viser sig paa en spøgende, og Spøgen paa en alvorlig Grund. Hvad der er Ære værd, er holdt i Ære; hvad der fortjener Haan, er haanet, og det latterlige er stillet i et latterligt Lys. Da disse 3 Ingredienser - for ikke at tale om Satiren - findes i Digtets Opgave, i selve Stoffet, saa maa jo - efter min Formening - Behandlingsmaaden og hele Sprogtonen nødvendig antage denne blandede Character, der har vakt saamegen Forargelse og gjort Mange tvivlsomme om Autors egentlige Mening. Men jeg siger som før, gjør engang det Tankeexperiment og tænk dig det Hele behandlet reent alvorligt eller reent comisk - Umuligheden af en sli­ g eensidig Løsning vil da snart vise sig for dig. Om jeg end kan indrømme, at Overgangene maaskee et eller andet Sted kunde være mere jævne, og at enkelte Udtryk (i det Høieste dog vel 4 à 5) kunde være ombyttede med andre, saa paastaaer jeg dog i det Hele, at Sprogtonen og Behandlingsmaaden er i god Harmoni med Sujettet og at enhver anden Form, end denne changerende, havde forkludret Stoffet. Sproget er virkelig ikke løbet af med mig, og slige Stanzer i Hundredevis skriver man ikke uden Flid og vedbørlig Agtpaagivenhed. Naar du engang faaer mit ny Arbeide at see, vil den sobre og simple Sprogtonen nok opklare dig dette Punkt; men i et Digt som Luftskipperen og Atheisten, hvor foruden alle de ovennævnte Ingredienser ogsaa Luftfartens Lethed, Ballonens Flugt og Vindens Susen saavidt muligt skulde gjengives i Sprogets og Rhytmernes Bygning, der maatte det vel være tilladt at benytte sig af alle Konstens Midler, ja undertiden at gjøre selv halsbrækkende Konststykker, for at naae den tilsigtede Virkning. - Hermed 336 maa del nu være nok for idag. Jeg slutter med en hjertelig Tak for dit Brev og for det broderlige Venskab, der deri er udtrykt.

Din Frits P. M.

Undskyld disse abrupte og let henkastede Bemærkninger; men vilde jeg tilfulde gaae ind paa dit indholdsrige Brev, maatte jeg skrive en lille Bog. Her er imidlertid sagt nok til, at du ved Leilighed kan prøve det, om du skulde faae Lyst og Anledning dertil. Hvad jeg har sagt, er min sande Mening."

Litteratur. *Julius Lange*, Brudstykke af en Kommentar til Fr. Paludan-Müller, i *Nær og Fjern*, 1879, No. 352 (optrykt i *Langes Udvalgte Skrifter III* 249-58).

Side 5 Linje 1:

Atheist] (græsk) "Gudsfor­ nægter".

Side 7 Linje 3:

med Folket Folk af Fjong] d.v.s. blandt Pøbelen ogsaa fine Folk. - Fjong (fransk) = Elegance; sml. J. L. Heiberg 1836 ("Nei"): "Jeg havde hørt, at du skulde være saadan en moderne Fjpong-Herre"; Ingemann 1852 ("Landsbybørnene"): "Saaledes skal Hatten nu just bæres med rigtig Fjong, bedste Greve!" (*fjong* som Tillægsord findes i nærvær. Ud­ gaves 2det Bind Side 165 Linje 23).

Side 7 Linje 7:

Montechriste] Julius Lange bemærker, at Luftskipperen bærer samme Navn som Helten i den ældre Alexander Dumas" berømte Knaldroman "Grevnen af Monte Christo" (udkom 1841-45), og at Navnet hos P.-M. har "en halvskjult symbolsk Mening".

Side 7 Linje 10:

Tardini] Luftskipperen *Tardini*, som den 15de August 1851 var gaaet op fra Tivoli og var dalet ned mellem Lund og Landskrona, gentog Opstigningen Søndag den 14de September Kl. 6 Eftm. fra Kristiansborg Ridebane. Han havde med sig en ung Dame og en lille Dreng. Ballonen havde Vanskelighed ved at stige til Vejrs, og Sejladsen forløb meget ulykkeligt. Da Ballonen svævede hen over Amager, indtraadte en Katastrofe. Damen og Drengen lykkedes det *Tardini* at faa landsatte, og de blev reddede; men under Forsøget paa at bjærge Ballonen, druknede Luftskipperen i Kalvebodstrand, og Ballonen blev et Par Dage senere fundet i Nærheden af Schwerin i Mecklenburg; man fandt i den, foruden nogle Papirer, 3 ladte Pistoler, nogle Flasker Mælk, noget Hvedebrød, to stegte Duer [sml. Side 30-32] og en Mandsstøvle. (Fædrelandet 1851, No. 190, 214 og 219.) - P.-M. omtaler *Tardini*'s Forulykken i Brev af 17/9 1851 til Hansteen (Frederik Lange Side 164): "En stor Sorg har vi havt ved Luftskipperen *Tardini*'s bratte Død. Vi stod paa Slotspladsen og saa ham sidste Gang gaa tilvejs med sin Dame i hvid Molls Kjole og himmelblaa Silkemantille. Det var et vidunderligt dejligt Syn, da han højt i Luften svingede Dannebrog og fyrede sine Pistoler af, medens Damen fra den gyngende Gondol kastede Deviser ned til os stakkels Jordorne, der med gabende Mund og tindrende Øjne (thi hvem vil ikke gerne hæve sig over Mængden, straale og skinne og fare til Himmels) fulgte den dristige Flugt. Men hverken *Ikarus* eller *Tardini* undgik sin Skæbne. Guderne ere misundelige, og Kalvebodstrand er lige saa skikket til en Grav som det *ikariske* Hav".

Side 7 Linje 11:

Mantille] (fransk) "Overstykke".

Side 7 Linje 13:

Icarus] se Anm. til 2det Binds Side 34 Linje 29.

Side 7 Linje 15:

Nemesis ei spare vil i Længden | Den Mand, der høit sig hæver over Mængden] Tankegangen er græsk, sml. Historiekrivneren Herodot (ca. 424 f. Kr.): "Læg Mærke til, hvorledes Guden med sit Syn altid rammer de Skabninger, der hæver sig over andre, og ikke tillader dem at hovmode sig, medens de smaa og ubetydelige ikke vækker hans Uvilje; og læg Mærke til, hvorledes han bestandig lader sine Lynstraaler slaa ned i de højeste Huse og i de højeste Træer. Thi Guden plejer at nedtrykke alt det, der rager frem".
337

Side 8 Linje 5:

Iversyge] "Skinsyge, Jalousi", se Anm. til 2det Binds Side 297 Linje 32.

Side 8 Linje 18:

Sylfider] i middelalderlig Folketro og mystisk Litteratur Navn paa kvindelige Luftaander.

Side 8 Linje 38:

cafholsk Theologi] om P.-M.'s personlige Forhold til Katolicismen findes en Bemærkning i Indledningen i nærvær. Udgaes 1ste Bind Side 25; det skal yderligere fremhæves, at allerede hans Ungdoms Heltinde i "Dandserinden" (Dione) er Katolik, og at sidste Sang af "Adam Homo" er stærkt katolsk paavirket.

Side 8 Linje 40:

sig fortæret] *fortærer sig*, der er laant fra Tysk (sich verzehren), betyder "fortæres, hentæres" og var i ældre Tid ikke helt ualm., sml. Joh. Ewald 1770 ("Sørge-Cantata over Sophie Magdalene"): "Dybt i et underjordisk Fængsel | Fortærer Fangen sig af Længsel, | At skue Solens Pragt"; J. P. Mynster 1837 ("Betragtninger"): "Den alvorlige Tid, hvorledes træffer den Menneskene paa Jorden? Den træffer Mange letsindige, henspøgende, henleflende Livet, som var der intet Ondt paa Jorden; Ulykken ramte endnu ikke dem. Sygdom og Sorg trængte endnu ikke ind i deres Huus, saa lade de roligen de Andre fortære sig i deres Elendighed" [Citerne efter Levins Ordbogssamlinger].

Side 9 Linje 9-10:

det bevidste | Og ubevidste Publikum] d.v.s. det vidende og uvidende Publikum (baade de Folk, der

kendte noget til Montechristes Liv, og de Folk, der slet intet kendte til det); vistnok usædvanlig Brug af Ordene.

Side 9 Linje 22:

Peer Gante] det gamle danske Ord *Gante* betyder "Taabe, Idiot", *Peer* bruges i en Mængde Forbindelser i nedsættende Betydning [sml. Anm. til 2det Binds Side 239 Linje 30], altsaa er *Peer Gante* = en Taabe, Nar, Idiot (*Peer Gantes Genvej* = en "Genvej", sorn i Virkeligheden er en Omvej).

Side 9 Linje 22:

Peer Paars] var vistnok, allerede før Holberg 1719 begyndte Udgivelsen af sit komiske Heltedigt "Peder Paars", Betegnelse for en naragtig Person (se S. Birket Smith i Danske Samlinger 2 R. II 243).

Side 9 Linje 24:

sarkastisk] (græsk) "spydigt, haanende".

Side 10 Linje 23:

ilter i Kalotten] se Anm. til 2det Binds Side 327 Linje 19.

Side 10 Linje 29:

Blækhorn] den ældre Benævnelse paa *Blækhus* (ligesaa Side 11 Linje 11), se Anm. til 2det Binds Side 95 Linje 29.

Side 10 Linje 30:

æsthetisk Recensent] d.v.s. Anmelder af Skønlitteratur (Varberg havde f. Ex. anmeldt "Adam Homo" i Berl. Tidende, se nærvær. Udgaves 2det Bind Side 538 o. fl. St.).

Side 10 Linje 31:

Belletristen] (fransk) "Dyrker af de skønne Videnskaber [belles lettres] d.v.s. Skønlitteraturen"; Ordet bruges nu ikke mere.

Side 10 Linje 35:

høistens] i det højeste; Laaneord fra Tysk (höchstens).

Side 10 Linje 35:

en Procurator] ovf. er bemærket, at Varberg studerede Jura.

Side 10 Linje 39:

et Skrift] Varbergs ovf. omtalte Pjece: "Striden mellem Ørsted og Mynster eller Videnskaben og den officielle Theologi" (1851).

Side 11 Linje 3:

ei tilvands blot Professorer rider] *ride ên tilvands* = behandle ên overlegent (sml. 2det Binds Side 269 Linje 23). - Varberg udtaler sig i Begyndelsen af sin Pjece meget overlegent om *Professor H. L. Martensen* og hans 1849 udgivne Dogmatik. Professoren tvinger - hedder det - Tanken til "at indgaa et usædeligt Ægteskab med Troen"; der tales om "hans særegne uskjønne Armbevægelser under Foredraget", at han "kun kys ser Videnskaben for at forraade den", at han mangler "Evne til at gjennem skue Sagen", og at hans Standpunkt "i Virkeligheden kun" er at ligne ved "et skrøbeligt Snedække"; hans Grunde for, at kun Jordkloden er beboet af fornuftige Skabninger, betegnes som "kuriøse" o. s. v. - Ogsaa om *Profes sor Hauch* (Digteren), der i en Afhandling havde forsøgt at forene Ørsteds 338 Verdensanskuelse med Kristendommen, udtaler Varberg sig i Pjecen; det siges, "at Forsøget faldt naturligvis ynkeligt ud ... og Professoren havde just ikke aflagt noget glimrende Bevis paa Skarpsindighed"; Hauch fremviser i det hele "den forunderligste Blanding af nøgtern Reflexion og stærk poetisk Begejstring, ædel human Livsopfatning og romantisk Skramler!" o. s. v.

Side 11 Linje 4:

selv med Sjællands Biskop gjør det af] Mynsters Indlæg mod Ørsted betegner Varberg som "Fantasterier og Deklamationer" og udtaler, at "Forsøget paa at hævde Theologien videnskabeligt er faldet ligesaa uheldigt ud for ham som for Martensen".

Side 11 Linje 5:

qua Humanist] *qua* (latin) "som". - Varberg benævner stadig i sin Pjece sig selv og sine fritænkeriske Meningsfæller *Humanister* i Modsætning til Teologerne.

Side 11 Linje 6:

Med Grunde, som en Tydsker ham indgav] Varberg støtter sig i Pjecen under Forsøget paa at klare Religioners Opstaaen navnlig til det 1841 udkomne berømte Skrift "Das Wesen des Christenthums" af den tyske Filosof Ludwig *Feuerbach* (1872) Ifølge Feuerbach er det Menneskene, der har skabt Gud, ikke omvendt: "At Mennesket skaber Gud, kommer deraf, at han paa sit lave Kulturtrin mangler Kundskaber om Naturen, han slutter da fra sig selv til Andet, fra sin Virksomhed til al anden Virksomhed. Naar han foretager en Handling, veed han, at den kan føres tilbage til en personlig Kilde, at til denne Virkning svarer en levende Aarsag, denne Slutning anvender han nu ogsaa paa Naturbegivenhederne, betragter dem som Handlinger, der have deres levende personlige Aarsag, Gud" (Rudolf Varberg) [det er denne Tankegang, P.-M. Side 22-24 lader Anton Lange forfægte - Side 44 Linje 18 nævner P.-M. Feuerbachs Navn].

Side 11 Linje 19:

et Par andre unge Atheister] de samme, som Linje 32 kaldes *Vennerne*, Side 15 Linje 27 *slette Venner*, og som nærmere omtales Side 44 Linje 17-20. - Varberg hørte til den lille, socialt og religiøst radikale Kres, der samlede sig om Lægen Frederik Drejer (1853), og som 1852 af "Flyveposten" (citeret efter O. Borchsenius, Fra Fyrreerne, I 95) omtaltes som "blaserede unge Mennesker, der kun gaae ud paa at udviske Alt, hvad der giver Livet Værd og Betydning . . . Løver, Hyæner, Ulve og Schakaler, lutter Atheister af første Rang".

Side 11 Linje 28:

Glas] d.v.s. Brilller; ligesaa Side 33 Linje 18; ogsaa = Lorgnet, se Anm. til 1ste Binds Side 33 Linje 38.

Side 11 Linje 29:

Frak] om *Formen* se Anm. til 2det Binds Side 62 Linje 32.

Side 12 Linje 6:

confunderer] (latin) "forvirrer".

Side 12 Linje 7:

Realist] den, der kun holder sig til det reale, det virkelige, og kun tror paa det.

Side 12 Linje 17:

*slaaet paa Planeten]*d.v.s.slaaet for Panden; sml. Wessel 1784 ("Smeden og Bageren"): "Som sagt, de drak, | Og efter mange Skieidsord, hidsigt Snak, | Slaaer Smeden Fienden paa Planeten. | Saa stærkt var dette Slag, | At han saae ikke Dag, | Og har ei siden seet'en."

Side 12 Linje 21:

Souverainiteten] d.v.s. de høje Statsmagter: saavel Kongemagt som Rigsdag havde deres Sæde paa Kristiansborg.

Side 12 Linje 26:

Zahlkassen] kaldtes fra 1680 til 1848 den Del af Statskassen, hvor de direkte Skatter indbetaltes; ved Regeringsforandringen 1848 sloges den tillige med Zahlkammeret (hvor Udbetalinger af Statskassen fandt Sted) sammen til Finanshovedkassen. - Zahlkassen og Zahlkammeret havde Lokale i Forbindelsesbygningen mellem Slottet og Ministerialbygningerne, hvor Navnet Zahlkammerporten endnu minder om deres Existens. [Ordet *Zahl-* er Laaneord fra Tysk.]

Side 12 Linje 27:

Bibliotheket] det kgl. Bibliotek, der indtil 1906 havde Lokale i Forbindelsesbygningen mellem Ministerialbygningerne og Tøjhuset ved Slottets Sydside (nu under Ombygning til Rigsarkiv).

339

Side 14 Linje 14:

den seige Lak] sml. Anm. til 2det Binds Side 204 Linje 37-38.

Side 15 Linje 11:

vi da paa Volden gik] om *Voldene* om København se Anm. til 2det Binds Side 65 Linje 16.

Side 15 Linje 40:

et Barn af Vredens] Eph. 2, 3: "vi vare af Naturen Vredens Børn".

Side 16 Linje 30;

Balles lille Lærebog] Biskop N. E. Balles (1816) "Lærebog i den evangelisk-christelige Religion, indrettet til Brug i de danske Skoler" fra 1791 var indtil Halvtredserne Grundlaget for Religionsundervisningen i Skolerne; Balslevs Katekismus, der afløste den, udkom første Gang 1849.

Side 17 Linje 15-16:

Skikkelsen | Af Deres Tjenerinde] nu vilde man sige: Deres Tjenerindes Skikkelse, se Anm. til 1ste Binds Side 119 Linje 18.

Side 18 Linje 11:

forinden] nu: indvendigt, indenfor, se Anm. til 1ste Binds Side 30 Linje 15.

Side 18 Linje 14:

køl] om Formen, der kommer igen Side 23 Linje 23, se Anm. til 1ste Binds Side 106 Linje 33.

Side 18 Linje 30:

Spænd] Løjer, se Anm. til 2det Binds Side 384 Linje 30.

Side 19 Linje 24:

Bjørnen] Stjernebilledet *Karlsvoغن* eller *den store Bjørn* paa den nordlige Himmel (sml. Anm. til 1ste Binds Side 161 Linje 6).

Side 19 Linje 24:

Orion] et af de pragtfuldste Stjernebilleder paa den sydlige Himmel (sml. Anm. til 1ste Binds Side 161 Linje 28).

Side 19 Linje 24:

Plejaderne] Stjernebilledet *Syvstjernen* i Stjernebilledet *Tyren* paa den nordlige Himmel. [*Pleiaderne* var ifølge oldgræske Sagn Døtre af Titanen *Atlas* (Anm. til 1ste Binds Side 176 Linje 29) og Havguden Okeanos' Datter *Pleione*; de blev efter deres Død (af Sorg over deres Faders haarde Skæbne som nødtvungen Bærer af Himmelhvælvingen) af Himmelguden Zeus hensatte blandt Stjernerne.]

Side 19 Linje 40:

hvo veed, hvor nær mig er min Ende] Begyndelsesordene af en Salme af Thomas Kingo (1703).

Side 20 Linje 3:

feiler] fattes, mangler; Laaneord fra Tysk.

Side 20 Linje 20:

Deus ex machina] (latin) "en Gud fra Maskinen" (et svævende Stillads ell. desl.) kaldes en pludselig optrædende Person, der giver en forviklet Sag en heldig Vending. Udtrykket er laant fra de gamles (Grækernes og Romernes) Tragedier, i hvilke Knuden i Dramaet ofte løses ved en Gud, der ved Hjælp af Maskineriet aabenbarer sig svævende i Luften og ved sin Mellekomst bringer Handlingen i Stykket til en ønskelig Slutning. (Nordisk Conversations-Lexikon.)

Side 20 Linje 38:

Contrebande] (fransk) "forbudte Varer".

Side 21 Linje 9:

Fra dorsk Autoritetstro] om Pastor Dr. phil. C. H. Kaikars Anrnældelse af Ørsteds Skrift i Dansk Kirketidende V siger Varberg i sin Pjece: "Mod Ørsteds dybe videnskabelige Udvikling satte han simpelthen den dorse Autoritetstro, mod Ørsteds Lærebygninger havde han ingen anden Indvending end den, Biblen siger det anderledes."

Side 21 Linje 9:

Fibel] Abe-bog; Laaneord gennem Tysk fra Latin.

Side 21 Linje 30:

Sphærernes Musik] Udtrykket er forklaret i Anm. til 1ste Binds Side 161 Linie 41.

Side 22 Linje 15:

Bêtise] (fransk) "Dumhed, Taabelighed".

Side 23 Linje 17:

Tanken bøsses op med Noget] Hr. Docent Dahlerup har tilstillet Udgifveren følgende Bemærkning: "Jeg kender kun "*bøsse op*" fra Pal.-M.; jeg antager, at han har dannet ordet selv, og at hans model har været *bøsse* = punge ud med, betale bøde, se Feiberg, Dansk Bondeliv (I), 2. opl. 1898, s. 22 - altså: *bøsse op* = fylde (som en sparebøsse)".

Side 23 Linje 37:

das ist die Frage] (tysk) "det er Spørgsmaalet".
340

Side 24 Linje 7:

Dens potenserede Reflex] dens forstærkede Genskin.

Side 24 Linje 31:

Troens Faar] *Faaret* er fra gammel Tid Symbol paa Menigheden, sml. Psal. 23, 1, Joh. 10, 11. .

Side 24 Linje 39:

Han, efter hvem sig Humanismen kalder] Ordet *Humanisme* er dannet af latinsk *Homo*, der betyder "Menneske".

Side 25 Linje 9:

forlise] om Brugen af dette Ord se Anm. til 1ste Binds Side 434 Linje 8.

Side 25 Linje 29:

gaae vi i Skudderudren] d.v.s. gaar vi til Grunde; sml. Baggesen 1814 ("Poetiske Epistler"): "...jeg gik, som gaaer i Graven hver en anden, | I Skudderudren, og tilsidst i Staae". [Ordet findes i Dansk allerede i det 14de Aarh. og betød dengang "Larm, Forvirring".]

Side 25 Linje 32:

ad undas] (latin) omtrent = ad Helvede til; egl. "i Bølgerne".

Side 26 Linje 29:

Vi er forlorne Folk] d.v.s. fortabte; *forloren* er Laaneord fra Tysk, nu gaaet af Brug.

Side 26 Linje 31:

uden alle Faxer, alle Fuxer] d.v.s. uden alle Hundekunster og Rævestreger; *Fax* (tysk: Faxen) bruges hyppigt f. Ex. af Baggesen i samme Betydning som nuvæ. *Fixfaxerier*, sml. Baggesen 1814 ("Pindsvinet"): "...i sig selv en Fandens Fætter, | Der veed i Fold og Flud at giøre Fax, | Og svømme kan i Vandet som en Lax"; *Fuxer* er vel dannet efter tysk *Fuchs* = Ræv.

Side 28 Linje 26:

nøit] fornøjet, tilfreds,

Side 28 Linje 32:

Chaos] (græsk) her omtrent = Uorden, Miskmask (egl. det tomme Rum, som var til, før Verden skabtes).

Side 29 Linje 6:

Gestalt] Skikkelse (om de tyske Laaneord med Forstavelsen *ge-* sml. Anm. til 1ste Binds Side 20 Linje 17).

Side 29 Linje 27:

en Priis] om Datidens Brug af Snustobak se Anm. til 2det Binds Side 227 Linje 18.

Side 30 Linje 7:

gungrer] ryster voldsomt.

Side 30 Linje 40:

Popoen] "pænt" Udtryk for: Bagdel; sandsynligvis af latinsk *podex* = Bag.

Side 31 Linje 7:

med Ho'det fuldt af Fluer] sml. Talemaaden: at sætte *ên* Flue i Hovedet = gøre ham forvirret.

Side 31 Linje 18-19:

Solon . . . Krøsus] *Krøsus* var Konge i Lydien paa Lilleasiens Vestkyst. Han var umaadelig rig. Engang fik han Besøg af *Solon*, Athens Lovgiver, en af Oldtidens syv Vise, og spurgte ham, efter at have forevist sine Skatte, hvem han ansaa for det lykkeligste Menneske i Verden. *Solon* nævnede først en jævn atheniensisk Borger, der havde gode Børn og Børnebørn, som overlevede ham, og som selv faldt med Ære i et for Athenienserne sejrrigt Slag; han nævnede derefter andre, og da *Krøsus* tilsidst spurgte, om han da ikke ansaa ham for lykkelig, svarede han, at man ikke kunde prise nogen lykkelig, før han laa i sin Grav. [Fortællingen om *Krøsus* og *Solon* findes hos den græske Historieskriver Herodot (ca. 424 f. Kr.).]

Side 33 Linje 14:

Mentor] (græsk) "Vejleder, Opdrager, Lærer"; egl. Navn paa Grækerhelten Odysseus' Børns Lærer og Vejleder.

Side 33 Linje 30:

Muserne] i den græske Mytologi Gudinder for Digtekunst og Videnskab.

Side 33 Linje 33-38]

er rettet mod Udtalelser Side 17 ff. i Varbergs Pjece.

Side 35 Linje 16:

Paternoster] (latin) egl. "Fader vor", bruges i den katolske Kirke ikke blot om selve Fadervor, men ogsaa baade om hele Rosenkransen [se næste Anm.] og om de Kugler i den, ved hvilke Fadervor bedes.

Side 36 Linje 8:

Rosenkrandsen] en Snor med en Række større og mindre Perler, som man benytter i den katolske Kirke til at tælle, hvor mange Fadervor og Avemariier [Bønner til Guds Moder, egl. "Hil dig, Maria"] man 341 beder; ved Rosenkransen hænger et Krucifix [Fremstilling af den korsfæstede Kristus].

Side 36 Linje 20:

vigtig] saaledes for Rimets Skyld i Stedet for *vigtigt*.

Side 36 Linje 32:

midlertid] den gamle Form for *imidlertid*, som endnu findes af og til i det 19de Aarhundrede; sml. Holberg 1724 ("Julestuen"): "Leander gaar ud af en Side og Leonora siden af en anden. Midlertid gaar Jeronimus blinde Bock og Pernille mager det saa, at hand ikke faar fat paa nogen"; Oehlenschläger 1807 ("Hakon Jarl"): "Nu har sig Sagen midlertid | Heel pludselig forandret, og med den | Hakon sit Forsæt".

Side 37 Linje 4:

Luna] det latinske Navn paa Maanegudinden (Maanen) i den græsk-romerske Mytologi.

Side 37 Linje 26:

Aurora] det latinske Navn paa Morgenrødens Gudinde (Morgenrøden) i den græsk-romerske Mytologi.

Side 37 Linje 30:

Dagens Drot] d.v.s. Solen (se Anm. til 1ste Binds Side 23 Linje 2).

Side 38 Linje 6:

katholsk] vistnok Ordspil; Ordets Grundbetydning er "*almindelig, almêngyldig*", den *katolske* Kirke - den almindelige, almêngyldige, Kirke.

Side 38 Linje 8:

Ignoranten] (latin) "den uvidende, Stymperen, Undermaaleren".

Side 38 Linje 9-24]

Polemik mod Troen paa Naturlovenes Uforanderlighed, hvorpaa f. Ex. Ørsted havde bygget den Verdensanskuelse, han gjorde sig til Talsmand for i "Aanden i Naturen", og som naturligvis ogsaa Varberg hyldede.

Side 39 Linje 1:

sublim] (latin) "høj, ophøjet".

Side 39 Linje 13:

I Skriften staaer] Psalm. 104, 15: "Viin glæder et Menneskes Hjerter, hans Ansigt bliver frydefuldt af Olie, og Brød vederkvæger et Menneskes Hjerter".

Side 40 Linje 19:

Stubbenkammer] en Række Kridtklinter paa Nordøstkysten af Rügen.

Side 41 Linje 33:

Omen] (latin) "Varsel".

Side 42 Linje 22:

Ballonens Syn] nu: Synet af Ballonen, se Anm. til 1ste Binds Side 119 Linje 18.

Side 42 Linje 39:

Stamp mod Braadden] Apostl. Gern. 26, 14.

Side 43 Linje 40:

Rigsdaler] indtil 1ste Januar 1875 regnedes med Rigsdaler (= 2 Kroner) à 6 Mark à 16 Skilling.

Side 44 Linje 18:

à la Feuerbach] se Anm. til Side 11 Linje 6.

Side 44 Linje 19-20:

i stumpet Frak | Ved Rundetaarn og Petri Kirke lister] Frederik Drejer og Rudolf Varberg boede paa Walkendorfs Kollegium i St. Pederstræde ved Petri Kirke; andre af deres Kres boede som unge Studenter paa Regensen ved Rundetaarn.

Side 44 Linje 37:

Kasseking] (fransk) "Hjemmefrakke" (den er lang og vid); sml. Ingemann 1852 ("Landsbybørnene"): "Alverden gaaer omkring i en grøn Kasseking - | I en grøn Kasseking | Gaaer Alverden omkring"; Holger Drachmann 1882 ("Waterloo"): "O Wellington, Træmand i sort Kasseking, | Stivstikkeriet med Sporer og

Sabel, | Med trekantet Hat, | Som er helt formidabel ..."

Side 44 Linje 38:

Væ] (latin) "ve!".

Side 44 Linje 39:

gaaer trøstig Deres Skud] d.v.s. Deres Gang, Deres Vej; se Anm. til 2det Binds Side 284 Linje 25.

Side 45 Linje 17:

Dæmon] (græsk) egl. "Guddom", dernæst "ond Aand".

Side 45 Linje 25-40]

i disse Vers mener Jul. Lange (Udv. Skrifter III 258) at finde P.-M.'s Selvportræt, men herimod protesterer Fred. Lange (Side 167-168), sikkert med rette.

Side 45 Linje 32:

Hjerter og Nyrrer gransked og ransaged] sml. Psalm. 7, 10.

342

Side 46 Linje 13:

Solen Pile sendte] Solens Pile er Solstraalerne (sml. Anm. til 1ste Binds Side 23 Linje 2).

Side 46 Linje 19:

kredsed hans Person] sml. Anm. til 1ste Binds Side 346 Linje 21.

Side 46 Linje 28:

Genier] (latin) "Skytsaander".

Side 46 Linje 33:

Bryggen] Skibsbroen, Kajen.

Side 47 Linje 16:

Stud] forkortet af *Studiosus* (latin) = Student.

Side 47 Linje 24:

Spolier] (latin) "Krigsbytte".

Side 47 Linje 35:

recensere] (latin) "anmælde".

Side 47 Linje 37:

Raisori] (fransk) "Fornuft"

Side 47 Linje 39:

Attestatsen] (latin) "teologisk Embedsexamen".

KALANUS.

Affattelsestid: usikker; af "Prologen" til "Ahasverus" (nærvær. Binds Side 161 Linje 7-9) fremgaar det, at "Kalanus" var endelig fuldendt før Sommeren 1853; af det ovf. Side 333 under "Luftskipperen og Atheisten"

anførte Brev af 5/2 1853 til Jens Paludan-Müller synes det, som om Digtet allerede først paa Aaret 1853 eller sidst paa Aaret 1852 var saa vidt fremskredet, at dets Udgivelse var nær forestaaende; **udkom** den 16de Maj 1854 sammen med "Abels Død" (Optryk, se nærvær. Udgaves 1ste Bind Side 554) og "Ahasverus" under Titlen "Tre Digte", trykt 2den Gang 1857 (i "Tre Digte, 2den Udgave"), 3dje 1872 (i "Sex Digte, 3dje Udgave"), 4de 1879 (i "Poetiske Skrifter VI"), 5te 1883 (i "Sex Digte, 4de Udgave"), 6te 1899 (i "Fire Digte", Gyldendals Bibliotek), 7de 1901 (i "Poetiske Skrifter i Udvalg" VI).

Nærværende Udgave gengiver Teksten i Udgaven 1872, den sidste af Digteren selv besørgede.

Originaludgaven af "Tre Digte" har følgende Tilegnelse: "Forhenværende Cultusminister, Prof. og Doctor J. N. Madvig, Commandeur af Dannebrogen. m. m. Digternes Talsmand paa Bigsdagen, tilegnes Bogen med Høiagtelse og Taknemlighedsfølelse af Forfatteren".

Musik af C. F. E. Hornemann (udkom 1904: Samfundet til Udgivelse af dansk Musik, 2. Serie No. 20).

Teateropførelse. Om en i sin Tid paatænkt Opførelse paa det kgl. Teater fortæller Fr. Lange (Side 187-188): "»Kalanus« er det eneste af Forfatterens mythiske Digte, som det har været paatænkt at bringe paa Scenen. Tanken udgik først fra »gamle« Bosenkilde, der - besynderligt nok - havde faaet Lyst til at spille Sladderhanken Nicanors Rolle, en af de ubetydeligste i Stykket. Han foreslog en Bollebesætning, hvorefter Michael Wiehe - selvfølgelig - skulde have spillet Kalanus, Høedt Alexander. Det sidste Forslag forbausede først Paludan-Müller: »Ja men Alexander den Store skævbenet,« sagde han, »det har jeg aldrig tænkt mig.« Ved nærmere Overvejelse tiltraadte han dog Forslaget. Tanken strandede imidlertid paa, at Digteren troede det umuligt at betro Thais til nogen ringere end Fru Heiberg, og hun havde just i de Aar - efter Heibergs Afgang som Direktør - trukket sig tilbage fra Theatret. Da hun atter var vendt tilbage, var Høedt forsvunden; og en senere Plan med Holst som Alexander blev der kun flygtigt Tale om. Scenen er vel heller ikke denne Digtningens Hjem".

Omtrent 20 Aar efter P.-M.'s Død bragte Dagmar-teatret "Kalanus" frem. Stykket gik fra 1ste September til 23de Oktober 1906 ialt 10 Gange over Scenen. Scenesættelsen var besørget af Martinius Nielsen, og Sangene i 2den Akt blev sungne af Julie Rosenberg. Rollebesætningen var følgende: *Alexander* 343 *den Store* - Adam Poulsen; *Hephæstion* - Jonannes Foulson; *Meleager* - Alfred Møller; *Nicanor* - Henrik Malberg; *Pyrrhon* - Axel Strøm; *Mopsos* - Cajus Bruun; *Kalanus* - Martinius Nielsen; *Sankara* - Oda Nielsen; *Barkas* - Johan Knüttel-Petersen; *Thais* - Anna Larssen; *Leda* - Clara Rasmussen.

Af Bladenes Anmeldelser faar man det Indtryk, at Dagmar-teatrets Opførelse af "Kalanus" - nøgternt set - var en Fejltagelse. Pladshensyn forbyder at meddele mere end nedenstaaende Kritik i 3 af Hovedstadsbladene:

Berl. *Tidende* 1906, No. 206 (af *J[ulius] C[lausen]*): "Det blev en Forestilling, hvori alt det inderligste og dybeste i Paludan-Müllers storslaaede Digt udvaskedes eller forfladedes. Den store Hymne til Ensomheden og Døden svævede højt ud i Rummet over Hovederne paa Tilskuerne i Direktør *Martinius Nielsens* uendeligt monotone og stillestaaende Kalanus-Fortolkning. Til Gensæld ganske vist ogsaa en Forestilling, hvor der var Liv og Farver over de enkelte bevægede dramatiske Optrin; i første Række Alexanders Bakkanal og Kalanus' Baalfærd. Her havde Scenesættelsen tydelig nok strengt sig an for at give noget smukt og gribende, og det lykkedes tildels ogsaa. Men Paludan-Müllers Digt lægger jo saa langt fra Vægten paa dette, at det netop er den stille Tale, Betragtningerne over Livet og Døden, Sorgen over Illusionernes Bristen, som er Perlerne i det, Men alt dette er jo i og for sig ikke dramatisk, vil tvertimod virke stillestaaende, naar det ikke fremføres med en kunstnerisk Overlegenhed og Myndighed. Denne besidder Direktør Nielsen ikke, og hans Kalanus blev kun en stilfærdig og temmelig kedelig indisk Vismand. Han fremstilledes med en Uriel Acosta-lignende Maske¹⁾, og Hr. Nielsen spillede egentlig Kalanus ganske som Uriel Acosta og andre tragiske i Gudernes Tungemaal talende Skikkelser. Det blev et Drama om Alexander i Stedet for om Kalanus. Det blev det, fordi Alexanders Fremstillinger, Hr. *Adam Poulsen* paa ægte Cæsar-Vis ved sin blotte Indtræden saa, sejrede og vandt. Over hans skønne og ungdomskraftige Skikkelse, der illuderende nok ikke tog sin Tilflugt til Trikots, var hele Herskerdraget - det skønne, det sikre, det erobrende, ganske som vi havde tænkt os Idealbilledet af den store græske Verdenserobrere. Hermed være nu ikke sagt, at alt i lige Grad lykkedes for Hr. Poulsen. En vis Nervøsitet, navnlig i de første Optrin, bevirkede, at han i Spil og Tale næsten blev for voldsom, aabenbart i instinktiv Frygt for ikke at synes kongelig nok. I denne første Akt var noget vist outreret, næsten narcisagtigt, som intet Øjeblik bragte os til at glemme Skuespilleren. Men næste Akt, Alexander-Festen, blev helt ypperlig. Her var han den berusende, stolte, sejrssikre Yngling, overlegen overfor Filosofer som overfor Hetærer. Naar den mægtige Scene i fjerde Akt, Mødet mellem Alexander og Kalanus, ikke helt lykkedes for ham, var Skylden ikke saa meget hans. Thi Opfattelsen var den rigtige: man ser Helten - ligesom betænkende sig - vække i Knæleddet, inden han kaster sig for Kalanus' Fødder - men denne Kalanus var os saa ganske uinteressant,.. Forestillingen blev altsaa som Helhed forfæjlet, hvilket dog ikke forhindrede, at man kunde glæde sig over mange Enkeltheder, saaledes over Hr. *Johannes Poulsens* dygtige Forsøg paa at give Alexanders Ven, Hephæstion, et bestemt Fysiognomi som en ægte Kriger - Paludan-Müller har helt forsømt ham - og ikke mindre over Fru *Anna Larssens* virkningsfulde Gengivelse af Hetæren Thais. Rigtignok var Arrangementet her yderst uheldigt. Thi da Fru Larssen formodentlig ikke har tilstrækkelig Sangstemme,

havde man anbragt en Koncertsangerinde (Fru Julie Rosenberg) ved hendes Side, der sang løs, medens Fru Larssen gjorde Gebærderne. Og alt dette overfor en af Perlerne i Paludan-Müllers Digtning, Thais' Hymne til Sjælen! Dette var næsten Helligbrøde - en Recitation vilde her have været bedre paa Plads". -

*
- 344

Politikken 1906, No. 245 (af *Sven Lange*): "[Kalanus' Skikkelse] blev ikke levendegjort i Dagmartheatrets Udførelse, og da Teatrets Instruktion heller ikke havde formaaet at omskabe selve Dramaets abstrakte Præg og gøre de enkelte Optrin uvilkaarligt levende og scenisk anskuelige, faldt Forestillingen til Jorden. Hr. Martinius Nielsen spillede Kalanus, og han havde ganske Skikkelsens Ydre - egentlig ogsaa dens Væsen. Han var bleg og rolig, og i hans Øjne var der netop den Glød, der syntes at bringe Bud fra en stærkt bevæget Sjæl med voldsomt tilbagetrængte Lidenskaber og en fanatisk Tro. Men desværre blev det yed Øjnene. Bagved hans Tale var Mørke og Tomhed. Den forsigtige og afdæmpede Deklamation, han i de senere Aar har lagt sig efter og som han nu bruger til at føre alle sine alvorlige Roller frem, har vel det Fortrin, at den synes at samle Figurerne til organiske Helheder, men den virker usigelig monotont i Længden. Endnu en Smule Afdæmpning - og den bliver ganske sløv. Der var virkelig Øjeblikke iaftes, hvor Kalanus talte, som om han gik i Søvn. Dette kan man just ikke sige om Hr. Adam Poulsens Alexander. Hr. Poulsen har nok før Alvor studeret tysk Skuespilkunst i de sidste Aar - man kendte dens Svulst igen i dette Smil. Her var dens store Bevægelser og de høje Raab, hvormed den vil fylde sin Tomhed. Enkelte Udbrud kunde virke kraftigt, men alt i alt blev Skikkelsen borte i sin egen Larm. Som Hephæstion spillede Hr. Johannes Poulsen langt fastere og sikrere - han var overhovedet den eneste, der skabte en individuel Figur ud af sin Rolle. Og som Helhed gik Forestillingen til Grunde ved den Mangel paa Opfindsomhed, der prægede Sammenspillet overalt. De enkelte Figurer belyste ikke hinanden, og selv det store Drikkelag var uden Liv. Her bevægede Fru Anna Larssen - som Thais - sit smukke Legeme i sagte Dansetakter frem og tilbage mellem en Flok smaa, sløve Hetærer. Hun spillede ikke Komædie, men hendes Ynde og hendes giftigsøde, fortærende Smil var i Virkeligheden det bedste Minde, man førte bort fra denne forfejlede Aften". - *Nationaltidende* 1906, No. 10934 (af *A[ilbert] Gfnudtzmänn*): "Digtningen var sat op i en rig og smagfuld ydre Ramme. Som Sceneinstruktør viste Hr. Martinius Nielsen sin maleriske Sans, sin Evne til at farve et Optrin, at faa det til at gaa med Liv og Appel. Et Optrin som Bakkantscenen i 2. Akt faar ikke paa nogen af vore Scener mere gnistrende Liv over sig end under hans Hænder, og ofte virkede Digtningen helt tableauagtig set med betydelig Skønhedsfylde. Det tør heller ikke bebrejdes ham, at Slutningsscenen, hvor Kalanus bestiger det brændende Baal, var scenisk uheldig. Den ejer i Digtningen en sjælden, mandigt-ædel Skønhed, men den taaler ikke at gøres haandgribelig. En Mand, der holder lange Taler paa et Baal, mens Luerne slaar sammen om ham - det kan ikke fremstilles. I det mindste ikke saaledes, at man føler sig grebet. Som Skuespiller ydede Hr. Martinius Nielsen sit Bidrag til Aftenen ved at bære Kalanus' store Rolle. Han havde formet den smukt med en rolig, lidenskabsløs Værdighed, men Figuren er i sig selv udramatisk, og skulde den fænge, maatte man hele Tiden føle denne ydre Ro gennemrystet af en indre Lidenskabs vulkanske Kraft. Dette mærkede man nu ikke, men alligevel - hvor langt bedre slog ikke Hr. Martinius Nielsens Kalanus til end Hr. Adam Poulsens Alexander den Store Man tør af et oprigtigt Hjerte ønske Dagmartheatret til Lykke med denne unge Skuespillers Tilbagekomst; han har været savnet; han skal nok fylde sin Plads! Men Alexander den Store kan han ikke spille - nej, nej! Det var ingen Verdenshersker; det var en Menig i Hæren, og en Menig, der altfor stærkt anstrængte sig for at synes et Verdensgeni. Kun rent malerisk gjorde han fuldt ud Fyldest i det sceniske Billede. Han var billedskøn. Foruden med ham fejrede Publikum Gensynet med Broderen Hr. Johannes Poulsen og med Fru Anna Larssen. Men ingen af dem havde Opgaver, der bød andet, end at de fik Lejlighed til at vise sig. Dette gjælder jo overhovedet om Digtningens fleste Skikkelser, at de vejer lidet til overfor de to, paa hvem dets store, afgørende Modsætning hviler. Man saa Fru Oda 345 Nielsen som Sankara, Hr. Malberg, der havde formet en karakteristisk, lille Figur ud af den med Træben forsynede Hærfører Nicanor, og Hr. Cajus Bruun som en snurrig Mopsos, men ingen af dem havde Lejlighed til at give mere end det ydre Omrids af en Skikkelse ... Folk lagde hele Aftenen sin Agtelse for den alvorlige Stræben, der prægede Forestillingen, for Dagen ved at ledsage den med Bifald. Efterhaanden trættedes vel nok de fleste".

Æmnet er taget fra en Episode af Alexander den Stores Historie. Denne var naturligvis i sine Hovedtræk P.-M. bekendt fra Skoletiden, men Datidens Skolebøger indeholdt ligesaa lidt som Nutidens noget om Kalanus. Sin Viden om ham har han skaffet sig ad anden Vej. Men med det ringe Kendskab, man har til P.-M.'s Liv, er det ikke muligt med blot nogenlunde Sikkerhed at angive, hvorledes han er kommet over dette Æmne; det er ikke helt udelukket, at det er ved Læsningen af den Bog, som i hvert Fald blev hans Hovedkilde for alt det Indiskes Vedkommende, men sikkert er det naturligvis ingenlunde: han kan godt have anskaffet sig denne Bog efter ad anden Vej at være kommet ind paa Æmnet. Den Bog, hvortil der sigtes, og som findes opført i Auktionskatalogen over hans efterladte Bogsamling, er det i sin Tid højt ansete og meget fortjenstfulde Arbejde af den tyske Filolog *Peter von Bohlen* (1840): "*Das alte Indien mit besonderer Rücksicht auf Aegypten*", I-II, Königsberg 1830 (390+493 S.). Under Skildringen af "Religion und Cultus" omtales i 1ste Bind Side 288-89 Kalanus som et af de mest karakteristiske Exempler paa Indernes Selvføring, og der henvises til en Del af de gamle græske Forfattere, der indeholder Efterretninger om Kalanus¹⁾. Da P.-M. nu viser sig i Besiddelse af en Viden om Kalanus' specielle Historie, der gaar ud over, hvad Bohlen meddeler, maa han enten have slaaet i alt Fald nogle af disse Henvisninger efter eller have søgt Tilflugt f. Ex. i J. G. Droysen: *Geschichte Alexanders des Grossen*, Berlin 1833, hvor Kalanus' Historie Side 501-503 udførligt fortælles efter Kilderne.

Da Alexander den Store paa sit verdenserobrende Tog i Aaret 327 f. Kr. rykkede ind i Indien, stiftede Grækerne for første Gang Bekendtskab med de indiske Vismænd (Gymnosofister, " nøgne Vismænd", kaldte de dem), der ved deres livsforsagende Verdensbetragtning, deres Selvpinsler og Selvføring vakte Grækernes Forundring og Interesse; Beretninger om dem optoges i temmelig udførlig Maalestok hos Alexandertidens Historieskrivere, men disse ældste Kilder er nu tabte og kendes kun gennem Citater og Uddrag hos Forfattere, der omkring Kristi Fødselstid behandlede Alexander den Stores Historie.

Saa vidt det kan ses, er Filosofen Cicero (43 f. Kr.) den første, der - omend kun i Forbigaaende - omtaler Kalanus, men han gør det paa en Maade, der synes at vise, at han var den dannede Almenhed en ret vel kendt Person. I de praktisk-filosofiske Samtaler, som han i Aaret 45 f. Kr. holdt paa sit Landgods ved Tusculum med yngre Venner om, "hvad der er mest nødvendigt for at kunne leve lykkeligt" og som blev udgivne under Titlen "Tusculanae Disputationes", kommer han i 2den Bog, der handler om Taalmod i Smerter, i det 22de Kapitel til at nævne Kalanus: "Indieren Kalanus - siger han - en Barbar uden Dannels, født ved Foden af Kaukasus, lod sig frivilligt levende brænde, og vi kan ikke med Sindsro udstaa Fodværk, Tandpine eller andre Slags legemlige Smerter!" I det omtrent samtidige Skrift "Om Varsler og Spaadomme" (De Divinatione) siger Cicero (1ste Bogs 23de Kapitel): "Der existerer sikkert ogsaa hos barbariske Folk noget forudanende og forudseende. Saaledes udbrød Inderen Kalanus paa Vejen til Døden, da han steg op paa det brændende Baal: "Hvilken herlig Bortgang fra Livet, naar Sjælen, som det skete med Herakles, efter det dødelige Legemes Opbrændelse * 346 gaar ud til Lyset". Og da Alexander bad ham sige til, hvis han ønskede noget, svarede han: "Godt! vi ses snart." Og saaledes skete det: faa Dage efter døde Alexander i Babylon".

Hovedkilderne til Kundskaben om Kalanus er imidlertid ikke Cicero, men Historikerne Plutarch (ca. 120 e. Kr.) og Arrian (2det Aarh. e. Kr.) samt Geografen Strabo (24 e. Kr.).

Plutarch fortæller i sin Biografi af Alexander (Kap. 65): "Til de Gymnosofister, som stod i mest Anseelse og levede i Ro for sig selv, sendte Alexander Onesikritus, en Filosof af Kynikeren Diogenes's Skole. Denne fortæller selv, at Kalanus meget overmodig og barskt bød ham at lægge sin Kappe af og nøgen høre paa hvad han havde at sige; ellers vilde han ikke tale med ham, ikke engang om han kom fra Zeus selv . . . Kalanus blev imidlertid overtalt til at drage til Alexander. Hans egentlige Navn var Sfines, men da han hilste alle dem, han mødte, med det indiske Ord kale, som betyder "hil være dig", kaldte Hellenerne ham Kalanus. Denne Mand skal ogsaa have forelagt for Alexander et Billede paa, hvorledes en Regering bør være. Han udbredte paa Jorden en tør og haard Oxehud og traadte paa den yderste Rand af den; den blev da trykket ned paa ét Punkt og hævede sig i Vejret paa alle andre Steder. Paa samme Maade gik han rundt omkring den, trykkede paa dens Rand og viste, hvorledes dette paa et hvert Punkt havde den samme Følge, indtil han stillede sig midt paa den og holdt den saaledes nede, at alle dens Dele blev i Ro. Dette Billede skulde betyde, at Alexander især burde holde fast paa de midterste Dele af Riget og ikke strejfe om saa langt borte i Yderkanterne". - I Kapitel 69-70 omtaler Plutarch Kalanus' Død: "I Persis var det, at Kalanus, som en kort Tid havde lidt af en Underlivssygdom, bad om, at man vilde rejse ham et Baal. Han kørte hen til det, forrettede sin Bøn, besprængte sig selv med Vin, indledede Offerhandlingen ved at kaste nogle af sine Haar i Ilden, steg derpaa op paa Baalet, rakte de tilstedeværende Makedonere sin Haand og bad dem tilbringe denne Dag i Lystighed og drikke sig en Rus sammen med Kongen; ham selv skulde Alexander, sagde han, om kort Tid møde i Babylon. Med disse Ord lagde han sig ned, tilhyllede sit Ansigt og rørte sig ikke, da Ilden nærmede sig ham, men holdt sig aldeles ubevægelig i den samme Stilling som den, hvori han havde lagt sig ned; saaledes offrede han sig selv efter den fædrene Skik hos de Vise paa de Kanter. Da Alexander kom tilbage fra Baalet, samlede han en Mængde af sine Venner og Hærførere til et Gæstebud og lod anstille en Væddekamp om, hvem der kunde drikke mest ublandet Vin; Sejrherreren skulde faa en Krans. Den, som drak mest, var Promakus, der drev det lige til fire Koer [omtrent = 24 af vore Vinflasker]; han fik da ogsaa Sejrlønnen en Krans til en Talents Værdi [en Talent omtrent = 4000 Kr. i vore Penge], men overlevede kun sin Sejr i tre Dage. Af de andre døde efter Kares's Fortælling 41 under Drikningen, idet en stærk Forkølelse slog sig til Rusen".

Ogsaa Historikeren Arrian omtaler i sit Værk om Alexanders Tog (Anabasis, Bog 7, Kap. 3) de indiske Vismænd og Kalanus. Først fortæller han, at Alexander sendte Bud til Vismændene om at træde i hans Tjeneste, fordi han beundrede deres Selvbeherskelse, men mødte stolt Afslag hos deres Ældste; derefter fortsætter han: "Kalanus, en anden af de derværende Vismænd, hvem Megasthenes¹) forøvrigt beskriver som en højst uafholdende Mand, lod sig dog overtale; og Vismændene selv sagde, idet de dadlede Kalanus, at han forlod Lyksaligheden hos dem for at tjene en anden Herre end Guddommen. Dette fortæller jeg, fordi der i en Historie om Alexander ogsaa maa tales om Kalanus. Kalanus, saaledes fortæller man nemlig, som aldrig før havde været syg, * 347 blev i Persien af et noget svagt Helbred. Han vilde ikke følge den regelmæssige Levemaade [d.v.s. holde Diæt], som en Syg maa underkaste sig, men sagde til Alexander, at det under disse Omstændigheder var bedst for ham at gaa til sine Fædre, inden han paadrog sig en Sygdom, som kunde tvinge ham til at forandre sin tidligere Levemaade. Alexander søgte længe at overtale ham, men da han saa, at han ikke gav efter, men nok vilde vide at skaffe sig ud af Verden paa anden Maade, hvis man ikke fjøede ham, saa befalede han at rejse et Baal efter Kalanus' egne Anvisninger og overdrog Livdrabantens Ptolemæus Lagi at besørge det fornødne. Nogle fortæller, at han ledsagedes af Folk til Hest og til Fods, nogle i fuld Rustning, medens andre bar Røgelse til Baalet. Efter andres Beretning blev der ogsaa frembaaret Guld- og Sølvdrikkekar og en kongelig Æresklædning; en Hest holdtes beredt til ham selv, fordi hans Sygdom

gjorde det umuligt for ham at gaa. Men han formaaede ikke en Gang at stige til Hest og blev derfor baaret bort paa en Bærebør, bekranset paa indisk Vis og syngende paa indisk Sprog. Inderne forsikrer, at det var Lovsange til Gudernes og Indernes Ære. Hesten, som han skulde have besteget - det var et kongeligt Dyr af nysæisk Race - skænkede han, før han besteg Baalet, til Lysimachus, der ærede hans Visdom. Drikkekarrene og Tæpperne, som Alexander havde befalet at kaste paa Baalet til Ære for ham, fordelte han imellem sine Omgivelser. Saa steg han op paa Baalet og lagde sig med Anstand ned for Øjnene af den hele Hær. Alexander vilde ikke overvære dette Syn, da Kalanus var hans Ven, men for de øvrige var det et forbavsende Syn, at han ikke rørte et Lem i Ilden. Da Baalet var antændt af de dertil bestemte Folk, lød Trompeternes Skrald paa Alexanders Bud. Den hele Hær opløftede Krigsraabet, saaledes som det plejede at lyde paa Kamppladsen, og Elefanterne blandede deri deres gennemtrængende og krigeriske Toner, alt til Ære for Kalanus. Dette og Lignende har troværdige Mænd fortalt om Inderen Kalanus, ikke alt til Unytte for Folk, der gjerne vilde overbevise sig om, hvor stærk og ubetvingelig den menneskelige Vilje er til at fuldbyrde sine Beslutninger". - I Kap. 18 har Arrian yderligere følgende: "Iøvrigt meddeles ogsaa følgende Beretning om Inderen Kalanus. Da han nemlig besteg Baalet for at dø, omfavnede han først alle Alexanders nærmeste Omgivelser, men Alexander vilde han ikke omfavne, men han ytrede, at han i Babylon vilde træffe ham igen og omfavne ham. Disse Ord var der i det Øjeblik ingen, der lagde Mærke til; men senere, efter at Alexander var død i Babylon, kom de, som havde hørt det, til at huske paa, at der dermed naturligvis var hentydet til Alexanders Endeligt".

I 15de Bog af sin store Geografi beretter endelig *Strabo* følgende om de indiske Vismænd:

"Onesikritus siger, at han selv var bleven sendt afsted for at samtale med disse Vismænd. Alexander havde nemlig hørt, at de gik nøgne, hærdede sig og stod i største Anseelse; de besøgte dog ikke andre Mennesker, men opfordrede dem til at komme til sig, hvis de vilde tage Del i deres Gærning og Samtaler. Da det ikke syntes ham passende selv at gaa til dem, og heller ikke at tvinge dem til at handie mod deres fædrene Skik og Brug var han bleven sendt til dem. Men han havde truffet 15 Mænd, tyve Stadier fra Byen, hver i sin Stilling, staaende, siddende eller liggende nøgne, ubevægeligt til om Aftenen, hvor de drog tilbage til Byen. Det værste var at udholde Solvarmen, der var saa stærk, at Ingen anden kunde taale den, medens de ved Middagstid med Lethed gik barfodede paa Jorden. - Han samtaledede, efter hvad han beretter, med en af dem, Kalanus, som havde fulgt Kongen til Persien, og som efter den fædrene Skik endte sit Liv paa Baalet; den Gang laa han paa en Stendynge. Onesikritus gik altsaa til ham, tiltalte ham og sagde, at han var sendt af Kongen for at høre deres Vidsomsord og give Beretning til ham; hvis han ikke havde noget derimod, vilde han høre til. Da hin saa, at han bar en Stridskappe, Hjelm og Halvstøvler, lo han 348 og sagde: I længst forsvundne Dage var alt fuld af Mel og Byg, som nu af Støv; og Kilderne flød dels med Vand, dels med Mælk, Honning, Vin og Olie: indtil Menneskene forfaldt til Overmod af lutter Overmættelse og Velleved. Ærgerlig over denne Tilstand, tilintetgjorde Zeus alt og forlenede Livet med Besværligheder. Da der nu viste sig Maadehold og andre Dyder, opstod igen Overflod paa Goder. Nu er man allerede paa Grænsen af Overmættelse og Trods; derfor truer ogsaa de dygtige Folk med at forsvinde. Derefter bød han ham at aflægge sine Klæder, hvis han vilde høre paa ham, og sætte sig nøgen paa de samme Sten. Da han blev forlegen, skældte Mandanis, den ældste og viseste af dem, Kalanus ud for en Overmodig, uagtet han selv kæmpede mod Overmod. Han kaldte Onesikritus til sig og sagde til ham, at han priste Kongen, fordi han trods Styrelsen af sit store Rige interesserede sig saa meget for Filosofi; han alene var en Filosof blandt Krigere. Det var allerbedst, naar de, der besad Magt, var vise, saa at de kunde overtale de fjøelige til at være fornuftige, og tvinge de genstridige dertil. Han maatte undskylde, at han ved denne Samtale, der førtes ved tre Tolke, som udover Ordenes Betydning ikke forstod mere end alle andre, ikke var i Stand til at føre Bevis for at noget saadant var det allerbedste; det vilde være som at forlange, at Vand der løber gennem Smuds skulde være rent. - Indholdet af det, han sagde, gik ud paa følgende: Den er den bedste Lære, som fjærner Lyst og Smerte fra Sjælen. Der er en Forskel mellem Smerte og Arbejde; for hin er til Skade for Sjælen, denne til Gavn. Man vænner sit Legeme til Arbejde, for at Aanden kan styrkes, hvorved Lidenskaberne undertrykkes og man bliver i Stand til at være Alles Raadgiver til det Gode, saavel i det offentlige, som i det private Liv. Saaledes havde han nu raadet Taxiles til at tage imod Alexander. For hvis denne var bedre end han, vilde han gjerne lyde ham; men var han slettere, kunde han gøre ham bedre. Derefter spurgte han ham, om ogsaa Grækerne lærte noget saadant; og da han sagde, at ogsaa Pythagoras lærte noget lignende, som f. Eks. at holde sig borte fra det levende, og desuden Sokrates og Diogenes, som han selv havde hørt, saa svarede han, at de syntes at have fornuftige Meninger, men at de dog fejlede naar de fulgte Loven i Stedet for Naturen; ellers vilde de ikke skamme sig ved at gaa nøgne som han og nøjes med daarlig Føde. For det bedste Hus var det, som trængte til mindst Husgeraad. ... At der er Mangel paa Overensstemmelse hos Forfatterne viser ogsaa det, som er sagt om Kalanus. At han kom til Alexander og frivillig besteg Baalet, er alle enige om, men ikke naar de angiver Maaden, hvorpaa det skete og Grunden dertil. Nogle fortæller, at han (imod de daværende Filosoffers Skik) var fulgt med Kongen som dennes Lovtaler, over Indiens Grænser. Thi disse befinder sig i deres Konges Omgivelser og forretter Gudstjenesten, som Magerne hos Perserne. Da han nu blev syg i Pasargadæ (her blev han syg for første Gang), skilte han sig af med Livet i sin Alders 73de Aar, uden at agte paa Kongens Bønner. Der blev rejst et Baal og paa dette blev der stillet en gylden Løjbænk. Herpaa lagde han sig, hyllede sig ind og lod sig brænde. Andre fortæller, at det var et Træhus fyldt med Blade og med en Brændestabel for oven, der omgav ham. Under højtidelig Ledsagelse begav han sig derind og lod sig brænde som en Bjælke tilligemed Bygningen."

Ogsaa hos andre Oldtidsforfattere nævnes Kalanus (man vil finde dem opregnede hos Bohlen og M'Crindle eller i Pauly's Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft, Artikel Kalanus), men det er mest i Forbigaaende; Hovedstederne er de tre anførte. Man vil ved Gennemlæsningen af dem se, hvordan P.-M.'s Kalanus forholder sig til den historiske Kalanus; man vil navnlig se, at den Situation, der er Dramaets Midtpunkt: Sammenstødet mellem Alexander og Kalanus i 4de Akt, er der intet Støttepunkt for i den historiske Overlevering. Men hos en Forfatter fra Oldtidens Slutning synes det, som om Kalanus og Alexander er bragt i et noget lignende 349 Modsætningsforhold som hos P.-M.; om P.-M. har kendt dette Sted, vides der imidlertid ikke det mindste om. Stedet findes hos Biskop *Ambrosius af Milano* (397 e. Kr.).

I sin Kommentar til Davids 104de Salme siger Sanct Ambrosius i Anledning af Betragtninger over Dødsfrygt (Sct. Ambrosii Opera omnia, Köllnerudgaven 1616, I 409) følgende: "Angaaende Foragt for Døden tager jeg ikke de filosofiske Bøger frem, ikke heller de indiske Gymnosofister, af hvem fremfor andre Kalanus berømmes for sit Svar til Alexander, da denne bød ham følge sig: »Hvor kan du forlange, at jeg skal drage med til Grækenland som en Mand, der er Ros værdig, hvis jeg kan tvinges til at gøre, hvad jeg ikke vil?« I Sandhed, myndige Ord, men endnu mere et Sind, der viser Kærlighed til Frihed. Endvidere skrev Kalanus til Alexander: »Venner, der ikke engang i Drømme har set vore Gerninger, overtaler dig til at anvende Vold og Tvang mod Indernes Vismænd. Legemerne kan du slæbe fra Sted til Sted: Sjælen kan du ikke mere tvinge til at gøre, hvad den ikke vil, end du kan tvinge Stene og Træer til at tale. Ild volder levende Væsner størst Smerte og Fordærv: vi er hævede over den, ti vi brænder os selv levende. Der eksisterer ikke den Konge eller Fyrste, der ved Tortur kan tvinge os til at handle mod vort Fortsæt; vi ligner ikke Grækernes Vismænd, som lægger Vind paa Ord i Stedet for Handling for at opnaa Berømmelse. For os er Handling det samme som Ord og Ord som Handling: vi handler hurtigt, og vi taler lidt - i Dyden finder vi Frihedens Lykke.«"

Hvorledes nu end P. M. er kommet ind paa Kalanusskikkelsen, er det i hvert Fald sikkert, at med Hensyn til alt det Indiske har Bohlens ovf. nævnte Bog været hans Hovedkilde. Dette har allerede Samtiden erkendt (se Chr. K. F. Molbechs ndf. anførte Brev). I den har han fundet de kulturhistoriske Træk, han lejlighedsvis indfletter, Oplysninger om Indernes Religion og Kultus, Redegørelse for deres filosofiske Verdensbetragtning o. s. v.; de nærmere Enkeltheder vil Anm. gøre Rede for, uden dog at kunne udtømme Stoffet; man maa selv gaa til Bohlens Bog.1)

Samtidens Dom. *Kjøbenhavnsposten*, 1854, No. 126: "Vistnok er Kalanus en ideel Skikkelse; den dybe Alvor, hvoraf han er besjælet, idet Sandheden ikke blot er ham en Lære, men et Liv, vækker vor Beundring; men paa den anden Side ligger Ensidigheden i denne Opgiven af al jordisk Stræben, i denne indiske Askese, klar for Dagen. Vi kunne ikke tilkjende Kalanus Palmen, thi han falder ligesaavel under Dommen som Alexander; de repræsentere hver sin Side af Ideen. Ogsaa Alexander, den kjække Verdenserobreren, den begavede Herskeraand, staaer i Forhold til det Ideelle og vækker Interesse. Man kan derfor ikke finde det berettiget, at Digtet blot gaaer ud paa Kalanus's Forherligelse; den græske Livsanskuelse burde ikke have været stillet i Skygge; det burde være kommet til et Gjennembrud: Kalanus burde være standset paa sin Vei til Baalet og have indseet sin Vildfarelse, Alexander burde ikke have givet ham Tilladelse til at følge sin, fra en Grækers. Standpunkt afsindige Lyst - kort sagt, paa en eller anden Maade maatte en poetisk Forsoning have været bragt tilveie, medens nu begge Livsanskuelser blive staaende i deres Ensidighed, uden at forklares. Men anerkjendes maa det, at Kalanus fremtræder i sin Ensidighed som en skjøri og ædel Skikkelse, og Forf. har saaledes opnaaet sin Hensigt; navnlig ved Gjæstebudet seer man ret anskueligt Forskjellen imellem den indiske, asketiske Alvor og den græske Sandselighed". - *Flyve-Posten*, 1854, No. 138: "Kalanus er i det Hele den Hovedperson, der meest af Alle fængsler Interessen, en klart og smukt udført ^{*}350 Figur, skjøndt Digteren ogsaa tildeels synes at hæve ham og den indiske religiøse Philosophi paa Grækernes Bekostning; idetmindste er Mopsos, der forsøger at slaae sig til Ridder paa Kalanus, kun en frivol og ubetydelig Person, og Pyrrhon, der dog aabenbart skal repræsentere den bedre Deel af de græske Philosopher, ikke synderlig dybere, kun en Tvivler af en ret brav og mandig Charakter.... Ligeoverfor ham staaer Alexander, den livskraftige og geniale Herskeraand, der dog tillige momentant paavirkes af lavere Magter og hengiver sig til dem, indtil hans ædlere Natur efter hvert Feiltrin og hver Overilelse atter træder frem med fornyet Kraft. Samtalen mellem Kalanus og Alexander efter Ankomsten til Pasargadæ hører til de smukkeste Partier i denne Digtning, i den anskueliggøres bedst Modsætningen mellem disse tvende Individualiteter, da Kalanus sætter Døden, der opfylder Sjælens Længsel efter det Evige og befrier den fra Legemets og Jordens Fængsel, som det Høieste, men Alexander paa hans Spørgsmaal "Hvad er da Meer end Døden" svarer: "... Livet!" ... Repræsentanterne for den græske Verden ere desværre ikke behandlede med samme Forkjærlighed som Kalanus. Mopsos' Vittighed er temmelig flau og Hephæstion noget borneret, Nicanor er en gammel Sladderhank og kun Thais synes nogenlunde værdig at repræsentere den græske Aandrigheid. Alt, hvad der er tiltalende i denne Digtning, er concentreret i den indiske Visers Personlighed, og hans Verdensanskuelse faaer næsten en Berettigelse, som den indiske Mysticisme iøvrigt ingenlunde fortjener, ved Siden af hans Modstanderes negative og tomme Pjæt, der endogsaa er blottet for al Vittighed; Digterens ensidige Forkjærlighed for den Kjødets dræbende Selvspægelse og indolente Contemplation, der betragter Livet som kun værende til for Dødens Skyld, en Aandsretning, som netop mere end nogen anden hilder Sjælen i phanastiske Taagebilleder, hvorfor ogsaa Kalanus selv for seent indseer, at han har været fangen i Majas (Illusionens) Rige, lader denne Livsanskuelse i dens hele anelsesfulde Dybde fremtræde under en saa smuk Form, at vi kun i Alexanders ovenfor citerede Tale see fremhævet det Daadkraftige,

Sunde og Menneskelige i den græske Aand, der føler Tilværelsens Guddommelighed, og paa Jorden igjennem Virksomhed og Kamp søger at hæve Mennesket til Idealet. Imidlertid har dette Digt talrige Skjønheder; Kalanus' Begeistring for Alexander, hans Sjælekamp og Fortvivlelse yttres sig i et smukt og billedrigt Sprog, uden al falsk Pathos; der er i hans Udtalelser en Ro og Dybde, der viser os ham som det stille Vand, der har den dybe Grund, og gjør større Indtryk end megen Declamation. Blandt de smukkeste Steder i denne Digtning fortjene at fremhæves Kalanus' Samtale med Pyrrhon og Mopsos i Begyndelsen af anden Act, da han udvikler for dem "Majas" Væsen og giver dem hele sin Livsanskuelse, idet han lærer dem, hvorledes Mennesket skal udrydde sig af Indbildningskraftens Blændværks Rige og bæve Sjælen op over Skinnetts Verden; ligeledes Slutningen af samme Act, da han seer den Gud, han nylig tilbad, samt Sankaras Monolog i Begyndelsen af fjerde Act, da hun vaager ved sin Søns Leie og Kalanus vaagner op med den Beslutning at følge den Vision, han under sin Søvn har havt, og vende tilbage til Brama igjennem Offerdøden paa Baalet, skjøndt Alexander beundrende og ædelmodig anvender baade Bønner og Trudslers og glimrende Tilbud for at afholde ham derfra. Hvad man end kan indvende imod den Idee, der gaar igjennem Digtet, denne Forherligelse af Døden som al sjælelig Stræbens Maal og Meed, saa har det dog utvivlsomt Værd i poetisk Henseende og anbefaler sig desuden ved det klare og velklingende Sprog, der er eiendommeligt for Forfatteren". - *Fædrelandet*, 1854, No. 156: "De store Forventninger, hvormed man maa modtage ethvert nyt Arbejde af Tithons og Adam Homos Digter, har han ved dette sit sidste Værk ikke skuffet. Den samme ideale Flugt, den samme rene og ædle Form, som allerede karakteriserede hans Ungdomsarbejder, finde vi her igen, og tillige den større Inderlighed og den rigere Opfindelse, som udmærke hans senere Værker. De "Tre Digte" bære, ligesom hine sidste, 351 Vidnesbyrd om et stærkt bevæget indre Liv, om en dyb, kæmpende Natur; de vidne om en Digter, som mere har sænket sit Blik ind i sig selv, end vendt det ud i Verden. Naar han derfor, som her, bevæger sig i den rent objective Poesi, savner man vel den Friskhed og det Farvespil, det kraftige Omrids og den Individualisation af Figurene, som en Digter kun naar ved at bevare en levende og uafbrudt Forbindelse med Omverdenen; men denne Mangel erstattes ved det dybere Indblik i det Fælles-Menneskelige, ved den rigere indre Verden, han oplader for os. ... Kalanus's Figur er helt igjennem fortræffelig udført. Hans Forhold til Moderen, som i Alt bøjer sig for hans stærke Villie, hans Alvor og Renhed ligeoverfor de letsindige Grækere, hvis Spøg er ham uforstaaelig, ligesom deres Legen med alvorlige Ord modbydelig; hans Scener med Alexander ligefra den første, hvor han tilbedende bøier sig for den formentlige Gud, til den sidste, hvor han med stolt Overlegenhed seer ned paa Datidens største Mand, idet han dog rørt anerkjender det Store i hans Karakter - alt dette er fortræffeligt og er vistnok et af de mest fuldendte Billeder, Digteren nogensinde har leveret. Ogsaa Skildringen af Alexander fortjener stor Roes: dog paa dette Punkt kunne vi ikke negte, at vi ogsaa savne Noget. Det havde maaske været ønskeligt, om det bacchiske Raseri, som frembryder ved Maaltidet i anden Act, var blevet ført et Stykke videre endnu. Vistnok behøves der for Kalanus ikke mere, end der her er givet, til at rive Alexander ned af Gudethronen, men for Læseren vilde Modsætningen mellem de to stridende Aandsretninger og deres Conseqvenser træde langt klarere frem, hvis Thais's Vildskab havde forledet Alexander til en ogsaa for Grækermoralen uforsvarlig Gjerning, i Lighed f. Ex. med den omtalte Antændelse af Slottet i Persepolis. Især vilde derved Alexanders forandrede Sindsstemning i de senere Acter blive bedre motiveret, da nu hans Anger efter et airnindeligt græsk Gilde er noget uforstaaelig og næsten giver ham et sentimentalt Anstrøg. Med Hensyn til de andre Personer i Dramaet ville vi blot bemærke, at Mopsos forekommer os altfor uvittig til at hans Slethed kan taales i Alexanders Kreds." - *Dagbladet* 1854, No. 226: "De dogmatiske Sonnetter i Adam Homos's 3die Del og adskilligt Andet i samme Digtning kunde ikke Andet end vække Bekymring, og denne formindskedes sandelig ikke ved "Luftskipperen og Atheisten". Imidlertid ansaae man dette Værk for et temmelig plump og vel naivt Udbrud hos en Digter, der paa en ubekvem Maade var bragt til at mærke, at Grundvolden for den Verdensanskuelse, hvori han hidtil havde hvilet med Tryghed, ikke var ganske sikker. Man lod dette passere med et halvt Smil. Med spændt Forventning modtoges de tre Digte, men Indtrykket, man erholder af dem, er hverken glædeligt eller frisk. Man kan ikke Andet end beundre Digterens store Talent, hans usædvanlige Formsands, hans Mesterskab over Sproget, men man maa beklage den Brug, der er gjort af disse Fortrin, til udelukkende at tjene en Idee, som har sit Hjem i Dogmatiken, men ikke i Livet og Poesien. Det er ikke Sundhed, Fylde og Friskhed, der hersker i Bogen, men en skrantende, hylende Utilfredshed med Nutiden; fordi Forfatteren ikke kan finde sig tilrette i den, ikke kan tvinge dens aandelige Bevægelighed ind under det døde Dogmas Autoritet, troer han stadig at kunne spore Liglugten i Nutidens Færd .... Kalanus er Repræsentant for den indiske Mysticisme i Modsætning til den græske Filosofi, der gives en Slags Repræsentation i Pyrrhon og Mopsos; det er den rigtig ægte Supernaturalisme, der skal træde i Forhold til en human, livsglad Verdensanskuelse. Hvorledes lader Forfatteren nu disse Modsætninger optræde ligeoverfor hinanden? En Digter har naturligvis Ret til at lægge Hovedvægten paa den ene Anskuelse, fremstille" den klarere, livligere, aandfuldere end den anden, det er en ligefrem Nødvendighed, forsaavidt han tilhører en af Anskuelserne, men han er ikke berettiget til i et Værk, der skal gjengive en saadan Kamp, at lade det ene Parti optræde med Anskuelser, der ligefrem stride mod den Grundvold, hvorpaa han selv vil have det stillet, thi derved bliver Kampens og Seirens Begreb 352 ophævet, da det seirende Parti ingen Modstander har, men kun et Stykke af en saadan hist og her, der Intet er og Intet kan være. Det gaaer her som i "Luftskipperen og Atheisten": alle gode Kræfter lægges i den ene Person, den anden gjøres til et Intet, men netop derved tilintetgøres den Virkning, som var Fremstillingens Hensigt. Medens Forfatteren ikke har opstillet nogen virkelig Modsætning til Kalanus i de to græske Filosofer, som han har stillet aldeles forsvarsløse ligeoverfor ham uden at lade dem begrunde nogen Anskuelse, synes det et Øieblik, som han har villet gennemføre Modsætningen i Alexander, der ikke som Kalanus tragter efter Dødens visne Krands, men efter Livets friske,

og for hvem Jorden ikke er et skummelt Fængsel, men et Kampens og Udviklingens Hjem. Intetsteds fremkommer der dog en virkelig Debat. I Slutningen af 1ste Akt synes det, som om Kalanus, der ikke søger at gjendrive Alexanders Tale, vil optage endeel af hans Yttringer i sin Verdensanskuelse, i 4de Akt er der fra Alexanders Side kun Tale om ved reent uadvortes Midler at drage Kalanus fra hans Beslutning. Maaske er Meningen at antyde, at en human Livsanskuelse ikke lader sig opstille ligeoverfor en Verdensbetragtning, hvis væsenligste Særkjende er den mystiske Fortabelse i eet eller flere overnaturlige Væsener. Isaaftald kommer man rigtignok saare let fra Sagen." - *Adolph Hertz, Literairt Maanedsskrift, 2det Bind, Side 83-98* søger nærmere at udvikle, at "Kalanus" er "et Digt, hvori en christelig Idee kommer til Anskuelighed i et hedensk Sujet" og henviser som positive Støtter for denne Opfattelse til "de lyslevende Allusioner til Aabenbaringen og til Christi Komme til Jorden, der indeholdes i Kalanus's Drøm i fjerde Act og i hans hele Forvexling af Alexander med en forventet Retfærdighedens Fyrste, og endelig torde Læseren endnu have den sidste Udvei, at kunne betragte de efterfølgende to Digte: "Den første og den sidste Død" [d.v.s. "Abels Død" og "Ahasverus"], som en videre Udførelse af Ideen."

C. Hostrup skrev 1854 til Ludv. Mynster (Breve fra og til C. Hostrup, Side 337): "Hvad siger du om "Kalanus"? Jeg kan ikke istemme Rømers Begejstring over det som Paludan-Müllers første Arbejde, men jeg har dog haft megen Glæde deraf. Og dog - er det ikke mere et dybsindigt - end et poetisk Værk? Fremstille ikke slige dramatiske Digtninger mere et Skyggerige end et Liv med Aandedræt og Blodcirculation. Disse lange, taagede Figurer, som tale saa underlig bredt og eensformigt og spøge paa saadan en løjerlig tvungen Maade, er det ogsaa riglige Mennesker? Og selv om denne dæmpede højtidelige Færd passer sig for den blege, indiske Præst, savner man da ikke den sunde, Oehlenschlägerske Rødme paa Alexanders Kinder? Det forekommer mig, at Folk i vore Dage digte som gamle Mænd; - slige blege Billeder mangle det rette Husvalende og Forfriskende. - Men jeg bliver uretfærdig; jeg vilde egentlig ikke have sagt nær saa meget, og med denne Erklæring vil jeg berolige min Samvittighed. Kalanus selv er fortræffelig, og han er individualiseret saa godt, Paludan-Müller formaaer det. For hans og hele Tankens Skyld holder jeg særdeles meget af Digtet." - Herpaa svarede *Ludv. Mynster* 12/8 1854 (smstd., Side 342-44): "Om "Kalanus" er jeg saa temmelig enig med Dig. Indtil 4de Act var jeg næsten mere aaben for dens Mangler end for dens Fortrin, men denne Act - fra Kalanus' Opvaagnen af Søvn til Pyrrhons Bortgang fra ham - henrev ogsaa mig, og har tilvisse meget Ophøiet. Tredie Act derimod finder jeg næsten slet, og flere af de græske Personer altfor fladt og trivielt skildrede, ligesom jeg ikke kan finde mig i den, ikke blot brede og vidtløftigt-trivielle, men moderne (anti-Fibigerske) Diction, som findes i de mindre fremtrædende Scener, - f. Ex. Philosopherne i anden Act tale som i et Middagsselskab hos Heiberg: "Det er Qvæstionen" o. s. v., - "det er en vakker Mand". - Din Bemærkning om *Alexander*, at han savner den Oehlenschlägerske Rødme, forekommer mig dog mindre berettiget; thi man maa tage hver Digter, som han er, og ikke f. Ex. forlange af Schiller den Goetheske Concrethed, *da han* paa den anden Side har Noget, som *Hiin*³⁵³ mangler. Alexander har dog adskillige ret kraftige og smukke Replikker; mere støder det mig hos ham, at han undertiden taler saa *dumt*, møder Kalanus' Dybsind med Yttringer, der i deres Hverdagshed ikke passe for den historiske Alexander som havde Sands for den forskellige Gudsdyrkelse, han allevegne traf, og stod paa Høidepunktet af den græske Dannelses. Jeg vover overhovedet den historiske (eller theologiske) Indvending, at denne "græske Dannelses" er maadelig fremstillet i Digtet, - fremstillet overfor den indiske Aand som en plat Forstandsprosa, hvilket vist er urigtigt. Mopsos og alle Personerne inaae dog i alt Fald antages at kiende *Plato* (- ligesom vi kiende vore Forfattere, - Alexanders Tid var just en *Læsningens*, Resultaternes Tid); - men denne *Plato* er jo fuld af *Myther*, tildeels *lignende* dem, som Inderen fremsætter; hvor kan da hans "Svaren i Myther" frappere dem som noget Uhørt? - hvor kunne de være saa *plat-dumme* at lee og finde det "Løier", at Kalanus taler om "to Siele" hos Mennesket, - Plato lærer jo ganske det samme, - at Enhver af os har to Gængere[?], een hvid og ædel, een sort, uædel. - Tildeels synes det mig at giælde om Kalanus, hvad endnu mere paafaldende giælder om Adam Homo: at der i en sielden Grad er to Siele i Digtet, een dyb og ophøiet, een anden kiedelig-triviell. Dette Indtryk har jeg ogsaa af Paludan-Müllers Personlighed - efter mit, ikke store, Bekiendtskab til ham, en Blanding af noget Nobelt - Dybtfølelse og Stræbende - og af hypochonder Kiedelighed! - mindst fremtræder denne Contrast i "Tithon" (saa vidt jeg erindrer, er der den slette Side kun repræsenteret i Slavescenerne), som derfor er det Digt af ham, jeg har kierest, ligesom jeg ogsaa finder Abels Død, der heltigiennem er varmt og beaandet, et i alt Fald *renere* Digt end Kalanus." - Historikeren Chr. *Molbech*, fra gammel Tid P.-M.'s ivrige Beundrer, skrev 6/6 1854 til sin Søn Chr. K. F. Molbech (Chr. Molbech og hans Søn Chr. K. F. Molbech. En Brevveksling, Side 112-113): "At din producerende Poesi ikke vil tabe sig eller lide for meget: haaber jeg; ja, jeg tør være vis paa, at den ikke vil det, saafremt dertil gives indvortes Aand og Kraft - og kun i dette Tilfælde vil jo Resultatet blive en ægte Vinding for Konsten og dig selv. Denne Overbeviisning maa Du selv holde fast ved. Digterens Konst maa have sin inderste Livskilde i hans Genius; har den en saadan, da vil "Værket prise Mesteren"; men hvad der ligger uden for denne Livskilde, eller ikke har Fylde og Kraft nok i denne, bliver aldrig ægte, eller genial Poesi. - Desværre - jeg siger det med sand aandelig Smerte - frygter jeg for at dette Phænomen let kunde være nær ved at fremtræde hos vor første nulevende Digter: Paludan-Müller - eller at man kunde være nær ved at troe, at "Adam Homo" har været hans Culmination. I hans to nye og nylig udkomne Værker: "Kalanus" og "Ahasverus" forekommer han mig at have dalet stærkt. Det første synes mig ulige svagere, trættende og *under sin Idee*, end "Adam Homo". Et af Menneskekjønnets mest geniale, colossale og poetiske Individuer, *Alexander den Store*, er her bleven til en temmelig mat og svag Helt, hvis Bedrifter ingensteds træde levende og handlende frem - men kun rhetorisk og ved Declamation omhandies, og hvis Svagheder og Udskeielser paa en Maade spille en saadan Rolle, at de gjøre

ham mere beklagelig, end beundringsværdig. Denne Heros har - saa vidt jeg veed - endnu ingen Digter af nogen Betydenhed vogtet sig til at ville poetisk personificere. Paludan-Müller har paa en Maade dristet sig til at prøve derpaa; men Forsøget er mislykket. Vel skal den indiske Philosoph - en tidligere, i egentlig Mening, *Forguder* af den græske Hellekonge, paa en Maade selv være den rette Helt i det dramatiske Digt; men heller ikke han er bleven til en sand poetisk Figur. Dog udgaaer fra ham og hans indiske Brama-Tro og ideale Beskuelse nogle af Værkets skønneste lyriske Scener og Situationer. Men næsten alle andre Figurer, Alexanders græske Philosopher og Bordvenner, hans Fortrolige og Hiertensven, Hephæstion, Hetærerne, som ere reiste ham i Møde, og flere handlende Personer, synes mig at være mere matte og prosaiske end genialt og poetisk fremstillede.

354

I endeel af de dramatiske Scener og Dialog forekommer det mig mangengang, som man kunde tænke sig dem skrevne af en Begynder - ikke af "Adam Homo"s Forfatter - af "Amor og Psyches, Tithons, Dandserinden"s herlige Digter. Maaden, hvorpaa endeel af disse Scener *dramatisk* ere behandlede, sætter dem under "Dante" - ja, om jeg ikke feiler, endog under visse Partier i "Klintekongens Brud" og "Venusbierget"¹⁾. - Hos Paludan-Müller er der i endeel Scener alt for meget Prosa, og en vis *Hverdagstone*, som contrasterer med den, undertiden for meget lyriske Adel i dine Ungdomsarbejder." - Hertil svarede *Chr. K. F. Molbech* 14/6 1854 (smstd., Side 116): "Din Dom om Paludan-Müllers nye Digte har meget interesseret mig ved deres Overeensstemmelse med min egen. Jeg underskriver dine Yttringer om "Kalanus" i eet og Alt. Det er et Slags Læredigt i dramatisk Form - og hvad lærer man deraf? Det Nye deri er ikke sandt - jeg mener den udigteriske og uhistoriske Opfattelse af den historiske Heros, og det Sande er ikke nyt, - jeg mener de, forøvrigt skønne, Sætninger af den indiske Gudelære, som Digteren har lagt Kalanus i Munden, efter selv at have hentet dem i v. Bohlens "Alte Indien" eller en anden lignende Bog. Paludan-Müllers Tendents til (modsat Oehlenschläger) at svinge sig over Jorden, har her baade forført ham og forladt ham, ligesom ogsaa i hans forrige Digt "Luftskipperen", der fra et æsthetisk-poetisk Standpunkt betragtet, er en Satire paa ham selv, og bl. a. naar man vilde angribe hans svage Side, kunde give ypperligt Stof til en Parodie. Dog vil jeg ikke fragaae, at den lyriske Skønhed i enkelte Scener i Forbindelse med det ædle, rene Sprog, har ladet mig læse Kalanus med en vis Tilfredsstillelse." - Filosofen *Hans Brøchner* skrev 5/7 1854 til sin Ven *Chr. K. F. Molbech* (*Hans Brøchner og Chr. K. F. Molbech. En Brevvexling, Side 142*): "I Pintseferien læste jeg de to betydeligste af dette Aars literære Productioner: Mynsters Memoirer og Paludan-Müllers 3 Digte .... I Paludan-Müllers Digte var der Meget, der tiltalte mig, Mest vel i det første [d.v.s. Kalanus]. Men jeg troer, at han er kommen ind paa en Retning, i hvilken han let kan gaae tilgrunde som Digter, da han bringer Elementer ind i sin Poesie, der ere Poesiens dybeste Ejendommelighed imod. Maaske kan han ende som religiøs Digter, som Psalmedigter f. Ex.; der vilde han maaskee, naar han strængt begrænsede sig, kunne frembringe noget Betydeligt; idetmindste er der i det sidste af de 3 Digte [d.v.s. Ahasverus] en Hymne ("Basunen lyder"), der virkelig er storartet. Men til at holde det polemiske Element oppe i sin Poesi, mangler han øiensynlig Tankens Klarhed og Styrke, og hvor han vil bruge det Comiske som Vaaben, bliver han næsten bestialsk. I Kalanus ærgrede det mig at læse det Vrøvl, han lader gaae som græsk Philosophie; jeg gad nok vide, hvilken græsk Philosoph, endog af 7de Rang, der vilde vedkjende sig det især paa Alexanders Tid, da Platos Philosophie var nye og Aristoteles oplomstrende. Pal.-M.'s græske Philosophie vilde paa den Tid have vakt en »udødelig Latter«."

Da P.-M. sendte sin Broder, Præsten Jens Paludan-Müller (1899) Bogen, skrev han 13/5 1854 til ham (hidtil utrykt, meddelt Udgiveren af Fru Sofie Haar, f. Paludan-Müller): "At Bogen nogenlunde maa tilfredsstille Dig, er mit Ønske; thi den er ikke populær, og skal den faa et Publicum, maa det være blandt dannede Folk, der baade kjende noget til Verden og til dem selv."

Side 49 Linje 1: *Personer*] med Undtagelse af *Mopsos, Sankara, Barkas og Leda* er alle de øvrige Personer historiske.

Alexander (græsk: Alexandros) *den Store*, Søn af Kong Philip af ³⁵⁵Makedonien og Dronning Olympias; blev født Aar 356 f. Kr.; fik 13 Aar gammel Grækenlands ypperste Videnskabsmand Aristoteles til Opdrager og Lærer; staffede 18 Aar gammel i Slaget ved Chæronea (Aar 338) mod Grækerne ved sin personlige Tapperhed Makedonerne Sejren; blev Aar 336 20 Aar gammel ved sin Faders Mord Konge i Makedonien; besluttede, efter i Aaret 335 at have bragt de nord for Makedonien boende Barbarer til Underkastelse, og efter samme Aar at have tugtet det oprørske Grækenland ved at jævne Byen Theben med Jorden og sælge dens Indbyggere som Slaver, at realisere den af hans Fader fattede Plan om Persiens Erobring; gik i Foraaret 334 i Spidsen for en Hær paa ca. 40000 Mand over til Asien; besejrede samme Aar ved Floden Granikus i Lille-Asien den første persiske Hær; slog i November 333 Perserkongen Darius og hans ½ Million stærke Hær paa Sletten ved Byen Issus (ved Havet, nord for Syrien); drog derefter mod syd gennem Kystlandet, men standsedes af den Modstand, Staden Tyrus i 7 Maaneder ydede ham; erobrede i August 332 Tyrus og lod Indbyggerne dels korsfæste, dels sælge som Slaver; underkastede sig i Efteraaret 332 Palæstina og holdt samme Aar sit Indtog i Ægypten; vendte sig efter at have lagt Grunden til Staden Alexandria atter i Foraaret 331 mod Asien; slog den 1ste Oktober 331 med en Hær paa knap 50000 Mand Perserhæren paa ca. 1½ Million Mand under Kong Darius paa Sletten ved Arbela og Gaugamela i Mesopotamien og Persien; paabegyndte i Foraaret 330 en rationel Forfølgelse af Darius, men traf ham i Juli 330 som Lig, myrdet af en Undersaat; var i Slutningen af Aaret Genstand for en Sammensværgelse af makedoniske Stormænd, hvem

han lod henrette; vendte sig i Vinteren 330-329 mod nord for at forfølge Darius' Morder, der blev fanget, pisket, lemlæstet og korsfæstet; var i Aarene 329-327 optaget af Kampe i det nordlige Afganistan og Turkestan; ægtede 327 en Datter af en af de undervungne Fyrster i hine Egne; trængte i Aaret 327 nordfra ned i Indien; vendte i Aaret 326 tilbage til Persien; var i de følgende Aar optaget dels af at kue Oprør mod sig blandt de makedoniske Soldater, dels af Ordningen af sit uhyre Riges indre Forhold; omgikkes med Planer om at erobre Arabien, omsejle Afrika, undertvinge Italien og grundlægge et Verdensrige; blev i Forsommeren 323 angrebet af Feber og døde i Babylon efter 14 Dages Sygdom, 32 Aar gammel; hans Lig førtes til Alexandria og bisattes dør i et Tempel [1802 førte Englænderne Sarkofagen til London, hvor den nu er opstillet i British Museum]; - var baade som Feltherre og Administrator en af Verdenshistoriens største Genier; af Naturen aaben og oprigtig; hengiven til Vin og Kvinder; kunde af sine Lidenskaber forledes til overilede og uretfærdige Handlinger, men grebes da bagefter af bitter og voldsom Anger.

Hephæstion (græsk: Hephaistion), Søn af Amyntor, makedonisk Adelsmand, jævnaldrende med Alexander, hørte til dennes Fløjadjutanter og blev hans fortrolige Ven; førte i Aaret 332 Flaaden paa Toget til Ægypten; førte 326 under Tilbageslaget fra Indien en Del af Hæren; ægtede i Persien efter Alexanders Ønske en af Darius' Døtre (Søster til Alexanders Dronning); døde efter en Uges Sygdom Aar 324 i Ekbatana; blev begravet under uhyre Pragtudfoldelse fra Alexanders Side.

Meleager (græsk: Meleagros), Søn af Neoptolemus, makedonisk Adelsmand; førte en Del af Hæren i Slagene ved Granikus, Issus, Gaugamela og i Indien; tiltvang sig efter Alexanders Død Stillingen som Regent for Alexanders nyligfødte Søn og aandssvage Broder, men blev Aar 323 myrdet af Medregenten Perdikkas.

Nicanor: tre af Alexanders Feltherrer bar dette Navn, den ene deltog i hele det asiatiske Felttog og døde Aar 330, den anden levede endnu Aar 312, den tredje var Befalingsmand paa Alexanders Flaade og blev henrettet Aar 318.

Pyrrhon, fra Elis (Vestkysten af Peloponnes), levede ca. 365-275 f. Kr., Grundlæggeren af den skeptiske Skole i Filosofien [sml. nærv. Udages 2det 356 Bind Side 227 Linje 32 og Side 228 Linje 15]; studerede til at begynde med forskellige filosofiske Skoler. "Da det syntes ham, at Mening stod mod Mening, og alt var usikkert, kastede han sig over Studiet af Naturen og Mennesket. Han fulgte med paa Alexander den Stores Tog gennem Asien. Men alt bidrog kun til at fylde ham med Overbevisningen om det tilværendes Mangfoldighed og Umuligheden af at komme til en udtømmende Erkendelse deraf. Det er Livets Mangesidethed, som skaber hans Skepsis, og hans Lære har derfor en stor Betydning for den empiriske [erfaringsmæssige] Forsken, der stadig søger nyt Materiale og ikke slaar noget fast som absolut og udtømmende undersøgt. "Som Træernes Blade fødes og dø, saaledes opstaar og forgaar de dødeliges Meninger". Men Pyrrhons Skepsis gaar langt dybere end til at grunde i Mangfoldigheden og Rigdommen af Erkendelsens Genstande; den bygger paa Erkendelsens Natur, der synes Pyrrhon at rumme en Antinomi [Selvmodsigelse]. Erkendelse er intet, naar den ikke er absolut, men en absolut Erkendelse kan ikke naas. Heller ikke det kan erkendes, at Erkendelsen er umulig, thi det vilde jo selv være en absolut Erkendelse. Opgaven for den vise bliver derfor at afholde sig fra faste Meninger. Denne Erkendelsesteori faar en praktisk Rækkevidde, som hænger sammen med den græske Filosofis hele Tendens gennem Vidsdommen at vinde Sjælefred og at opfatte Sjælefred som Sindets Uforstyrrelighed af Livets forskellige Tilskikkelser." (C. N. Starcke.)

Kalanus (i græsk Form: Kalanos): hvad der historisk vides om ham, er meddelt ovf. Side 346-48.

Thais og *Leda*, græske Hetærer. - *Hetærer* (egl. "Veninde") kaldtes i Oldtidens Grækenland de Kvinder, der levede i frit Kærlighedsforhold til Mænd, og som ofte, i Modsætning til de gifte Koner, udmærkede sig ved Aand og Dannelse. - *Thais* fra Athen var en af Oldtidens berømteste og skønneste Hetærer, fulgte Alexander paa Toget gennem Asien og skal under et Drikkelag have forledt ham til at stikke Ild paa Persernes gamle Kongeborg i Persepolis [se Side 107 Linje 1 med Anm.]; efter Alexanders Død ægtede hun Kong Ptolemæus I af Ægypten [Side 150 Linje 10 med Anm.], hvis Elskerinde hun tidligere havde været, og fødte ham 2 Sønner og 1 Datter. - [*Leda*, et, navnlig i Mytologien, ikke ualmindeligt græsk Kvindenavn.]

Side 50 Linje 15: *Handlingen foregaar i Pasargadæ i Persien* *Pasargadæ* var i Oldtiden Persiens gamle Residensstad, grundlagt af Cyrus [Anm. til Side 110 Linje 33] og indeholdende hans Grav; liggende ikke langt fra Persepolis. [Naar P.-M. henlægger Handlingen for sit Drama til Pasargadæ, er han i Overensstemmelse med Geografen Strabo, der lader Kalanus bestige Baalet i Pasargadæ (Arrian synes at angive Byen Susa som Stedet); men denne Overensstemmelse er ikke noget Bevis for, at P.-M. har læst Strabo, da ogsaa Bohlen lader Tildragelsen foregaa i Pasargadæ.]

Side 51 Linje 4-5:

Hil dig i din Opgangs gyldne Pragt, | Rene Lys sml. Bohlen I 139: "Als höchste Gottheit gilt die Sonne, deren Dienst in Indien niemals aufgehört hat: noch gegenwärtig empfängt sie, wie im Alterthume, bey dem Aufgange das Homaopfer". [Hvad der forstaas ved *Homaopfer*, forklares i Anm. til Side 51 Linje 22.]

Side 51 Linje 9:

Bramas Tjener] *Brahma* eller *Brahman* kaldes den højeste Gud hos Inderne. "Als mythiske Gottheit führt die Sonne der Namen *Brahman* (der Leuchtende)" (Bohlen I 139).

Side 51 Linje 17:

ætherklare] *Æther* kaldes det fine Stof, som fylder Verdensrummet.

Side 51 Linje 22:

Maaneplantens Saft] *Maaneplanen*, *Asclepias acida*; dens indiske *Navn* er *Soma*; dens Saft plejede man at drikke. "Dieses Trinken ist eine höchst heilige Handlung, und der Name *Somapas* (*Somatrinker*) steht geradezu für einen Religiösen; es geschah besonders bey dem 357 wichtigsten Opfer (*homa*, d. j. *Opfer*) an die Sonne bey deren Aufgange" (Bohlen I 270).

Side 51 Linje 31:

ned til Flodens Bølge nu jeg vandrer] sml. Bohlen I 268: "ein wesentlicher Punkt bey allen gottesdienstlichen Handlungen ist die religiöse Reinigung. Bey jedem Tempel sind zu diesem Behufe heilige Badstellen (*tīrthāni*) angelegt, in denen, wenn kein heiliger Fluss oder kein Zusammenfließen zweier Ströme, welches besonders hoch gehalten wird, in der Nahe war, ein jeder täglich einige Male bāden muss".

Side 52 Linje 7:

Indusfloden] den vestlige af Indiens store Floder, der i Retning nord-syd løber ud i det arabisk-persiske Hav. Det var i Aaret 326, at Alexander paa Tilbage-toget fra det indiske Felttog sejlede ned ad Indusfloden.

Side 52 Linje 9:

Hymner] (græsk) "Lovsange".

Side 52 Linje 13:

sine Lotus-Øines Straaler] *Lotus* (latin; græsk: *Lotos*) er Navn paa Planter af *Aakandefamilien*, der hos Inderne var hellige: "dem Inder ist der Lotus Alles in Allem; nichts ist so häufig in seinen alten Schriften als die Vergleichung des Auges (*padmalochana*), des Leibes (*pundarikodara*) und jeglicher Körperschönheit mit der Lotusblume" (Bohlen I 194).

Side 52 Linje 44 - Side 53 Linje 2]:

sml. Bohlen I 166-67: "die Gottheit hat dadurch sich der schwachen Sterblichen erbarmt, dass sie zu verschiedenen Malen in irdischen Gestalten auf die Erde herabgekommen, um eine Offenbarung und ein Gesetz zu geben, welches zur Richtschnur des Handelns dienen könne".

Side 53 Linje 5-10] sml. Bohlen I 213ff. (Side 214:

"gewöhnlich findet sich die Vorstellung, dass die Gottheit von einer irdischen Jungfrau sich zeugen lassen").

Side 53 Linje 17:

den hvide Ganger] sml. Bohlen I 234: "Die *zehnte Erscheinung* der Gottheit, under dem Nahmen *Kalk1*. ist noch zukünftig; sie wird auf einem weissen Rosse kommen, um die Menschen von ihrer Sünde zu befreien und alle Laster gänzlich zu tilgen".

Side 54 Linje 16:

Ganges] Indernes hellige Flod, løber fra vest mod øst og falder ud i Havet mellem For- og Bagindien.

Side 55 Linje 18:

Vellyst] her i den gamle Betydning: *Glæde* (nu kun om kønslig Nydelse); sml. Holberg 1748 ("Epistola 41"): "Jeg tør sige, at de smaa Kiøbstæd-Folk ere end større Jurister end Politici. Jura er deres Hoved-Studium og største Vellyst"; Wessel 1772 ("Kiærlighed uden Strømper"): "Min Smil din Vellyst var, og mine Vink din Lov"; Baggesen 1792 ("Labyrinth"): "Hvilken Vellyst, at see Broderen omfavne sin Broder! men - hvilken Salighed, - at see Nationer favne hinanden!"

Side 56 Linje 18:

ved Zeus] alm. græsk Ed; Zeus er den øverste Gud i den græske Mytologi.

Side 56 Linje 27:

dit Skind du axled] d.v.s. tog Kappen paa; Udtrykket er meget alm. i de gamle danske Folkeviser og er derfra optaget i moderne poetisk Sprog; betyder egl.: lægge Skindkappen over Skuldrene (Axel = Skulder).

Side 56 Linje 28:

Persepolis] Hovedstaden i det gamle persiske Rige; ødelagdes 330 af Alexander den Store; endnu er der pragtfulde Ruiner tilbage.

Side 58 Linje 36:

Satrap] det græske Navn paa de gammelpersiske Statholdere eller Vicekonger.

Side 60 Linje 4:

Perdikkas] en af Alexanders Feltherrer; blev efter Alexanders Død Rigsforstander, men dræbtes 321 af sine Soldater under et Tog mod Kong Ptolemæus af Ægypten.

Side 60 Linje 14-15:

Kongens Daad, | Da Speiderne ham bragte Vand358i Hjelmen] Episoden fortælles hos Arrian (Anab. 6, 26), med hvis Beretning P.-M.'s Vers saa temmelig stemmer overens.

Side 60 Linje 19:

qvælt af Tørst] *kvæle* = plage, pine, er Laaneord fra Tysk, endnu alm. paa P.-M.'s Tid men senere ganske forsvundet af Sproget; sml. Holberg 1720 ("Peders Paars"): "Fogdinden midlertid man saae sig meget qvæle | Og af U-rolighed hvert Øyeblik at tælle"; Oehlenschläger 1807 ("Baldur hiin Gode"): "Saa tal; men qvæl med Forekastelser mig ei"; Oehlenschläger 1833 ("Tordenskjold"): "Jeg har for eder kastet intet Garn, | Thi qvæl mig ei med Kiærlighedens Bøn".

Side 61 Linje 3:

Og dømmes, som en ægte Athenienser] d.v.s. som et Hovedstadsmenneske: hurtigt og overfladisk.

Side 61 Linje 6:

At du har hjemme Norden for Bøotien] d.v.s. er en grov og plump Bondekarl. *Bøotien* hed et Landskab i Mellem-Grækenland, hvis Indbyggere hos Athenienserne havde Ord for at være plumpe og lidet begavede (de var Oldtidens "Molboere").

Side 61 Linje 9:

huul] ligesom i 2det Bind Side 345 Linje 33 = snedig, listig.

Side 61 Linje 19:

Anthenor] et ikke ualm. græsk Mandsnavn.

Side 63 Linje 23:

Leonnatos] af makedonisk Fyrsteslægt, en af Alexanders Feltherrer, udmærkede sig særlig under Kampene i Indien, faldt i Kamp 322 f. Kr.

Side 66 Linje 16:

mørk og sørgelig er Enkens Lod o. s. v.] sml. Bohlen II 156: "Die Wittve wurde in eine hülflose Lage versetzt . . . Die Wittve soli in stetem Andenken an ihren Gatten als Btisserin eines eingezogenen und strengen Wandels sich befleissigen; sie hat keinen Antheil mehr an der Kindererziehung und muss nothwendig der schweren Ponitentz erliegen, da sie alles Ansehens, alles Schutzes, alles Schmuckes, und selbst der Haupthaare beraubt wird".

Side 67 Linje 38:

Olympen] Bjærg i Landskabet Thessalien (Nord-Grækenland), i den græske Mytologi Gudernes Bolig.

Side 67 Linje 40]:

Homer] Grækenlands og overhovedet den europæiske Oldtids ældste og berømteste Digter, Iliadens og Odysseens "Forfatter". - Alexander var en stor Beundrer af Homer. "Han førte stadig med sig - fortæller Plutarch - Iliaden, som han baade holdt for og kaldte en Vejviser i Krigerdygtighed, i en Afskrift, som Aristoteles havde rettet; efter hvad Onesikritus fortæller, havde han den bestandig tillige med en Dolk liggende under sin Hovedpude".

Side 68 Linje 31:

Kuld] om Formen se Anm. til 1ste Binds Side 433 Linje 7.

Side 69 Linje 6-12]:

bygget over følgende Sted hos Bohlen I 168: "»Was kann«, heisst es im Veda, »die Welt für Freude gewähren, wo Alles sich verschlimmert! Könige sind gestürzt, Ströme versiegt, Berge versunken, der Pol selbst hat seinen Ort verändert, Sterne sind aus ihrer Bahn gewichen, die ganze Erde ward durch eine Fluth heimgesucht, und die Geister sind vom Himmel geschleudert worden«".

Side 69 Linje 32-33:

Og paa Materien sig kun kan hævne | Ved Qval og Smertef som den selv maa dele] sml. Bohlen I 167: "Der gefühlvolle Inder, der kein Insekt tödten mag, ist unmenschlich gegen sich selbst, weil er eben so leicht aus seiner Ansicht folgert, dass jedwede Qual nur die Materie treffe, und gegen diese grausam zu seyn, in manchen Fällen eine Wohlthat sey".

Side 70 Linje 16:

Skyggerige] ifølge den græske Opfattelse førte de døde i Dødsriget en trøstesløs og glædesløs *Skygge* tilværelse, der er en Afspeiling af deres Liv paa Jorden.

Side 70 Linje 18:

Heltens Klagesang i Underverdnen] der sigtes til Homers Odyssees Iste Sangs Vers 489-91 (Anm. til 1ste Binds Side 293 Linje 48-44).

359

Side 71 Linje 16:

Pareerne] det latinske Navn paa Skæbnegudinderne i den græsk-romerske Mytologi; de er tre i Tal: den ene spinder Menneskets Livsraad, den anden bestemmer dens Længde, den tredje klipper Traaden over.

Side 72 Linje 43:

mit Syn] nu: Synet af mig; om den hyppige (sml. særlig Side 137 Linje 25-30) Brug hos P.-M. af Ejeform eller Ejestedord i Stedet for Forholdsord se Anm. til 1ste Binds Side 119 Linje 18.

Side 74 Linje 24:

Aristipp] græsk Filosof i det 4de Aarh. f. Kr. "Hans Karakter var Verdensmandens, let og behagelig i Omgang, nydelsessyg og skeptisk overfor alt, hvad der paalægger Mennesket Selvfornægtelse og Karakterstyrke". (C. N. Starcke.)

Side 74 Linje 25:

Plato] Oldtidens berømteste Filosof, Sokrates' Ven og Discipel, 347 f. Kr.

Side 75 Linje 25:

Tartarus] omtrent = Helvede; Pinselsstedet i den græske Mytologis Dødsrige (sml. Anm. til 1ste Binds Side 94 Linje 16).

Side 75 Linje 38:

Maja] ifølge indisk Verdensanskuelse Personliggørelsen af *Skinnet, Blændværket, det illusoriske*; sml. Anm. til Side 81 Linje 4.

Side 75 Linje 40:

Apelles] Oldtidens berømteste Maler, 308 f. Kr.; en Tid Hofmaler hos Kong Philip af Makedonien og højlig beundret af Alexander den Store; af hans Malerier, der alle er gaaede til Grunde, nævnes blandt de ypperste: Kærlighedsgudinden, stigende nøgen op af Havet (sml. Anm. til Side 85 Linje 24), og flere Portrætter af

Alexander den Store.

Side 76 Linje 3:

Tyvegudens Moder] ogsaa Tyvene havde deres Gud i den græsk-romerske Mytologi, det var *Hermes* [Anm. til 1ste Binds Side 86 Linje 1]; Himmeliguden Zeus avlede ham med Maja, en Datter af Atlas [Anm. til 1ste Binds Side 176 Linje 29].

Side 76 Linje 18:

Chaos] (græsk) det umaadelige tomme Rum, der existerede før Verden skabtes.

Side 77 Linje 45:

Saa hør mig, Kjære!] P.-M. lader Kalanus med Forkærlighed bruge "Kjære" i Tiltale; det er sikkert en Genklang af Bohlens Ord I 288 om Kalanus, at han "von seiner gewöhnlichen Anrede mit *Kalyâna*, *O Lieber* (Plutarch fasst es, dass er *χάλῆ* [kale] statt *χαῖρε* [kaire] gesagt [se ovf. Side 346]) den Namen *Kalanus* erhalten hatte".

Side 78 Linje 18:

Budet: kjend dig selv] Indskrift paa Apollotemplet i Delphi (Midt-Grækenland).

Side 79 Linje 4-6:

Hvordan er Verden bygget . . . Der et Oven, Midten og et Neden] sml. Bohlen I 173-74: "Es zerfällt die.se wandelbare Sinnenwelt in drey Regionen, oder drey *Welten* (*Trailokya*), nach den drey Dimensionen des Raumes: *unten, mitten und oben*, und in diesen Regionen sind vierzehn Ordnungen von Wesen vertheilt, nach dreyen *Grundkräften* (*Traigunya*) oder Qualitäten, durch welche die Natur operirt". - Med Linje 14-21 maa sammenholdes Bohlen I 174.

Side 81 Linje 4:

Maja fra det gamle Chaos stammer o. s. v.] sml Bohlen I 161: "In einer Stelle des Veda, wo von der Schöpfung gehandelt wird, heisst es, dass anfänglich kein Seyn und Nichtseyn, *sat* und *asat* gewesen, sondern das grosse *Es* (*tad*) oder Brahma sich erst selber zum Seyn manifestirt habe, während die *Mâyâ* oder *Täuschung* rings um ihn in gestaltlosem Nebel als *as at* oder *nonens* gehangen habe; indeni aber nun so das Urwesen in dem Spiegelglanze der Maya sich selbst anzuschauen begann, ward durch diese seine Contemplation die Finsterniss (*tamas*) getheilt und die Liebe (*kâmas*) in seinem Gemüthe eine productive Schöpferkraft".

Side 83 Linje 38-39:

ei du nyder | Af noget Levende den mindste Bid] sml. Bohlen II 162: "von jeher enthielten sich die Entsagenden und alle, welche den Ruf einer besondern Heiligkeit zu erwerben trachteten, der 360 zusammengesetzten Speisen und lebten, wie es auch Megasthenes angiebt, von Kräutern und Früchten; eine Stelle des Mahabharata verabscheut den Genuss des Fleisches auf's höchste". - Om Nydelsen af Vin sms'd, 164 ff.

Side 84 Linje 11:

Keos-Viin] Øen Keos (nu: Tzia), en af Kykladerne i Ægæerhavet, var i Oldtiden bekendt for sin Vin.

Side 84 Linje 12:

Olynther] Vin fra Olynth, By paa Halvøen Chalkidike ved Makedoniens Sydgrænse.

Side 84 Linje 14:

Griflen] Grækerne benyttede Voxtavler til Brevskrivning, og man skrev med Metalgriffel paa dem; ved Forsendelsen lagdes de sammen to og to med Indersiderne mod hinanden.

Side 84 Linje 18:

Kleopatra] Alexanders ældre Søster, myrdet 308 f. Kr.

Side 84 Linje 19:

Antipater] en af Philip af Makedoniens mest erfarne og betroede Feltherrer; f. ca. 400 f. Kr.: blev, mens Alexander drog mod Persien, som hans Stedfortræder og Slatholder tilbage i Makedonien og overvandt

heldig de Grækere, der prøvede paa at løsrive sig; blev 321 Rigsforstander for Alexanders Søn; død 319 f. Kr.

Side 84 Linje 23:

Aristoteles] Oldtidens og en af Verdens mest omfattende Videnskabsmænd; f. 384 f. Kr.; opholdt sig 343-335 ved det makedoniske Hof som Alexander den Stores Lærer; død 322 f. Kr.; nævntes i Oldtiden som Forfatter til mellem 400-1000 forskellige Skrifter over Filosofi, Naturvidenskab, Matematik og Politik; øvede hele Middelalderen igennem overordentlig Indflydelse paa det kristne Europas Videnskab.

Side 84 Linje 27:

Ferien] (latin) et Strafferedskab af Træ med en rund Klump i den ene Ende [brugtes i danske Skoler til henimod Slutningen af det 18de Aarh.].

Side 84 Linje 34:

sin Naturhistorie] som Naturhistoriker var Aristoteles banebrydende ved at indføre den erfaringsmæssige Behandling i denne Videnskab. Hovedværket, der endnu er bevaret, handler i 10 Bøger om Dyrene; et Værk om Planterne kendes nu kun gennem senere Bearbejdelser. Materialet skaffedes ham for en stor Del af Alexander den Store, der fra Asien forsynede ham med et rigt Stof af Dyr og Planter.

Side 85 Linje 6:

Knuden han i Gordium hugged over] se herom Anm. til 2det Binds Side 9 Linje 16

Side 85 Linje 24-25:

Den lille Phryne, som var opkaldt efter | Den deilige Hetære] *Phryne* var en af de skønneste og mest omtalte Hetærer i Athen i det 4de Aarh. f. Kr. Hun stod Model for Billedhuggeren Praxiteles til hans Statue af Kærlighedsgudinden, der nøgen stiger op af Badet ("Aphrodite fra Knidos" [se Anm. til 1ste Binds Side 312 Linje 21]), og for Maleren Apelles til hans Maleri af den af Havet opstigende Kærlighedsgudinde (sml. Anm. til Side 75 Linje 40). Ved en Fest i Byen Eleusis (i Nærheden af Athen) afførte hun sig i alles Paasyn sine Klæder, løste sit lange Haar, og for ret levende at fremstille Aphrodite, da hun steg op af Havet, gik hun, tiljublet af Bifald, nøgen ud i Vandet. Da en forsmaaet Bejler engang havde anklaget hende for Gudsbespottelse, og hun stilledes for Retten, fik hendes Defensor hende frikendt ved at klæde hende af for Dommerne.

Side 85 Linje 33:

tidt fik Skjender] Ordet hedder nu i Flertal *Skænd*, men paa P.-M.'s Tid ogsaa *Skænder*; Molbech anfører i sin Ordbog: "Hun fik mange *Skiender* for hendes Efterladenhed. (Daglig Tale)". Side 86 Linje 10: *dog ei cynisk*] Ordspil; Ordet betyder: "*hundsk*" og er Navn paa en af den græske Oldtids filosofiske Skoler (Kynikerne).

Side 86 Linje 13:

Syllogismer] (græsk) "Fornufts slutninger"; oftest som her om Fejlslutninger beroende paa en falsk Sammenligning af Begreberne (som f. Ex. i Holbergs "Erasmus Montanus": "En Steen kand ikke flyve. - I kand ikke flyve. - Ergo er Moerlille en Steen").

Side 86 Linje 18:

et nyt sophistisk Skrift] se næste Anm. - Hvad 361 Grækerne forstod ved en Sofist er forklaret i Anm. til 2det Binds Side 344 Linje 22.

Side 86 Linje 34:

Du har en Hund o. s. v.] Syllogismen skriver sig opr. fra Platons Dialog "Euthydem", hvor Dionysodoros beviser, at Ktesippos er Broder til Hundehvalpe, paa følgende Maade: "Du har jo en Hund, der er Fader til Hvalpe. Den er din og den er *Fader*, altsaa er den *din Fader*, og du er altsaa Broder til Hundehvalpe". (Richard Christensen, Sophisterne, Side 126-27.)

Side 87 Linje 42:

med attisk Salt] d.v.s. med aandrig, vittig Skæmt (se nærmere Anm. til 1ste Binds Side 31 Linje 22).

Side 87 Linje 46:

den gamle Mopsos] tænkes der paa den Mopsos (fra Thessalien, ikke Sparta), der var med paa

Argonautertoget (Anm. til 2det Binds Side 433 Linje 27-28) som Spaamand?

Side 88 Linje 21 - Side 95 Linje 11]:

med denne Diskussion om *Sjælen* og *Sjælevandringen* maa sammenholdes Bohlen I 170-177, der har givet P.-M. Momenter til Kalanus' Udviklinger.

Side 92 Linje 33:

Lad Andre kun i Løvehuden krybe] Hentydning, med Henblik til Mopsos, til Fablen om Æslet i Løvehuden hos den græske Fabeldigter Æsop (6te Aarh. f. Kr.): "Et Æsel, som havde iført sig en Løvehud, strejfede omkring og kyste alle de enfoldige Dyr, som det mødte. Da det saa en Ræv, forsøgte det ogsaa at forskrække den. Men saasnart Mikkell hørte dets Røst, sagde den: "Aa ja, hvorfor ikke! jeg var virkelig ogsaa blevet bange, hvis jeg ikke havde hørt din Skryden." De, der give sig Skin af Noget, som ikke hører dem til, forraade sig i Almindelighed ved at overdrive". (Chr. Winthers Oversættelse.)

Side 93 Linje 1:

Cypervinen] Vin fra Øen Cypern var højt prist i Oldtiden.

Side 93 Linje 9:

Pegasus] i den græske Mytologi en vinget Hest, som senere Digtere har sat i Forbindelse med Muserne (Gudinder for Kunst og Videnskab), saa den er blevet Digterhesten ("at bestige Pegasus" = at digte).

Side 93 Linje 13:

Pindar] Grækernes berømteste lyriske Digter, 442 f. Kr.; han sammenligner selv sin Sang med Ørnens Flugt.

Side 93 Linje 23:

Gjør os Besked i Vinen] om Udtrykket *gøre ên Besked* se Anm. til 2det Binds Side 247 Linje 29.

Side 94 Linje 41:

Blot for den tomme Lyst at flappe bort] Meningen er: hvorfor i Alverden skulde dog Sjælen forlade Gud, hvor den havde det rart, blot for at følge den tomme (idiotiske) *Lyst at flagre bort*; Udsagnsordet *at flappe* belyder alm. (sml. det engelske to flap) "at daske, baske, slaa", sml. Paludan-Müller 1869 ("Ivar Lykkes Historie"): "Se, hvor Seilene flappe ud og ind"; Joh. V. Jensen 1908 ("Bræen"): "... en Gang imellem flapper den [Renen] med Ørene, idet den ryster sit Hoved", [I Jydsk bruges *at flappe* om for stort Fodtøj, der slubrer, naar man gaar (Feilbergs Ordbog I 308).]

Side 95 Linje 32:

Bucephalus] Alexander den Stores Yndlingshest; det var eom Dreng lykkedes ham at tæmme denne Hest, som ingen anden havde kunnet styre, og han red den stadigt siden, indtil den døde paa Toget til Indien; den blev begravet ved Floden Hydaspes (en Biflod til Indus), og en Stad blev efter den kaldt Bucephala.

Side 95 Linje 43:

Herkules] det latinske Navn paa *Herakles*, Grækernes kæmpestærke Nationalhelt.

Side 95 Linje 44:

Aurora] det latinske Navn paa Morgenrødens Gudinde (Morgenrøden) i den græsk-romerske Mytologi.

Side 96 Linje 15:

Lauren] Laurbærkransen, Sejrherrrens Belønning og Sejrens Symbol.

Side 96 Linje 16:

Myrtherne] Elskovens Symbol.

Side 96 Linje 39:

Lux] Skælm, Filur; se Anm. til 2det Binds Side 414 Linje 25.

Side 98 Linje 10:

Nymphe] om dette Ords forskellige Betydninger se Anm. til 1ste Binds Side 9 Linje 13.

Side 99 Linje 23:

Tidsgudinderne] Horaerne, Aarstidernes Gudinder; hører til Skønhedsgudindens Tjenerskab.

Side 99 Linje 27:

Eros] det græske Navn paa Amor, Elskovsguden; hans Brud er "Sjælen" (Psyche) [se P.-M.'s Digt "Amor og Psyche", optaget i nærvær. Udgaves 1ste Bind].

Side 100 Linje 25:

præluderer] (latin) "spiller Forspillet" (nu særligt om at spille Forspil paa Orglet som Indledning til Gudstjenesten).

Side 101 Linje 6:

ful] led, modbydelig.

Side 101 Linje 34:

Raptus] (latin) "Anfald af Raseri eller Vanvid" [denne Betydning af Ordet er moderne; paa Latin betyder det "Rov"].

Side 102 Linje 17:

Pandora] se Anm. til 1ste Binds Side 247 Linje 13.

Side 103 Linje 9-11:

Et Arikelbaand | . . . | Ved hvert et Skridt af Foden, vil de klinge] sml. Bohlen II 170: ". . . Arm- und Knöchelspangen von Golde, Schildpatt, oder Elfenbein mit kleinen Glocken (*nûpura, kinkini*), welche bei jedem Schritte des Madenens klingelten".

Side 103 Linje 25:

Betel] sml. Bohlen II 173: "Em unentbehrliches Sttck des vornehmen, wie des geringen Inders ist schon im Alterthume eine Buchse mit Betel zum Kauen; der Hauptbestandtheil desselben ist das Blatt einer Pfefferart (*Tâmbûh, piper betle*) ... Das Kauen des Betels färbt Zähne und Lippen roth . . . Weisse Zähne sind dem jungern Scholiasten eines erotischen Gedichtes, welches die Zähne einer SchSnen dem Jasmin vergleicht, so ungewöhnlich, dass er hinzufugt: sie versage sich aus Schmerz den Betel, woher die Weisse komme".

Side 103 Linje 80:

Bundt af Myrrhaduske] sml. Bohlen II 173: "Man pfflegte duftende Essenzen im Busen zu tragen, etwa wie hebraische Mädchen Myrrhenbüschel zwischen die Brüste legten".

Side 103 Linje 35-36:

Sandeltræ, hvormed du farver | Brystvorterne og dine Negle røde] sml Bohlen II 172-73: "Die Brustwarzen pfflegte man mit wohlreichendem Sandelholze zu rothen" og II 170: "Die Fusszehen wurden, wie die Fingernägel, mit rothem Sandelholze oder Lakka gerøthet".

Side 104 Linje 6:

den Luft, som indisk Luft man kalder] om et "Klædningsstykke" af den her beskrevne Art har Udgiveren intet fundet hos Bohlen; er det fri Opfindelse af P.-M.?

Side 105 Linje 30:

Bacchantinde] *Bacchantinder* er i den græske Mytologi unge Kvinder med løstsiddende, flagrende Klæder og udslaget Haar, som berusede og i vild Dans danner Vinguden Bacchus's Følge.

Side 107 Linje 1:

vi stak Ild paa Slottet i Persepolis] Begivenheden fortæller Plutarch i sin Levnedbeskrivelse af Alexander

(Kap. 38) saaledes: "Da han efter dette vilde drage ud mod Darius, holdt han endnu engang i sine Venners Selskab et Drikkelag med alskens ungdommelige Fornøjelser; blandt andet kom ogsaa Kvinder ind til deres Elskere og drak med i Laget. Den, som man blandt disse fandt mest Behag i, var Thais, en Frille til den Ptolemæus, som siden blev Konge, en Attikerinde. Snart lovpriste hun med stor Kløgt Alexander, snart spøjte hun med ham, og tilsidst lod hun sig i Rusen rive hen til at sige et Ord, som ganske vist stod i god Overensstemmelse med hele den Bys Tankegang, hvorfra hun var, men som dog var mere storslaaet, end man skulde have ventet sig det af hende. Hun sagde nemlig, at alt, hvad hun havde maattet gennemgaa under denne Omflakken i Asien, havde hun faaet Erstatning for paa denne Dag, da hun kunde haane Persernes stolte Kongeborg; men endnu gladere vilde hun være, hvis hun kunde slikke Xerxes' Hus i Brand til Gengæld for, at han havde brændt Athen, og hun i Kongens Paasyn selv maatte lægge Ilden til det; da vilde det Ord komme ud blandt Menneskene, at endnu mere end de Hærførere, der havde kæmpet paa Hav og paa Land, havde Kvinderne i Alexanders Følge bragt Straf over Perserne 363 for Hellas' Skyld. Strax hun havde sagt dette, begyndte man fra alle Kanter at støje og klappe i Hænderne, og da alle hans Venner, den ene ivrigere end den anden, opmuntrede ham til at lade det ske, lod Kongen sig rive med, sprang op og gik i Spidsen med Krans paa Hovedet og en *Fakkel* i Haanden. De andre fulgte ham under Jubel og Skrig og stillede sig rundt om Slottet, ligesom ogsaa alle de andre Makedonere, der fik høre om det, glade løb til med Fakler. De mente jo nemlig, at saadant som at brænde og ødelægge Kongeborgen tydede paa, at man havde til Hensigt at vende hjem igen og at man ikke tænkte paa at slaa sig ned blandt Barbarerne. Saaledes fortæller nogle, at dette gik for sig; andre derimod paastaar, at det skete med Overlæg, men alle er de enige om, at Alexander snart angrede det og gav Befaling til at slukke."

Side 110 Linje 12:

Ekbatana] (nu: Hamadan), i Oldtiden Hovedstad i det Mediske Rige (den nordvestlige, bjærgfulde Del af Iran); paa Grund af sin kølige Beliggenhed de persiske Kongers Sommeropholdssted; 331 f. Kr. erobret af Alexander den Store, der her fandt uhyre Skatte.

Side 110 Linje 18:

Tributen] (latin) "Afgiften".

Side 110 Linje 32-33:

Man plyndret har | Den gamle Kongeborg, hvor Cyrus hvilede] Begivenheden fortælles udførligt hos Arrian (Anab. 6, 29).

Side 110 Linje 33:

Cyrus] det gamle Perserriges Grundlægger, 529 f. Kr.

Side 111 Linje 4-5:

Mindetavlen . . . | Der slutted ind de kostelige Ord] se ndf. Side 147 Linje 12-14 med Anm.

Side 112 Linje 31:

iversyg] skinsyg, jaloux; sml. Anm. til 2det Binds Side 297 Linje 32.

Side 114 Linje 11:

Achilles og Patroklos] se nærmere Anm. til 2det Binds Side 80 Linje 34.

Side 118 Linje 22:

der er dem, der for en Olding tog ham] ifølge Strabo (se ovf. Side 348) var Kalanus i sin Alders 73de Aar, da han tog sig af Dage. [Bohlen I 288 kalder ham "bejahr't", Droysen Side 501 "ein Greis".]

Side 120 Linje 7:

Phøbus] Tilnavn til Solguden Apollo; betyder: "den lysende".

Side 124 Linje 34:

Vær trøstet, Ven! Imorgen er du hos mig] srnl. Luk. 23, 43.

Side 125 Linje 39-40:

viet ind ... . til Offerdøden, | I Gangesflodens Bølger ud mig kaste] sml. Bohlen I 287.

Side 126 Linje 22:

Cypressen] er Dødens Træ.

Side 132 Linje 34:

den lokkende Sirenestemme] Sirener kaldes i den græske Mytologi skønne Havfruer, der ved deres Sang lokker de søfarende til sig, hvorefter de dræber dem.

Side 132 Linje 39:

Jordens Skive] de Homeriske Digte tænkte sig Jorden som en rund Skive, helt omflydt af Oceanet.

Side 135 Linje 1:

Halvguder og Heroer] et dansk og et græsk Ord for at betegne det samme: Sønner af Guder og jordiske Kvinder, der efter deres Død optages blandt Guderne.

Side 135 Linje 36-37:

naar selv Guderne | Bestandig høiere mod Maalet stræbe] sml. Bohlen I 175: "die höhern Wesen selbst streben nach immer grosserer Vollkommenheit".

Side 135 Linje 39-43:

Til hvilken Verden hører da din Himmel? - | Til den, hvorover Maanens Vexellys | Som Undergangens blege Vidne vandrer. | Skal denne Verden da maaskee forgaae? | Alt under Maanens Skive skal forgaae] sml. Bohlen I 173: "Anfänglich erstreckte sich die Schöpfung Brahma's nur auf die intelligible Welt, gleichsam die geistige Verstandeswelt, bis diese durch Verschlechterung herabsank und die materiellen Welt, oder die korporelle Sinnenwelt, nöthig wurde, um die Geister zu fesseln. Diese letztere reicht nur bis zum Monde, und einzig das Sublunarisches ist der 364 Veränderlichkeit und dem steten Wechsel ausgesetzt, während drüber hinaus ewige Ruhe und Seligkeit herrscht." - Med Kalanus' Udvikling her og paa næste Side maa overhovedet sammenholdes Bohlen I 170-77.

Side 138 Linje 12:

Troer du, at jeg ved Selvmord vil mig plette] sml. Bohlen I 286-87: "Man sollte vermuthen, dass von dem Wahnsinne der Bussenden bis zum Selbstmorde nur ein kleiner Schritt sey, aber dem ist nicht vollig so in Indien, wo es nur rühmlich ist, den Körper als den Kerker der Seele zu bezähmen, und der Gottheit es zu überlassen, dass sie die Bande löse, auf keine Weise aber dieselben eigenmächtig zu zerreißen, denn der Selbstmord ist durch Religion und Gesetz streng untersagt worden. Die einzige Ausnahme ist hier der Feuer- oder Wassertod; denn die Auflösung in diesen geheiligten Elementen wird nicht für Selbstmord erachtet, sondern für eine feierliche Opferhandlung, um sogleich in den Himmel zu gelangen".

Side 138 Linje 33:

Obol] en Skillemønt i det gamle Athen, omtrent = 10 Øre.

Side 139 Linje 25:

Som en thessalisk Hex] Befolkningen i *Thessalien* (Grækenlands nordligste Landskab) var i den senere Oldtid berygtet for Trolddomskunster. De thessaliske Kvinder kunde ved Salver forvandle Mennesker til Dyr eller Sten, og om Natten fløj de ud gennem Luften paa Elskovseventyr.

Side 143 Linje 19:

Man kalder Guderne for avindsyge] denne Opfattelse af Guderne udtaler den græske Historiker Herodot (ca. 424 f. Kr.), se Anm. til Side 7 Linje 15.

Side 144 Linje 26:

Hellas] Grækernes Navn paa deres Fædreland.

Side 144 Linje 39:

Klitos] Alexanders Rytteranfører og Ven; reddede Alexanders Liv i Slaget ved Granikus (334 f. Kr.); blev under et Drikkelag (Aar 328) dræbt af Alexander selv, fordi han roste Kong Philip paa Sønnens Bekostning. Alexander tog sig bagefter Drabet overordentlig nær, i tre Dage vilde han ikke tage Spise og Drikke til sig, og det kostede megen Møje at faa ham beroliget.

Side 147 Linje 12-14] efter Ordene, ikke efter Meningen, temmelig nøje Gengivelse af Indskriften hos Arrian:

"Menneske, jeg er Kyrus, Søn at Kambyses, Perserrigets Grundlægger og Asiens Behersker. Misund mig derfor ikke dette Mindesmærke".

Side 147 Linje 32-34]:

Begivenheden fortælles hos Arrian (Anab. 6, 9).

Side 148 Linje 16:

Susa] var Perserkongen Darius' Residensstad.

Side 149 Linje 26-27:

Apollos Sønner - [*Jeg mener Musikanterne*] Apollo er i den græske Mytologi Sangens og Musikens Gud.

Side 150 Linje 10:

Ptolemæus] en af Alexanders dygtigste og berømteste Feltherrer, blev efter hans Død Konge i Ægypten, 283 f. Kr.

Side 151 Linje 41:

Det gik mig over Skrævet] d.v.s. det var mig for meget; sml. Wessel 1772 ("Kiærlighed uden Strømper"): "Jeg staaer det ikke ud, det over Skrævet gaaer!"

Side 156 Linje 25-40]:

Momenter til denne Kalanus' Lovprisning af Brama har P.-M. vistnok fundet hos Bohlen I 156.

Side 157 Linje 3:

Køl] sval, kølig; se Anm. til 1ste Binds Side 106 Linje 33.

AHASVERUS

Affattelsestid: sidste Halvdel af 1853 (efter den 12te Juni - se Anm. til Side 162 Linje 16); udkom den 16de Maj 1854 sammen med "Kalanus" (se ovf. Side 49-157) og "Abels Død" (Optryk, se nærvær. Udgaves 1ste Bind 365 Side 554) under Titlen "Tre Digte", trykt 2den Gang 1857 (i "Tre Digte, 2den Udgave"), 3dje 1872 (i "Sex Digte, 3dje Udgave"), 4de 1879 (i "Poetiske Skrifter" VIII), 5te 1883 (i "Sex Digte, 4de Udgave"), 6te 1902 (i "Poetiske Skrifter i Udvalg" VII).

Nærværende Udgave gengiver Teksten i Udgaven 1872, den sidste af Digteren selv besørgede.

Originaludgaven af "Tre Digte" har en Tilegnelse til J. N. Madvig, som er aftrykt ovf. Side 342 under "Kalanus".

Manuskript: egenhændigt Trykmanuskript til Originaludgaven, med adskillige Rettelser og Ændringer, i det kgl. Bibliotek: Den Collinske Manuskriptsamling No. 982.

Æmnet. P.-M.'s "Ahasverus" knytter sig til Sagnet om *den evige Jøde*, en sagnagtig Skikkelse, der skal have slaæet Jesus og til Straf derfor vandrede fredløs om paa Jorden uden at kunne dø. Hverken Evangelierne eller Legender fra den kristne Kirkes ældste Tid kender det mindste til ham og hans Synd; han dukker først op i det 13de Aarh. og er da en af Ypperstepræsten Kaiphas' Tjenere, som slog Jesus, da han var for Raadet. Men almindeligt bekendt blev han først i Begyndelsen af det 17de Aarh., da der (1602) orn ham udkom en tysk Folkebog - paa Grundlag af hans egen Beretning(i) -, der fandt en vid Udbredelse og blev oversat paa mange Sprog, ogsaa paa Dansk; fra nu af blev han en Skikkelse, hvormed Folkets Fantasi atter og atter sysselsatte sig, og i den følgende Tid fremkom den ene Beretning om ham efter den anden, at han snart var set paa dette, snart paa hint Sted, ligesom en Mængde Digtere har taget hans Skæbne op til Behandling (se Anm. til Side 164 Linje 28-30). - Det er gennem den tyske Folkebog, at han fik Navnet *Ahasverus* og blev gjort til *Skomager*.

Om hans Synd beretter den danske Folkebog, hvis Titel er: "Sandru Beskriffuelse Om en Jøde / som vaar Fød oc Baaren til Jerusalem / ved Naffn AHASWERUS, Huilcken Personligen haffuer været næruerendis

tilstede / da Christus er bleffuen Kaarsfest oc indtil denne tid / vdaff den Almectigste Gud / ved Liffuet er bleffuen oppeholden / Nu nyligen fordansket. Prenlet i Kiøbenhaffn / Aar 1631", bl. a. følgende:

"Paa den tid / der Christus bleff Kaarsfest / vaar hand til Jerusalem, huilcken HERre Christum hand met de andre Jøder paa samme tid holde for en Ketter / oc icke andet troede eller viste / end hand vaar en aff Folckens forførrere / oc haffde hand seet hannem Lifflic vdi egen Person / oc der hoss haffde hand med de andre Jøder paalagdt sin yderste flid / hannem som it oprørske Menniske at affskaffe oc forjage / for huilcken de paa den tid antogte hannem / Men der JEsus hans Sententz Endelig aff Pilato vaar affsagt / maatte de strax føre hannem forneffnde Skomagers huss for offuer / der Skomageren det fornam / gick hand hasteligen hiem til sit Huss / oc det kundgiorde for hans Folck / paa det de oc Christum kunde see / huad hand vaar for it Menniske at de kunde høre hans tale.

Da dette vaar giort / haffuer Skomageren self taget sit mindste Barn paa sin Arm / oc gick der met vden for sin Dør at staa / den HERre Christum at beskue / I det den HERre Christus nu vnder det suare Kaars bleff her frem ført / bleff hand lidet stille staaendis op til forneffnde Skomagers Huss at huile sig / men der Skomageren det saae / skyndede oc dreff hand den HERre Christum hasteligen oc vdi vrede aff sted / oc sagde / hand skulde packe sig bort did som hand hen hørde / huor vd offuer Christus hannem strax ansaa / oc sagde disse Ord til hannem: Jeg vil her staa oc huile / men du skalt gaa indtil den yderste dag.

Paa disse Ord / nedsette Skomageren strax forneffnde sit Barn / oc kunde slet intet lenger bliffue der samme sted / men effterfulde Christum hasteligen/ oc saaledis haffuer seet / huorledis hand endelige bleff Kaarsfest / Marteret oc ynckelige Dødet / oc der det vaar giort / oc fuldend / haffuer det strax siunis 366 Skomageren wmueligt at være / at hand kunde gaa tilbage til Jerusalem / haffde icke nogen tid været der i Staden / ey heller seet hans Hustru eller Børn siden den tid / men haffuer wfortøffuit begynt at igiennem reyse it frem -met Land effter det andet / som en arm oc bedrøffuit Pillegrim. Oc der hand en gang effter mange Aar vaare forløbne / vilde igien hiem Reyse til Jerusalem / fandt hand det slet Øde / oc Jammerlig forstørret at være / saa hand icke kunde see der samme steds / en Steen paa den anden / ey heller nogenlunde kunde kiende / hues [d.v.s. hvad] der tilforn Herligt oc kosteligt forhaande haffde været / huad nu den Almectigste Gud met hannem vdi sinde haffde / at hand hannem saaledis i denne Elendige Verden maatte omuandre / oc saa Elendige sig lade beskue / kunde hand icke anderledis tencke / end maa vel skee / at Gud vilde haffue hannem indtil den yderste dag til it Leffuendis Vidnisbyrd mod Jøderne. Paa det de Wtroendis oc Wgudelige / skulle CHristi Død oc Pine ihukomme / oc dennem til plict oc bod igien o muende. For hans Person / saa oc ynskede hand gierne / at den Almectigste Gud i Himmelen / hannem aff denne Elendige Verden oc Jammerdal vilde heden kalde". -

[Nærmere Oplysninger om Sagnet om den evige Jøde finder man lettest hos *Kr. Nyrop: Fortids Sagn og Sange. II. Den evige Jøde*. 1907, hvor den danske Folkebog er fuldstændig optrykt. Af ældre Litteratur kan anføres: J. G. Th. Grässe: *Der Tannhäuser und Ewige Jude*. 2te Aufl. 1861, af nyere: L. Neubaur: *Die Sage vom ewigen Juden*. 1884.] -

Om mulige litterære Forbilleder for sin "Ahasverus" skrev P.-M. I9/12 1875 til Georg Brandes (Det nittende Aarhundrede 1875/76, Side 472-73): "Det hedder i Deres Skrift S. 510 [d.v.s. Brandes' Værk: *Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur, Naturalismen i England = Brandes' Saml. Skrifter V 575*]: »Han (d.v.s. Byron) gav da Hunt Domsvisionen og "Himmel og Jord", det skønne Verdens-Undergangsdigt, som i vor Litteratur har fremkaldt Paludan-Müllers Ahasverus«. - Her maa jeg protestere. At jeg nogensinde har læst »Heaven and earth« betvivler jeg; i hvert Fald husker jeg ikke det Mindste af Digtet. Nei! Hvad der har fremkaldt min Ahasverus er, som jeg i Indledningen selv angiver det, Kolera-Epidemien 1853 i Forbindelse med Dommedags-Spaadommene i det nye Testament. Hvis jeg dengang har tænkt paa Digte og Digtere, maa det have været paa dem, der efter min Mening have behandlet Ahasverusmythen urigtigt, ved at fremstille Jerusalems Skomager paa Vandring, istedetfor at fastholde ham ved Enden af Banen".

Samtidens Dom. *Kjøbenhavnsposten*, 1854, No. 126: "Angaaende "AhasverusV Tilbliven giver Digteren i en poetisk Prolog et Slags Oplysning. Han opholdt sig paa Fredensborg, Musen hendrog ham til muntre Scener, til lyse Skikkelser, til "Skjemt og Latter"; da kom pludselig Efterretning fra Hovedstaden om Morderenglen, som gik igjennem Folket. Nu forsvandt de lyse Skikkelser, som han allerede vilde fastholde, og Musen opfordrede ham til at skrive en Dommedagsprolog, som Ahasverus, den evige Jøde, skulde give Liv; men da hans Historie vilde blive for lang, beslutter Digteren at gribe ham ved Maalet, paa den yderste Dag; ved Musens Haand svinger han sig hen - hvor - "bag os rulle Tidens tunge Bølger og for os ligger Evighedens Udsigt". - Man seer saaledes at vi kunne beraabe os paa Digteren selv, naar vi sige, at dette Digt egentlig ligger udenfor Tidens Grændser; forresten har Forf. ogsaa i en anden Henseende sit Standpunkt udenfor Tiden, idet han nemlig ikke anerkjender nogen jordisk Udvikling eller Fremgang, ikke seer nogen Forandring undtagen fra Usselhed til Usselhed, fra Ondt til Værre. Dommedagens Komme begrundes da derved, at Fordærvelsen er stegen til det Høieste, og at Antichristen sidder paa Thronen. Man seer her let Misligheden af at holde sig til en saadan Overlevering i et Digt, thi det Spørgsmaal paatrænger sig strax: hvad Betydning har da Tiden havt? og Christen dommen? og hvorledes kan Ahasverus stole paa en Frelser, en Bibel, en Lære, som ikke bedre har kunnet forvandle Livet? Gaer man nærmere ind paa 367

Ahasverusmythen, paatrænge sig ogsaa mange Spørgsmaal: er hans Straf retfærdig? skal han igjennem en Tortur, som er opfundet for ham alene, tvinges til at troe paa Ghristus? Klart er det, at Ahasverus ikke kan holde sig for Tanken som Individualitet, som Synder, at han ikke kan gjøres til Hovedperson i et alvorligt Digt, men at han maa behandles humoristisk. Dette har Forf. følt; hans Digt maa betragtes som en humoristisk Phantasi, og seet i dette Lys finder man sig bedre i Forf.s gennemgaaende Pessimisme. Man maatte kun ønske, at Humoren var bleven bedre holdt som Grundtone helt igjennem, medens Læseren nu undertiden efter alvorlige, bittere, opbyggelige Betragtninger studser over en pludselig humoristisk Vending, som f. Ex. i Slutningen af Digtet, der er holdt i en alvorligere Tone, og hvor man dog træffer følgende Yttring af Ahasverus:

Ghoret: Til Dommedag skulle vi møde,
.....
men hvor er den evige Jøde?

Ahasverus (fra Graven):
Ja, led ham op! han Pip ei gi'er.
Her i den lune Seng jeg bli'er,
mens I til Dommedag ile".

Fædrelandet, 1854, No. 156: "Det tredie Digt, som er det yngste af de tre i Bogen [d.v.s. Tre Digte 1854] indeholdte, er "den sidste Død", d.v.s. den evige Jødes Død. Efter en lidt ubetydelig Prolog, der ogsaa er overflødig, see vi den gamle Vandringsmand paa en Kirkegaard, grublende over de Jordskjælv og Tegn i Sol og Maane, som alt ere foregaaede og bebude hans Forløsning. Forskjellige Scener af det fordærvede Menneskeliv drage os forbi; Antichristen prøver forgæves at sætte Mod i sine Tilhængere og sig selv. Hans Indvendinger mod Ahasverus slaaes af Marken ved at Basunen lyder, og de Døde rejse sig af Gravene Først see vi Pilatus, som nu har ligget i Aartusinder og grundet over sit Spørgsmaal til Frelseren: "Hvad er Sandhed?" og dernæst Marie Seguier, som Repræsentant for de rene Aander. Ved Basunens tredie Gjald lægger Ahasverus sig i Graven under Englenes Sang, og Menneskene drage i Chor op til Dommen. Skildringen af den yderste Dag er et saa uhyre poetisk Stof, at neppe menneskelige Kræfter kunne magte det. Der kan egenlig kun være Tale om at levere enkelte, løse Scener af dette uhyre Billede, og det er en heldig Tanke af Digteren at benytte den evige Jøde som et Midtpunkt, hvorom disse kunne samles. Imidlertid kunne vi ikke negte, skjønt vi indrømme, at Arbeidet indeholder store Skjønheder som: "De Frommes Sang paa Bjerget" Side 305 [nærvær. Udgaves Side 175-176] - "Basunens Røst" Side 357 [nærvær. Udgaves Side 201-02] - og meget Enkelt i Ahasverus's Mund, at Digteren her har forløftet sig, og at hverken den tragiske eller den comiske Muse ret har villet staae ham bi, især da ikke den sidste. "Den yderste Dag" frembyder de største comiske Motiver, saasandt den klarere end nogetsomhejst Andet aabenbarer de verdslige Bestræbelsers Tomhed og Intethed; men Digteren, som ogsaa i denne Retning har havt flere ypperlige Tanker, har ikke formaaet at gennemføre dem tilfredsstillende (saaledes Scenen mellem de to Elskende, Antichristens Optræden o. fl.). En kjælen Elskovsscene kan være noget meget Smukt og Alvorligt, men naar Solen slukkes og Stjernerne falde, bliver den til Tant og Fjas mod Øieblikkets høiere Alvor, og de Elskende maae blive comiske. Saaledes er ogsaa Verdensforføreren, Antichristen, en meget alvorlig Figur, men i det Øieblik, Jorden ryster under ham, bliver han det Tommeste og Magtløseste af Alt, og hvis Digteren havde formaaet at skildre ham med mere comisk Kraft - thi ogsaa det Ynkkelige maa skildres med Kraft - vilde vi ikke have Noget at indvende mod hans eiendommelige Opfattelse af denne Figur. Som et Feilgreb af Digteren maae vi ogsaa betragte 368 den hist og her anbragte, noget letsindige Spøgetone; thi det Comiske, som hører hjemme i en saadan Sphære, er virkelig Humor, og Plaisanteriet er neppe paa rette Sted".- *Dagbladet*, 1854, No. 226: "I "Ahasverus" træder Hadet til det Humane langt tydeligere frem [end i "Kalanus"]. Ahasverus giver en Slags Forsøg paa Historiens Filosofi og siger: "men saa kom der et Væsen - Det kaldte sig Humanitet,

Og da paa Thronen det var seet,
Al Jorden rundt det blev tilbedt,
Thi hvert et grønt og vissent Skud
Af Adams Æt det holdt for Gud,
Og hvert et Drog og hver en Flane
I Støvet krøb for det Humane,
Og ved human Filosofi
Hver nedrig Sjæl erklærtes fri
Og Mennesket for Guders Lige.

Det kan ikke Andet end virke nedtrykkende at see en begavet Mand synke ned i den sædvanlige Trivialitet, som i det Høieste kan tilgives Borneerthedens bestaltede Repræsentanter, og troe, at ved at anerkjende det Almeemaenneskelige Guddommelighed gjøres hvert Drog og hver Flane og hvert vissent Skud til Gud. Men denne Ufordragelighed og Uvillie til at anerkjende Aandsfrihedens og den frie Tænkning's Berettigelse passer ret godt til Forfatterens Anskuelse af Tolerancen: Ahasverus siger:

Du med din Tolerance, med

Den lunkne kvalme varme Drik,
Som den, der kraftig Næring fik,
Igjen spyer ud og væmmes ved.

Jevnsides hermed gaaer Uvillien mod hele den nyere Tid, som karakteriseres ved Demagogen, der paa Tribunen gjør sit Talerkrumspring. Tiden maa høre ilde, fordi den pløiede Havet, Bølgerne aved og i Kraft af Fornuften beseilede Luften osv., den er uværdig til at bestaae, for den fattes:

En Konge som har Herskerstemplet
Ei blot paa Thronen, men i Templet.

Naturligviis maae vi, der staae paa et ganske andet Standpunkt, misbillige Digterens Tendents og maae antage, at det er en forkeert Retning, hvorpaa Forfatteren er slaaet ind, som sikkert skader hans Udvikling, men dog er det ikke muligt for Nogen, der er begavet med poetisk Sands, at undlade at beundre det store poetiske Talent, der selv paa de mest forfeilede Steder lyser gjennem Værket. Paludan-Müllers Fortrin ligge saa klart for Dagen og ere saa almindelig anerkjendte, at det er overflødig og unyttigt nærmere at paapege dem". - *Flyve-Posten*, 1854, No. 138: "Hvad "Ahasverus" angaaer, der er skrevet i forrige Sommer, da synes det virkelig, som om Forfatteren har været under Indflydelsen af det aandelige Tryk, der under en Choleraepidemi siges at hvile paa de Fleste, saa formløst og taaget er dette Produkt blevet. Vi antage det for rimeligt, at der maaskee findes Nogle, der kalde en saadan Digtning baade dybsindig og christelig, men vi kunne ikke negte, at vi haabe, at det forunderlige Sømmensurium af "Phantasianskuelse" og christelig Dogmatik, snart behandlet med Pathos og snart med uheldig Ironi, som her bydes Publikum, ikke vil vinde Berettigelse som Poesi. Forfatteren indfører Ahasverus ved hans Vandrings Ende, han skildrer i lange Monologer Verdens tiltagende Fordærvelse og kommer, ved at sammenholde de Tegn, der vise sig 369 i Sol og Maane, med, hvad der staaer i Bibelen, som han bestandig fører med sig, til det Resultat, at det ikke er usandsynligt, at Dommedag nu forestaaer. Forskjellige Optrin af Livet i Verden, til hvilke Ahasverus bestandig i ironiserende Monologer giver en Commentar, fremstilles nu for os. "To Mænd med dragne Sværd" træde frem og den Ene dræber den Anden og bemægtiger sig hans Pengepung; en Olding, der paastaaer i sin Tid at have været en dygtig Theolog, sandsynligvis af den Martensenske Skole, tør ikke følge Ahasverus' Raad, at begive sig paa Bjerget til de Rettroende, som der vente Herrens Komme, men vælger heller at slutte sig til Majoritetens store Hylchor paa Strandbredden og trøster sig med: "commune naufragium dulce". Et Par Elskende kommer ind; Pigen siger: "O, hold mig! see Stjernerne falde!" Antichristen optræder, fulgt af Folket, ganske som i Prophetierne. Ahasverus gjør paany Bekjendtskab med Pilatus, der fortæller ham om sit sjælelige Liv fra Døden af indtil Dommedag, og Marie Segulier meddeler en derfra noget afvigende Beretning om de salige Aanders Tilstand, der bestod i

At Noget med mig foretoges,
At mod et Maal jeg droges,
At sig mit Væsen klared
Og en Forvandlings Virken jeg erfared.
Men selv jeg intet vilde.

Saa lyder Basunen præcis tre Gange, og medens Folket gaaer frem for Dommen, lægger Ahasverus, hvis Straf nu er tilende, sig gemytlig-ironiserende ned i Graven og venter paa at gaae "ind i den evige Hvile", og det ønske vi ogsaa maae blive Tilfældet med den Slags Digtninger, som hverken Poesien eller Christen dommen kan vedkjende sig. Det er umuligt at samle alle disse adspredte Fragmenter til noget anskueligt Totalbillede, enten af Ahasverus eller Verdens moralske Tilstand ved den yderste Dags Komme, og det synes, som om Ironien, der afvexler med dogmatiserende Pathos, er bleven anvendt for at skjule det Utilfredsstillende i hele Behandlingen og Forfatterens Magtesløshed ligeoverfor sin Gjenstand. Ligesom i Andersens Digtning af samme Navn, der paa sin Maade er ligesaa uheldig som denne, paa det nær, at den ikke koketterer med den speculative Christendom, giver Ahasverus os en historisk Udsigt over Verdens Forværrelsesproces indtil Dagenes Ende, men de Scener, der skulle anskueliggjøre for os Fordærvelsens Culminationspunkt, ere langt fra at gjøre nogen gribende Virkning; den lange Udvikling af sin aandelige Kamp, som Pilatus giver tilbedste, er ikke andet end en Paraphrase af, hvad speculative Theologer lære om det indadvendte Liv, som Sjælen fører efter Døden, medens den forberedes til Dommen osv., og vi maae gjentage, at vi i den Tone, der gaaer igjennem det Hele, ikke kunne see Andet end et uheldigt Forsøg paa at benytte Ironien til at illudere Læseren og bringe ham til at overse Manglen paa Kraft, Dybde og Klarhed i Opfattelsen og Udførelsen af det valgte Stof".

Chr. Molbech skrev 6/6 1854 til sin Søn Chr. K. F. Molbech (Chr. Molbech og hans Søn Chr. K. F. Molbech. En Brevveksling, Side 113-114): "Om »Ahasverus« (hvis Titelen er saaledes) kan jeg idag ikke skrive. Jeg vil kun sige, at denne poetiske Skildring af *Dommedag* er mere moderne og Paludan-Müllersk *satirisk*, end den er *dantesk*". - Herpaa svarede Chr. K. F. Molbech 14/6 1854 (smstd., Side 116-117): "Hvad »Ahasverus« angaaer, saa gjør det mig ondt, at den virkelig storartede Idee: den evige Vandrer paa Randen af sin egen og Verdens Grav - ikke har kunnet løfte Digteren med sig. Her er det atter det, jeg vil kalde »det Menneskelige«, der svigter ham: Skrækken, Sorgen, Kiærligheden, Fortvivlelsen, overhovedet Lidenskab - thi den, der vil skildre Verdens sidste Dag, maae have beruset sin Siæl i Forfærdelse, ligesom den, der vil

male et Skibbrud, maa have seet det stormende 370 Hav, og ikke gjøre sine Studier ved Bredden af en Indsø. Da først vil »den evige Jødes« rolige Skikkelse have sin Virkning, naar han, i sin eensomme Ro blev stillet ligeoverfor et oprørt Hav af Lidenskaber. Men dertil vilde fordres en Digter, der var en Forening af Dante og Shakespeare, hvilket vor Ven Paludan-Müller som bekendt ikke er". - [Filosoffen *Hans Brøchners* Udtalelse om en Enkelthed i "Ahasverus" er anført ovf. Side 354 under "Kalanus".]

Side 161 Linje 2:

Et Værelse paa Fredensborg Slot] fra Begyndelsen af 50-erne havde P.-M. Sommerophold i Fredensborg (sml. Fred. Lange Side 188-89).

Side 161 Linje 4:

Musa] de ni Muser er i græsk-romersk Mytologi Gudinder for Kunst og Videnskab; de er Digternes Beskytterinder og paakaldes af dem.

Side 161 Linje 8:

Kalanus] det foran Side 49-157 trykte Arbejde af P.-M.

Side 161 Linje 26-29:

Rester af Fortids Liv og Daad . . . Gurre, Nakkehoved, Asserbo ... Søborg, Esromkloster] det forekommer mærkeligt at finde *Nakkehoved* anbragt blandt Minder om Fortids Liv og Daad, ti til det Nakkehoved, som ligger mellem Gilleleje og Hornbæk, og som er det, man uvilkaarligt nærmest tænker paa, vides ingen Fortidsbegivenhed (det være sig historisk eller sagnagtig) at være knyttet. Derimod ligger der et andet Nakkehoved ovre ved Rørvig, og dør "ligger en større Banke, »Borrebanken«, hvorpaa der efter Sagnet har staaet en Borg, og der er truffet Murlevninger i Grunden" (Traps Danmark, 3dje Udg., II 507). Skulde det være dette Nakkehoved, P.-M. tænker paa?

Side 161 Linje 35 - Side 162 Linje 1:

Traf ei du her da paa en sjelden Aand, | Hvis Vingeslag din egen Aand har hævet] den Mand, der her sigtes til, er uden Tvivl (sml. Fr. Lange Side 190) Emil Frederik Vilhelm *Warburg*, f. 1817, cand. theol. 1840, Adjunkt ved den videnskabelige Realskole i Aarhus 1843, residerende Capellan for Asminderød, Grønholdt og Fredensborg 1851, Sognepræst ved Sct. Nikolaj Kirke i Svendborg 1859, d. 1886; sammen med Cl. Funch og J. Røggind Udgever af en i sin Tid meget benyttet "Dansk Læsebog for de lavere Klasser" (udkom første Gang 1847 d.v.s. 1846). Om ham handler P.-M.'s Digt: "*Til Minde om Emil Warburg (som Capelian paa Fredensborg)*" [Poetiske Skrifter III (1879) 328-32], der skildrer ham under en Gudstjeneste i Laveskov ved Sletten:

Der stod han midt i Kredsen, tynd som Sivet,
Et Rør, men fyldt af Aandens Kraft han stod,
Med Blik, som Kjærlighedens Glands oplived,
Med Panden lysende af Troens Mod.
Et Skridt paa Græsset traadte han tilbage,
I Tankens Fylde hæved sig hans Bryst,
Og nu med Ild han saaes tilorde tage,
Og Alles Blik og Sind til sig at drage
Ved Talen, holdt med klar og stærkbetonet Røst.

Og hvorom talte han da her til Folket,
Der lyttende ham omgav som et Chor,
Og Hjertets Ærefrygt ved Stilhed tolked,
Ved Blik, hvori sig speilede hans Ord:
371 Om Himlens Haab til dem, der Førstegrøden
Af Jordens korte Sommerpragt nu saae,
Om Salighed til dem, der kjendte Nøden,
Om evigt Liv til dem, hvis Maal er Døden,
Om Naadens Kald til dem, der Straffen bærer paa.

Men af saa fuld en Vished her han talte,
At Troens Rigdom i hans egen Aand
Sin Herlighed, som i et Gjenskin, malte
Paa dem, der lod sig lede ved hans Haand.
Fra Jorden ind i Himlen han dem førte,
Og det Usynlige blev synligt her:
I mangt et Aasyn Naaden sig afslørte,

I mangt et Suk et evigt Liv sig rørte,
I mangt et Øie saligt Haab kom Savnet nær.

Og Talens dybe Indtryk han bevared
Ved Sprogets Alvor, uden Konst og Pynt.
Man følte, at han havde selv erfaret,
Hvad her for Andre blev med Kraft forkyndt.
Det var den Tro, der Prøve havde staaet,
Hvormed saa stærkt han rørte Sind og Hu;
Det var den Korsets Vei, han havde gaaet,
Det var den Frelsens Trøst, han havde faaet,
Det var hans eget Liv, hvorom han vidned nu.

Thi ei som Lærer blot, og endnu mindre
Som Taler, men som Vidne her han stod,
Og frembar Skatten af sit eget Indre,
Og i sit Hjertes Dyb dem skue lod.
Ham selv var dette Jordliv et forklaret,
Thi kun i Korsets Lys han Verden saae;
Ham selv Barmhjertighed var vederfaret,
Og i sit Vidnesbyrd han Ord ei spared,
At ogsaa Deel i den hans Brødre maatte faae.

Da med en Bøn derom han Talen endte,
Og i en Lovsang gav sin Længsel fri,
Hans Tro i Menighedens Hjerter brændte,
Og Psalmesangen høit de stemmed i.
Dens Toner sig mod Løvet's Kroner hæved,
Mod Himlens Blaa, mod Paradisets Kyst,
Og som et fælles Offer opad svæved
Den Sang, hvori Naturens Stemme bæved,
Med Høitidstonerne fra Menneskenes Bryst.

Side 162 Linje 6-7:

Det var til muntre Scener du mig Jtendrog, | Til lyse Skikkelser, til Skjemt og Latter] "»Kalanus« var sluttet i Foraaret 1853, og Paludan-Müller fortæller selv i Prologen til »Ahasverus« - men om det er sandt eller kun en poetisk Fiktion, véd jeg ikke - at hans Hjerte nu drev ham til at anslaa lysere og muntre Streng" (Frederik Lange, Side 191).

Side 162 Linje 16:

du vist Dagen mindes] Koleraen udbrød i København den 12te Juni 1853 og varede i 14 Uger (til 1ste Oktober); af Byens ca. 130,000 Indbyggere døde de 4737 af Koleraen.

Side 163 Linje 21:

Anafhema] (græsk) "Forbandelse".
372

Side 163 Linje 42:

Chimboraso] Bjærg i den sydamerikanske Republik Ecuador, i tidligere Tid anset for Jordens højeste Bjærg.

Side 164 Linje 2:

Nero] romersk Kejser, 68 e. Kr.

Side 164 Linje 5:

Louis-Quatorze] Ludvig den 14de, Konge i Frankrig 1643-1715.

Side 164 Linje 28-30:

Hundrede Poeter | Greb fat den gamle Karl ved Kjoleskjødet, | For ham i Digttertjenesten at tage] som ovf. Side 365 nævnt, har "Den evige Jøde" utallige Gange været benyttet til digterisk Fremstilling, Allerede Goethe beskæftigede sig (1775) med Sagnet, men hans Behandling af det blev kun et Fragment. Af andre tyske Digtere har f. Ex. *Nicolaus Lenau* ("Ahaswer, der ewige Jude, ein Gedicht", 1833 og 1839) og *Robert*

Hamerling ("Ahasver in Rom", 1865) digtet om ham. Af franske Digteres Behandling er *Eugène Sue's* ("Le juif errant", 10 Bd., 1844-45) vel mest bekendt. Af amerikanske Digtere har *Henry W. Longfellow* (1882) skrevet om ham. Kunstnere som *Wilhelm von Kaulbach* (1874) og *Gustave Doré* (1883) har malet og tegnet Scener af hans Liv. - I dansk Litteratur udkom *B. S. Ingemanns* Digt "Blade af Jerusalems Skomagere Lommebog" 1833 og *H. C. Andersens* Digt "Ahasverus" 1848; *C. Hostrup* indførte ham 1844 som komisk Person i sin Komædie "Gjenboerne". [Tysk Digtning om ham finder man litteraturhistorisk gennemgaaet hos *Johann Prost: Die Sage vom ewigen Juden in der neueren deutschen Literatur, Leipzig 1905.*]

Side 165 Linje 8:

et Hyl] nu: et *Mylr* eller *Mylder*, se Anm. til 2det Binds Side 10 Linje 21.

Side 165 Linje 16:

Antichristen] *Antikrist* (græsk: "Modkrist" d.v.s. Kristi Modstander) er den kristne Kirkes Betegnelse for en Person, i hvem Hadet til Kristus tænkes at have naaet sin højeste Udvikling. Hans Fremtræden er (sml. 1 Joh. 2, 18) et Varsel om Verdens Undergang og Kristi Genkomst. Før han træder op, gaar en Tid, hvor al Tro paa Gud er forsvundet hos Menneskeheden, og hvor Usædeligheden hersker i sine mest tøjlesløse Former. I Antikristens Person samles al Verdens Ugudelighed. Han staar Kristus imod, som Djævelen staar Gud imod, og ved Djævlens Kraft gør han falske Tegn og Undere og vil frelse Menneskeheden ved dens egen Kraft, altsaa gøre Kristi Frelsergæerning overflødig; men naar Antikristens Magt er paa sit Højdepunkt, kommer Kristus igen, "fortærer ham med sin Munds Aande" (2 Thess. 2, 8) og opretter sit 1000-aarige Rige (Joh. Aabenb. 20, 2-6). [Paa forskellige Tider i Kirkens Historie har man troet, at nu var Antikristen kommen Saaledes antog Forfatteren af Johannes' Aabenbaring Kejser Nero for Antikristen; i Middelalderen saa de forskellige kirkelige Retninger, som optraadte som Opposition mod Romerkirken, Antikristen i Paven, og denne Opfattelse deltes senere af Luther; i Begyndelsen af det 19de Aarh. mente Grundtvig, at Napoleon den Store vilde blive Antikristen.]

Side 165 Linje 19:

sig Folket troer caput] d.v.s. færdig, "fløjten"; nærmere forklaret i Anm. til 1ste Binds Side 7 Linje 6.

Side 168 Linje 34:

nu dobbelt dyre Guld] dyr staar her i den gamle, nu udenfor Poesi forsvundne Betydning: "dyrebar", der er alm. f. Ex. i de gamle danske Folkeviser.

Side 168 Linje 42:

Vid] her i den gamle, nu forsvundne Betydning: "Forstand" (sml. Anm. til 2det Binds Side 216 Linje 8) - Side 170 Linje 35 staar det i den nuværende Betydning.

Side 168 Linje 43:

Kjød er Høj] Esaias 40, 6.

Side 171 Linje 25:

Magi] (græsk) "Hexeri".

Side 171 Linje 44:

Her af Matthæus skrevet staaer] Matth. 24, 29-36.

Side 171 Linje 46:

Hvad med Sanct Lukas sammenholdt] Luk. 21, 25-36.

373

Side 172 Linje 22:

raade Runen] det gamle nordiske Ord *Rune* betyder "Løndom, Hemmelighed"; *raade Runer* = gætte Gaader.

Side 173 Linje 15:

Stahøj] almindeligere er vistnok Formerne *Staahej* og *Stohej*.

Side 175 Linje 26:

Rhetorik] (græsk) "Talekunst, Veltalenhedslære".

Side 175 Linje 26:

Dialectik] (græsk) her omtrent = Disputerekunst.

Side 175 Linje 43:

Proselyter vil den gjøre] hverve Trosfæller (*Proselyt* er et græsk Ord).

Side 175 Linje 46:

Vi steg paa Bjergets Tinde] sml. Jesu Ord i Matth. 24, 15-16: "Naar I da see Ødelæggelsens Vederstyggelighed, om hvilken Propheten Daniel haver talet, at staae paa det hellige Sted; (hvo som det læser, give Agt derpaa!) da flye paa Biergene, hvo som er i Judæa".

Side 179 Linje 32:

Commune naufragium dulce] ofte citeret latinsk Talemaade, af ukendt Oprindelse; hetyder: "Fælles Skibbrud er sødt".

Side 182 Linje 2:

Harm] her i den ældre Betydning: *Sorg, Smerte*, se Anm. til 1ste' Binds Side 89 Linje 38.

Side 183 Linje 9:

gav mig Handsel] d.v.s. undte mig deres Søgning, handlede med mig; det gamle nordiske Ord *Handsel*, der opr. betød: Løfte givet ved Haandslag, bruges nu mest om de første Penge, som en Handlende faar efter at have aabnet sit Udsalg, men anvendes ogsaa ofte, i alt Fald i Ømaalene, blot = Handel (saaledes igen Side 186 Linje 31).

Side 185 Linje 3:

Der, Venus, brast dit gyldne Bælte] *Venus* er dels det latinske Navn paa Kærlighedsgudinden i den græsk-romerske Mytologi, dels paa Aftenstjærnen, den klareste Stjerne paa vor Himmel; her er Kærlighedsgudindens *Bælte* (om det se Anm. til 1ste Binds Side 229 Linje 34) overført til Aftenstjærnen.

Side 188 Linje 20-25]:

Antikristens Undergerninger er de modsatte af Kristus': Kristus forvandlede *Vand til Vin* (Joh. 2, 1-11).

Side 189 Linje 36:

Die Weltgeschichte ist das Weltgericht] d.v.s. Verdenshistorien er Verdens Domstol; Citat af *Schillers* Digt "Resignation" (1786); hyppigt anvendt; stod f. Ex. som Motto paa K. W. Rottecks (1840) meget udbredte *Weltgeschichte*, og citeres ikke saa sjældent herhjemme i de liberale Blade i Fyrreerne, f. Ex. i Fædrelandet 1849 No. 208 (Anm. af "Adam Homo").

Side 189 Linje 42-44]:

"»Det er en Overgang« sagde Ræven, da de flaaede den", anføres som Talemaade i Matthias Moths (1719) store haandskrevne danske Ordbog.

Side 190 Linje 17:

Heroer] (græsk) Helte af halv guddommelig, halv menneskelig Oprindelse, som paa Grund af deres Fortjenester nød guddommelige Æresbevisninger efter Døden.

Side 191 Linje 5:

Mester Urian] *Urian* var et af Middelalderens Navne paa Djævlens og brugtes i det hele om en Person, hvis Navn man ikke vil nævne (sml. "en vis Mand" = Fanden), senere blot = "*Personen*" [og særligt om en latterlig, enfoldig Person: Djævlens gik i Tidens Løb i Digtingen'over til at blive en komisk Figur ("den dumme Djævel")]; sml. Wessel ("*Stella*"): "Hun gik. Hr. Urian gik ikke. | Han vidste sig saa vel at skikke, | At ham tillodes af hans Skat | At blive fra Qvarter den Nat"; Baggesen 1786 ("*Kallundborgs Krønike*"): "... en sort Krabat [d.v.s. en Skolediscipel] ... | Kom, henrykt i Qvintilian, | Og rendte paa Herr Urian [d.v.s. den hængte Tyv]"; Grundtvig 1818 (Oversættelsen af Saxo): [Der har skjult sig en Mand i Hamlets Seng.] "Amlet hoppede og sprang frem og tilbage i Sengen, for at mærke, om der skulde ligge Noget skjult der under, og da han fornemte der var en Klump under Fødderne, tog han en Jern-Søger og jog derigennem. Nu maatte Herr Urian

for en Dag, og da Amllet havde faaet ham slaaet ihjel, skar han ham i Stykker . . ."

Side 191 Linje 35:

Trophæ] der menes den i Linje 16 nævnte ~~374~~*Eresstøtte* (Ordet betyder egl.: Krigsbytte: Vaaben, Faner o. s. v., der tilfalder Sejrherren som Sejrstegn).

Side 194 Linje 2:

Kobold] "Bjergtrolld" (særlig om en Bjærgtrolld af drillende Væsen [Laaneord gennem Tysk fra Græsk]); sml. Oehlenschläger 1802 ("Set. Hansaftenspir): ". . . Biergets Aand . . . Han hedder Kobolt, og er hvid Og er bekiendt fra gammel Tid".

Side 197 Linje 9:

vækker Abraham Børn af Stenene] Matth. 3, 9: "Mener ikke at ville sige ved Eder selv: vi have Abraham til Fader; thi jeg siger Eder, at Gud kan opvække Abraham Børn af disse Stene".

Side 198 Linje 7:

perplex] (latin) "raadvild, forbløffet".

Side 198 Linje 8:

Dei gratia Rex] (latin) "Konge af Guds Naade", fra det 15de Aarh. Tillæg til enevældige Kongers Titel (med Udtrykket forbandtes Forestillingen om Kongemagten som en guddommelig og ikke menneskelig Institution).

Side 201 Linje 33:

Id] gammelt nordisk Ord, der dels betyder "Gærning", dels "Stræben".

Side 201 Linje 38:

Bene] er en gammel Flertalsform, der ikke er ualm. i ældre Dansk [sml. Anders Sørensen Vedels Oversættelse af Saxo (1575): "Her ligger begraffuen den Kempe saa sterck, | Hos Være bro sees disse Steene: | Vnder oben Himmel paa vildene Marck, | Der huiles den Herris Beene"], optoges af Oehlenschläger, der med Forkærlighed brugte ældre Sprogformer (ofte under Indflydelse fra Vedels Sprog), og efter ham af andre Digtere for Rimets eller Versets Skyld [sml. Oehlenschläger 1823 ("Der er et yndigt Land"): "Der sad i fordums Tid | De harniskklædte Kæmper, | Udhvilede fra Strid; | Saa drog de frem til Fjenders Meen, | Nu hvile deres Bene | Bag Høiens Bautasteen"].

Side 203 Linje 21:

Dictator] her omtrent == Statholder; *Dictator* kaldtes i Oldtidens Rom den Mand, der i Tider, som var farefulde for Staten, blev valgt til at styre Staten med uindskrænket Magt.

Side 203 Linje 22-23:

Procurator Provincie] Romernes Betegnelse for Provinsstatholdere, Landshøvdinge.

Side 203 Linje 46:

forgjettet] glemt, se Anm. til 1ste Binds Side 45 Linje 30.

Side 204 Linje 9-10:

I landsforviist var vorden, | At her, saa langt fra Rom, I kom i Jorden] om Pilatus' senere Skæbne vides det, at han efter 10 Aars Regering (26-36 e. Kr.) af Samaritanerne blev anklaget hos den romerske Statholder over Syrien Vitellius for Vilkaarligheder og Grusomheder og af denne sendt til Rom for at forsvare sig. Efter nogle Beretninger skal han være blevet halshugget under Kejser Nero, efter andre Beretninger derimod *forvist til Vienne i Syd-Frankrig*, hvor han skal have begaaet Selvmord. [Ogsaa om Pilatus existerer der en vidt udbredt Folkebog, der paa Dansk haves fra 1663 under Titlen: "En kort Beskrivelse om Pilati Fødsel, Herkomst, Lefnet oc Endeligt, disligest om Jesu Christi u-skyldige Død oc Pijne."]

Side 205 Linje 39:

Zions hellige By] Jerusalem; *Zion* er Navn paa den højeste af de Høje, hvorpaa Jerusalem er bygget, og paa hvilken Davids Borg laa.

Side 209 Linje 16:

da i Døden først jeg vakte o. s. v.] om denne "Mellemtilstand i de Dødes Rige" inden Kristi Genkomst, hvormed P.-M. ogsaa havde beskæftiget sig i nogle af Almas Sonetter i "Adam Homo" (nærvær. Udgaves 2det Bind Side 493 Linje 1 - Side 494 Linje 10) bør efterlæses Martensens Dogmatik (Udg. 1849, Side 546-54). "Spørge vi - siger Martensen - hvorledes vi efter de Vink, som Aabenbaringen giver os, skulle tænke os Beskaffenheden af hiint Rige, saa betegner det Nye Testamente det som *Hades* (Luc. 16, 23), herved mindende om den gammeltestamentlige Forestilling om Scheol, om Skyggernes Rige. De Hedengangne betegnes i det Nye Testamente 375 kun som Sjæle, som Aander (I Pet. 3, 19, 20); de ere afførte deres Legemlighed, ere udtraadte af den fyldige, den dagklare Virkeligheds hele Sammenhæng og forvente den nye fuldkomne Legemlighed, med hvilken de skulle overlædes. Den hiinsidige Tilstand maa derfor tænkes som den directe Modsætning til den nærværende. I Sammenligning med den nærværende Tilstand maae de Hedengangne siges at befinde sig i en hvilende Tilstand, en Passivitets Tilstand, at være i den Nat, "i hvilken Ingen kan arbeide (Joh. 9,4). Deres Rige er ikke et Gjerningernes og Bedrifternes Rige, thi de udvortes Betingelser, under hvilke Gjerninger og Bedrifter kunne udføres, ere ikke tilstede. Ikke destomindre leve de et dybt aandeligt Liv; thi de Dødes Rige er Inderlighedens Rige, det stille Selvbesindelsens og Selvfordybelsens Rige, et *Erindringens* Rige i den fuldeste Betydning af Ordet, i den Betydning, at Sjælen her gaaer ind i sit eget Indre, gaaer tilbage til det, som er Livets Grund, til Altilværelsens sande Indre. Og just herpaa beroer denne Tilstands purgatoriske Betydning. Medens Mennesket i den nærværende Verden befinder sig i et Udvorteshedens Rige, hvor han under den timelige Adspredelse, under den verdslige Travlhed og Tummel kan undfly Selverkjendelsen, saa indtræder det Modsatte i hiint Rige. Det Slør, som denne Sandseverden med sin brogede, uafladeligt bevægede Mangfoldighed, beroligende og formildende udbreder over Livets strengere Alvor, men som ogsaa saa ofte maa tjene Mennesket til at skjule, hvad han ikke vil see - dette Sandselighedens Slør brister for Mennesket i Døden, og Sjælen befinder sig i de rene Væsenheders Rige. Verdenslivets mangfoldige Røster, som i den jordiske Tilværelse have lydt sammen med Evighedens, forstumme, den hellige Røst lyder nu alene, uden at dæmpes af den verdslige Tummel, og derfor er de Dødes Rige et Dommens Rige. "Det er Menneskene beskikket eengang at døe og derefter Dommen." (Joh. Aab. 14, 13). Langt fra, at den menneskelige Psyche her skulde drikke af Letrie, maa der meget mere siges, at dens *Gjæringer følge* den (Joh. Aab. 14, 13), at dens Livsmomenter, som ere forbigangne og spredte i Tidens Strøm, her opstaae tilbagesamlende i Erindringens absolutte Nærværelse, en Erindring, der maa tænkes at forholde sig til den timelige Bevidsthed, som Poesiens sande Visioner forholde sig til Endelighedens Prosa, en Vision, der baade kan oprinde til Glæde og til Forfærdelse, fordi den er Bevidsthedens egen dybeste Sandhed, og derfor ikke blot kan være saliggjørende Sandhed, men ogsaa dømmende og fordømmende Sandhed. Men idet de Hedengangne saaledes efterfølges af deres Gjæringer, leve og røres de ikke blot i det Salighedens eller Usalighedens Element, som de selv have beredet og udvirket i Timeligheden, men vedblive tillige at optage og at forarbejde et nyt Bevidsthedsindhold, idet de vedblive aandeligt at bestemme sig selv i Forhold til de nye Manifestationer af den guddommelige Villie, som her træde dem imøde, og saaledes udvikle sig til den sidste, den yderste Dom."

Side 206 Linje 41:

der ligger Lag] Vigtighed, Vægt.

Side 206 Linje 42:

pro og contra] (latin) "for og imod".

Side 206 Linje 43:

Pulje] (fransk) kaldes i Kortspil den Indsats, hvorom man spiller.

Side 208 Linje 17:

hans Syn] nu: *Synet af ham*, se Anm. til 1ste Binds Side 119 Linje 18.

Side 210 Linje 18:

Harm] den ældre Form for Harme, se Anm. til 1ste Binds Side 74 Linje 17.

Side 211 Linje 14:

bryder Staven] Udtrykket er forklaret i Anm. til 1ste Binds Side 197 Linje 25.

Side 212 Linje 6-7:

Da jeg optaget blev i Kirkens Skjød, | Marie Segquier jeg døbtes] *da jeg optaget blev i Kirkens Skjød* d.v.s. i Kirken bares frem til Daaben. - *Marie Louise Segquier* var eneste Datter af Pierre Segquier, Marquis d'O & de Sorel, en Fætter til Frankrigs Kansler; hun blev født ca. 1626, til Gudmoder havde hun Marie de Gonzague

(senere Dronning af Polen) 376 og gennem hende kom hun i Forbindelse med Angelica Arnauld, Abbedisse i Nonneklostret Port-Royal ved Paris, Hovedsædet for Jansenismen (en reformatorisk Bevægelse indenfor Romerkirken). Allerede som Barn var Marie Segulier i Besiddelse af et stærkt religiøst Følelsesliv, hendes højeste Ønske var at blive Nonne, og da dette ikke tillodes hende, overtalte hun en ung Slægtning til at tage en Plads for hende i et Kloster. Ganske ung blev hun gift med Louis-Charles d'Albert, Hertug af Luines, Storfalkmester af Frankrig (deres førstfødte døde i August 1645 "i en ung Alder"). De byggede sig et lille Slot (Vaumurier) paa Port-Royals Grund, men foreløbig maatte Hertuginde deltage i det selskabelige Liv i Paris, hun brugte alle Slags behændige Paafund for at slippe udenom, hvilket ikke altid lykkedes hende "trods den rørende Iver hun viste". Hendes Mands hovmodige pragtelsken de Slægt forsøgte mere end én Gang at stikle paa hendes kristelige Ydmyghed, men hun lod sig ikke paavirke deraf og sagde "paa sin elskelige Maade, at hun meget gærne vilde have ønsket, at hendes Taburet kunde blive solgt, og at hun med Fornøjelse vilde staa op i Dronningens Nærværelse, naar der var saa mange Stakler, der ikke havde noget at sidde paa." Ægteparret fik 8 Børn; da hun gik i det Svangerskab, som kostede hende Livet, var det, "som om det religiøse Liv modnedes hos hende med dobbelt Hast". Hun læste Kirkefædrene, især Augustin og Cyprian, og hun tog det Løfte af sin Mand, at de herefter vilde leve i et rent aandeligt Ægteskab. Den 13de September 1651 døde hun, efter at have født Tvillinger til Verden, med de Ord [sml. Side 213 Linie 27] af Augustin paa Læben: "*O! elske evigt, o! aldrig dø, o! leve altid*". Tvillingerne døde en Maaned efter Moderen og blev nedlagte i samme Grav. Efter hendes Død giftede Hertugen sig igen med Anne de Rohan, med hvem han havde 7 Børn, og efter hendes Død med Marguerite d'Aligre, med hvem han ingen Børn havde. (Moreri, *Le grand Dictionnaire historique*, I (1759), Side 276-77; Herm. Reuchlin, *Geschichte von Port-Royal*, I (1839), Side 565-66; C. A. Sainte-Beuve, *Port-Royal*, 3. éd., II (1867), Side 311-13; - som det ses af Efterskriften til "*Sex Digte*, 3. Udgave, 1872", er det Reuchlins Bog, der er P.-M.'s Kilde.)

Side 214 Linie 45:

Vesperklokke] Aftenklokke (latin *vesper* = Aften).

Side 216 Linie 8:

Rad i Rad] Række efter Række; om denne Brug af *i* se Anm. til 2det Binds Side 201 Linie 36.

Side 217 Linie 23:

Finis] (latin) "Ende, Slutning".

KAIN

Affattelsestid: ukendt; udkom den 21de Oktober 1861 sammen med "Paradiset" (ikke optaget i nærvær. Udgave) og "Benedict fra Nursia og hans Amme" under Titlen "Nye Digte", trykt 2den Gang samme Aar (i "Nye Digte, 2det Oplag"), 3dje 1872 (i "Sex Digte, 3dje Udgave"), 4de 1879 (i "Poetiske Skrifter" VII), 5te 1883 (i "Sex Digte, 4de Udgave"), 6te 1899 (i "Fire Digte", Gyldendals Bibliotek), 7de 1902 (i "Poetiske Skrifter i Udvalg" VII).

Nærværende Udgave gengiver Teksten i Udgaven 1872, den sidste af Digteren selv besørgede.

Originaludgaven af "Nye Digte" har følgende Tilegnelse: "Professor Martin Hammerich, Frembringeren af skønne Værker, tilegnes Bogen med Høiagtelse og Venskab."

Manuskript: egenhændigt Trykmanuskript til Originaludgaven, med adskillige Rettelser og Ændringer, i det kgl. Bibliotek: Den Collinske Manuskriptsamling No. 1942.

377

Æmnet. Fri Digtning med Tilknytning til 1. Mosebog 1-17: "Og Adam kiendte sin Hustru Eva; og hun undfik, og fødte Cain, og sagde: jeg eier en Mand, som er Herren. Og hun blev ved at føde, nemlig hans Broder, Abel; og Abel blev en Faarehyrde, og Cain dyrkede Jorden. Og det hendte sig, der en Tid var forløben, at Cain frembar et Madoffer til Herren af Jordens Frugt. Og Abel, ogsaa han bar frem af sin Hiordes første Affødning, og af deres Fedme; og Herren saae til Abel og til hans Madoffer. Men til Cain og til hans Madoffer saae han ikke; da blev Cain meget vred, og hans Ansigt falmede. Og Herren sagde til Cain: hvi er du vred, og hvi er dit Ansigt falmet? Er det ikke saa? at dersom du gjør Godt, da er du behagelig, og dersom du gjør ikke Godt, da er Synden den, som ligger for Dørren, og dens Attraa skal være til dig, og du, du skal herske over den. Og Cain taledede med Abel sin Broder; og det hendte sig, da de vare paa Marken, da opstod Cain imod

Abel sin Broder, og ihjelslog ham. Og Herren sagde til Cain: hvor er Abel, din Broder? og han sagde: jeg veed ikke; mon jeg være min Broders Vogtere? Og han sagde: hvad haver du gjort? din Broders Blods Røst raaber til mig af Jorden. Og nu er du forbandet; frem for Jorden, som oplod sin Mund, til at tage din Broders Blod af din Haand. Naar du dyrker Jorden, skal den ikke ydermere give dig sin Formue; ustadig og flygtig skal du være paa Jorden. Da sagde Cain til Herren: min Misgierning er større, end jeg kan bære. See, du haver drevet mig i Dag fra at være paa Jordens Kreds, og jeg maa skiule mig for dit Ansigt; og jeg bliver ustadig og flygtig paa Jorden, og det vil skee, hvo mig finder, slaaer mig ihjel. Men Herren sagde til ham: derfor, hvo som ihjelslaaer Cain, paa ham skal det hevnes syvfold; saa satte Herren Cain et Tegn, at ingen skulde ihjelslaae ham, som ham fandt. Saa gik Cain ud fra Herrens Ansigt, og blev i det Land Nod, Østen for Eden. Og Cain kiendte sin Hustru, og hun undfik, og fødte Hanoch; og han bygde en Stad, og kaldte Stadens Navn efter sin Søns Navn, Hanock."

I Efterskriften til "Sex Digte, 3dje Udgave, 1872" siger P.-M.: "*Kain* maa, ligesom det forudgaaende, *Abels Død*, forstaaes symbolsk og ikke historisk. Slutningen tilsigter ikke at lægge en ny Skyld paa den tilstrækkeligt Betyngede, men drager kun den uundgaaelige Conseqvents af fortsat Vrede mod Gud."

Samtidens Dom. *Berlingske Tidende* 1861, No. 257: "»Kain eller Vredens Barn« er Pendant til det fortræffelige Digt af samme Forfatter: »Abels Død«, der første Gang læstes i Heibergs *Urania* for 1845. Her er det Kains hvileløse Flugt, der er skildret med en gribende Kraft, og man seer, hvorledes hans Brøde følger ham i Hælene, og hvorledes Anklageordet "Skyldig" møder ham overalt, selv i hans trofaste Hunds Øine og paa hans nyfødte Tvillingebørns Pande. For ham er der ligesaa lidt Frelse, som der er Hvile, og hans Livs Historie har Digteren træffende udtalt i den allersidste Linie af Digtet: "Tabt for Gud, fortabt han gik". - *Flyve-Posten* 1861, No. 322 (af P. C. 'Zahle): »Kain eller Vredens Barn«. Her føler Forf. sig friere og Versemaalet er heelt igjennem eensartet, men med noget kortere Linier, end Stoffet egentlig egner sig til. Ogsaa heri er der nogle mærkelige Vendinger, f. Ex. Side 132: "Disse Haab, bestandig omme", ligesom Billedet S. 143, at Kain sidder og bider Negle, kan være psykologisk fortræffeligt, men ikke meget poetisk. Forf. tager Kainsmærket paa Panden bogstaveligt og lader der med læselig Skrift staae "Skyldig", hvilken Paaskrift gaaer i Arv til hans Børn, idet der siges: »Blodskyldstraffen alt i Vuggen | Her de skyldfrie Spæde naaer«. Digtet ender med den trøstesløse Tanke: »Og paa Flugt fra Naadens Veie | Tabt for Gud, fortabt han gik«, hvilket jo her skal betyde, at han gik fortabt, medens Udtrykket som det staaer, kunde betyde noget mindre farligt, nemlig at han gik og følte sig fortabt. Denne hele Sag er jo ikke noget tiltalende Emne for en Digter, der har Andet at bruge sine Evner til, og som ved "*Abels Død*" har viist, hvorledes han forstaaer at aflokke hine Sagn en virkelig poetisk Side.

378

Her kan man sige, at "*Kain eller Vredens Barn*", der ender med at gaae fortabt, staaer i en skærende Modsætning til Lucifers Anslag. Imidlertid er der ogsaa her fortræffelige Tanker, f. Ex. hvor der Side 139 tales om den "frie Bedrift" at bygge Stæder, hvorom Kain siger: »Altsaa uden Herrens Naade | Livet dog man føre kan«, en trodsig Yttring om Guds Langmodighed. - *Folkets Avis* 1861, No. 283: "Digtet "*Kain, Vredens Barn*", der udmaler Brodermorderens Straf, er rigt paa poetiske Skjønheder, men det har i Slutningen en forunderlig Vending, idet Digteren paa Veien til Afrika lader ham blive "sort af Galde", faae Negernæse og Uldhaar og sløves i Tanken. Han skal saaledes øiensynlig gjøres til Stimpfader for den æthiopiske Race; men da Kains Race blev udryddet ved Syndfloden, og da Sagnet gjør Noahs vanartede Søn Cham til Negerracens Stamfader, saa veed vi ikke ret, om vi skal betragte denne Sammenblanding af Kains og Chams Skjæbne som forsætlig eller som en Distraktion". - *Nordisk Tidsskrift for Literatur og Kunst, udg. af L. Dietrichson, I* (1863), Side 77: »Kain« er Natstykket, der paa den ene Side svarer mod det nys forladte Dagbillede [d.v.s. »Paradiset«,] dels og navnlig mod Digterens ældre Arbejde: »Abels Død«, til hvilket det danner et bestemt Supplement: den Ondes Liv mod den Frommes Død. Og Kains Vandring er virkelig blevet et livfuldt Billede med dyb, forunderlig Skyggevirkning - især er det Øjeblik gribende, da han i Faderglæden har glemt sit Kainsmærke, og da pludselig opdager dets Spor paa de uskyldige Børns Pander. Fortabt gaar han atter ud paa sin vilde Flugt og hans Spor tabes - det er ligesom han er Forspillet til den vandrende, evige Jøde, hvis Ende Digteren andetsteds har behandlet, og ejendommelig er den Tanke, at gjøre ham til de trælbundne Negeres Stamfader: Synden avler Trældom."

Side 219 Linje 3:

Vredens Barn] Udtrykket er hentet fra Eph. 2, 3: "...Vantroens Børn; iblandt hvilke ogsaa vi alle forhen vandrede i vort Kiøds Begierligheder, og gjorde Kiødets og Lysternes Villie, og var af Naturen Vredens Børn, som og de Andre."

Side 221 Linje 1:

Kain] maa af Hensyn til Versemaalet ligesom i "*Abels Død*" (nærvær. Udgaves 1ste Bind Side 463 ff.) læses i to Stavelser.

Side 222 Linje 6:

Cheruben] (hebraisk) Engel (med Flammesværd).

Side 222 Linje 11:

Ordet "Skyldig"] det "Tegn", som Gud satte Kain, at ingen, som mødte ham, skulde slaa ham ihjel, opfattedes i den ældre Teologi som et Mærke, Gud havde sat paa Kain for at stemple ham som en Mand, der var hjemfalden til den Straf, Gud havde forkyndt ham, og som derfor intet Menneske maatte dræbe.

Side 222 Linje 39:

forgjettet] glemt; se Anm. til 1ste Binds Side 45 Linje 30.

Side 224 Linje 7:

svam] er den gamle Fortidsform af Udsagnsordet svømme, som paa P.-M.'s Tid forlængst var forsvundet af det levende Sprog, men som i Digtersproget var genindført af Oehenschläger og efter ham bruges af andre af det 19de Aarhundredes Digtere.

Side 225 Linje 36:

Harm] den ældre Form for Harme, se Anm. til 1ste Binds Side 74 Linje 17; findes atter Side 230 Linje 30.

379

BENEDICT FRA NURSIA

Affattelsestid: ukendt; **udkom** den 21de Oktober sammen med "Paradiset" (ikke optaget i nærvær. Udgave) og "Kain" (trykt ovf. Side 219-31) under Titlen "Nye Digte"; trykt 2den Gang samme Aar (i "Nye Digte, 2det Oplag"), 3dje 1872 (i "Sex Digte, 3dje Udgave"), 4de 1879 (i "Poetiske Skrifter" VIII), 5te 1883 (i "Sex Digte, 4de Udgave"), 6te 1893 (i "To Digte, udg. af Dansk Lærerforening ved H. Trier"), 7de 1899 (i "Fire Digte", Gyldendals Bibliotek), 8de 1901 (i "Poetiske Skrifter i Udvalg" VI), 9de 1909 (i "To Digte, udg. af Dansk Lærerforening ved H. Trier", 2. Udgave).

Nærværende Udgave gengiver Teksten i Udgaven 1872, den sidste af Digteren selv besørgede.

Originaludgaven af "Nye Digte" har en Tilegnelse til Martin Hammerich, som er aftrykt ovf. Side 376 under "Kain".

Manuskript: egenhændigt Trykmanuskript til Originaludgaven, med mange Rettelser og Ændringer, i det kgl. Bibliotek: Den Collinske Manuskriptsamling No. 1233.

Æmnet. I Efterskriften til "Sex Digte, 3dje Udgave, 1872" siger P.-M. om dette sit Digt: "*I Benedict af Nursia er Alt, lige indtil Ammens Navn, at tage historisk*". Denne Bemærkning er ikke uden Interesse, ikke saa meget af den Grund, at en moderne Historiker næppe trods Digterens Forsikring vil opfatte hans Digtning som helt igennem historisk, men fordi Udtalelsen kaster et Lys over Omfanget og Dybden af den, vistnok i særlig Grad teologiske og historiske, Læsning, P.-M. (sml. Indledningen i nærvær. Udgaves 1ste Bind, Side 25) i sine senere Aar efter Afslutningen af "Adam Homo" gav sig af med¹). Ammens Navn finder man nemlig ikke paa Alfarvej, og det samme gælder Navnet paa Benedikts Moder, der nævnes Side 257 Linje 30, og Oplysningen om, at det var i 14-Aars-Alderen, Benedikt forsagede Verden og drog ud til et Eneboerliv i Ørkenen. Man kan gennemgaa de nyere, til Dels meget udførlige Fremstillinger af den kristne Kirkes Historie (saaledes ogsaa den Kirkehistorie, som P.-M. ifølge Auktionskatalogen over hans efterladte Bogsamling selv ejede: August Neanders 11 Bind stærke Allgemeine Geschichte der christlichen Religion und Kirche, 1825-1852 [her behandles Benedikt i Bd. II, Abtheil. 2, S. 558-66]), uden at finde noget som helst om dette, og det samme bliver Tilfældet, om man slaar op i de store teologiske Encyklopædier. Gaar man dernæst til det Skrift, som er Hovedkilden til Benedikts Liv, og det, hvorpaa alle nyere historiske Behandlinger hviler: *Pave Gregor den Stores* (604) Biografi af Benedikt (i 2den Bog af hans Dialoger [optrykt i Mignes Patrologia latina, Tome 66; oversat paa Tysk f. Ex. i Bibliothek der Kirchenväter, I 1873]), finder man ligesaa lidt Navnet paa Ammen og Moderen som nogen Tidsangivelse for hans Forsagen af Verden. Man maa gaa til det 17de og 18de Aarhundredes Skrifter om Benedikt og Benediktinerordenen for at faa disse Enkeltheder at vide. 1703 begyndte den lærde franske Benediktinermunk *Jean Mabillon* (1707) at udgive sit store Værk om Benediktinerordenen (*Annales Ordinis Set. Benedicti*, 1703-39, i 5 store Foliobind) og indledede det med en Levnedsskildring af Benedikt, bygget paa tidligere fremkomne Skildringer. Her finder

man (I 3) anført, at Benedikts Moder hed *Abundantia*, at hans Amme hed *Cyrilla*, og at han besluttede sig til at forsage Verden og leve som Eneboer i det Aar, da *Theoderik den Store erobrede Ravenna*; dette skete i Aaret 493, og da Benedikt er født 480, var han altsaa dengang 14 Aar gammel. Man kan maaske ikke ³⁸⁰ paastaa, at det netop er Mabilions Værk, P.-M. har læst, ti det *vêd* man intet om, og de samme Oplysninger har han rimeligvis kunnet finde i andre gamle Skrifter om Benediktinerordenen¹⁾, men man tør ud fra dette sige, at hans teologiske og historiske Læsning ikke blot har indskrænket sig til Konversationslexika eller moderne og populære Fremstillinger: han er virkelig gaaet adskilligt bort fra, hvad der ligger lige for en Lægmand. -

Under Henviisning til en Artikkel af *Johannes Jørgensen*: Monte Cassino (i *Tilskueren*, Marts 1908, Side 237-53; optrykt i samme Forfatters "Fra Vesuv til Skagen", 1909, Side 41-78) skal her gives en kort Udsigt over Benedikts Liv, og Udgiveren tillader sig at bruge den, Herman Trier har leveret foran sin Udgave af Digtet²⁾:

"Benedikt var født i Byen Nursia Nord for Rom Aar 480. Gregor den Store fortæller, at han allerede som Barn havde "en Oldings Hjerter" (*cor senile*). Han sendtes tidlig til Rom for at studere, og da han forarget over det Liv, han der var Vidne til, forlod Byen og søgte ud i Ørkenen, var hans Amme, der elskede ham højt, den eneste, der fulgte ham. Men ogsaa hende forlod han og skjulte sig i tre Aar i en Klippehule ved Subiaco. En nærboende Munk, som han havde mødt paa Flugten, hejsede af og til hemmeligt fra en Klippe Brød ned til ham. Saa fandt nogle Hyrder ham, han var klædt i Skind, og de troede først, det var et Dyr. Hans Navn blev nu kendt i Nabolaget, Folk opsøgte ham og lyttede til hans Tale, medens de bragte ham Føde. Fristet ved Tanken om en Kvinde, tænkte han paa at forlade sit Enebo, men sejrede over sig selv ved at klæde sig af og vælte sit nøgne Legeme i et tæt Krat af Nælder og Tjørne saa længe, til Smerten i Saarene kvalte hans Længsler. Efterhaanden fik han mange Disciple og blev, halvvejs mod sin Vilje, Forstander for et Kloster. Klosterbrødrene blev rasende over den strenge Tugt, han indførte, og kom Gift i Vinen, han skulde drikke; men Glasset brast, ifølge Gregors Fortælling, medens Benedikt efter Klosterskik løftede det og gjorde Korsets Tegn derover. Saa vendte han tilbage til sit Enebo, og lidt efter lidt rejstes der tolv Klostre omkring ham, hvert med tolv Munke. Paa Monte Cassino mellem Subiaco og Neapel laa et ældgammelt Apollotempel med Lunde rundt om, i hvilke der endnu ofredes til Guden. Herhen flyttede Benedikt, omstyrede Altrene og Billederne, afbrændte Lundene, rejste i selve Templet et Bedehus for den hellige Martin og for Johannes den Døber og prædikede Troen for de omboende. Hans fromme Søster Scholastica, som fra Barndommen var indviet til Gud, bosatte sig i Nærheden, og een Gang om Aaret mødtes de to Søkende uden for Klosteret, som ingen Kvinde maatte betræde. Benedikt døde 543 - oprejst, støttet til sine Disciple, med Hænderne rakte mod Himlen i Bøn. Den Regel, han havde givet for Munkelivet, blev afgørende for Munkevæsnets Udvikling. Ingen optoges i hans Orden før efter et Aars streng Prøvelse og efter højtidelig at have lovet urokkelig Forbliven i Klosteret i Fattigdom og ugift Stand og først og sidst Lydighed mod sine foresatte og mod Klosterets Love. "Lediggang er Sjælens Fjende," derfor skal der daglig arbejdes i Hus, Mark eller Have: hvor Benediktinerne kom med "Korset og Ploven", der satte de Spor. Rundt om i Europa, særlig paa Bjærgene, skød deres Klostre frem. De holdt ud, hvor de havde taget fat, indtil Skove var fældede, Moser udtørrede og Heder omdannede til frugtbare Marker og ^{*}^{*} 381 Haver. Boglig Sysse kom til, og i en Tidsalder, der endnu ikke kendte til trykte Bøger, hjalp deres pyntelige Afskrifter til at bevare og udbrede baade klassiske og kirkelige Forfatteres Værker. Fra Benediktinerens Orden skal der være udgaaet 24 Paver, 200 Kardinaler, 1600 Ærkebisper, 4000 Bisper, 1560 Helgene og 15700 Forfattere."

[Det var Benediktinermunke, som først prædikede Kristendommen i Danmark; det første Kloster, de anlagde her, var Voer Kloster i Aarhus Stift, senere kom hertil St. Bents Kloster i Ringsted, St. Knuds Kloster i Odense og St. Peders i Næstved (1261 flyttet udenfor Byen til det nuvæ. Herlufsholm); af Nonneklostre nævnes Økloster i Børglum Stift og Vor Frue Kloster i Randers. - Et af de mest kendte Benediktinerklostre er vel nok St. Gallen i Svejts.]

Samtidens Dom. *Berlingske Tidende* 1861, No. 257: "»Benedikt fra Nursia og hans Amme« er egentlig kun en Situation, men udpenslet i hele sin Detail med en overordentlig Fiinhed, og selv det romerske Landskab er paa mange Steder fortræffeligt gjengivet. At man kommer til at interessere sig mere for Ammens Figur end for Benedikts er dog maaske en Mangel ved Maleriet" - *Flyve-Posten* 1861, No. 322 [af P. C. Zahle]: "»Benedict fra Nursia og hans Amme« er, forekommer det os, det bedste. Forfatteren har syslet med Tanken om, hvad der vel foregik i den unge Benedicts Sjæl, da han 14 Aar gammel besluttede som Eneboer at reformere det forfaldne Munkevæsen og at gjøre Klostrene til Gjemmesteder for Lærdom midt under hele Middelalderens videnskabelige Mørke. Han lader Ynglingens Beslutning fremtræde i Samtale med hans Opdragerinde. Ved fra Monte Casino at se ud over Campagnen og det fra sin Storhed faldne Rom beslutter han at ombytte Borgerkronen med Livets Krone og tager for stedse Afsked med sin Ungdoms Ledsagerinde, som havde troet at skulle see ham blive noget Stort i Verden. Vi paastaae ikke, at Forf. giver os det fulde Billede af denne store Sjæls Ungdomsbeslutning, meri hvad der er meddeelt er smukt og livfuldt, Sproget sprudlende let og Tonen ypperligt varieret i Benedicts og Ammens Repliker." - *Folkets Avis* 1861, No. 283: "»Benedikt af Nursia« skildrer Afskeden mellem den fjortenaarige Yngling og hans Amme Cyrilla, da han, forarget af sine Samtidiges Laster, beslutter sig til at blive Eneboer. Tegningen af begge de to Figurer er klar og sikker, men det svage Punkt i Digtet er, at enhver Læser, der tænker sundt, maa give Ammen Ret imod den lille sygelige Asket, der istedetfor at blive i den Verden, hvori han har sit Kald, vil

indelukke sig i en selvgjort - der istedetfor at kæmpe imod sin Tids Laster vil flygte for dem - og som tiltrods for Gregor den Stores Lovtaler endnu mindes som den, der har forplantet det indiske Munke-Uvæsen paa Christendommens Grund. Saa sandt som Verden har Krav paa hver Mands Kraft, saa sandt er det enten sygeligt, feigt eller hovmodigt, naar Benedikt besvarer den fornuftige Cyrillas Opfordring til at blive i Rom som "Vogter for de gode Sæder" med den Udflugt, at

Kun spildt var Liv og Møie,
Lige fjern var Ret og Orden.
Nei, Cyrilla! hele denne
Slægt er dømt som Jødefolket,

og saa sandt maa vi som Protestanter protestere mod, at "Munkelivets faste Styrer" fremstilles

Høi og herlig som den dunkle
Middelalders lyse Heros -
. . . som Europas Lærer,
Videnskabens første Grunder,
Folkeaadens vise Styrer."

382

Nordisk Tidsskrift for Literatur og Kunst, udg. af L. Dietrichson, I (1863), Side 77-79: "Vor Digter har kun skildret en Dag af Benedicts Liv, den Dag, da han forlader sin Amme, for til hendes store Forfærdelse at drage ud i Ørken, just som hun forbereder ham til at træde ind i Roms store Cirkler. Det ses let, hvorfor Forf. har valgt netop denne Dag; men et andet Spørgsmaal turde det være, om ikke en nærmere Motiveren af Ynglingens Sindelag og Planer havde med Ret indtaget en Del af den Plads, den brede Landskabstegning nu indtager, og den mere maleriske end poetiske Anordning af Figurerne havde burdet vige for det omvendte Forhold. Skildringen af den varme Sommerdags Lummerhede i Campagnen og Overgangen til Aftenens kjølige Ro er saa rigt og mægtigt skildret, at man bliver i Tvivl om, hvorvidt det er et historisk Genrebillede eller Landskab med Figurer, her er malet, ti malet er det; og derved fremkommer en "Zwittergattung" [Mellemting], der ikke er til Fordel for Digtets Indtryk paa Læseren. - Det virker ogsaa til at svække Virkningen af, at det er Christendommens Magt i det begejstrede Ungdomssind, der besynges - Digtets store Ide træder ofte for meget i Baggrunden for Skildringen af Omgivelser. - Imidlertid har Digteren her atter gjort et Skridt fremad paa sin Bane mod det store Maal, der ikke længer ligger i Frembringelsens poetiske Fylde, men i den personlige Tilegnelses Inderlighed; gjælder det ofte, at man elsker en Digter for hans Digtes Skyld, saa sige vi her, at vi elske disse Digte ["Paradiset", "Kain", "Benedict fra Nursia"] for Digterens Skyld, fordi de, om de maaske ikke flette flere Laurbær i hans Digterkrone, end den allerede har, dog vise, at han, den trofast til Enden Søgende, personligt nærmer sig til at gribe en anden uvisneligere Krone, den, der er lovet Enhver, som bliver tro til Enden."

Side 233 Linje 2:

Amme] det var Skik i gamle Dage, at Ammen blev hos sit Foster barn lige til den voxne Alder. I Oehlschlägers "Aladdin" har Prinsesse Gulnare endnu sin Amme hos sig; ligesaa Julie i Shakespeares "Romeo og Julie". (H. Trier.)

Side 235 Linje 1:

Campagnen] den store Slette omkring Rom, Latinerfolkets Hjem, i den ældre Oldtid opdyrket, senere mere og mere øde og hjemløst af Malaria (usund Luft). Først i den nyeste Tid har man kraftig taget fat paa dens Genopdyrkning. (H. Trier.)

Side 235 Linje 7:

Anioflpden] *Anio* (Aniene, Teverone) udspringer en 10 Mil øst for Rom i Apenninerne, falder ved Byen Tivoli (Oldtidens Tibur) gennem prægtige og romantiske Vandfald (Billede f. Ex. i Folkenes Historie II 5) ned i den romerske Kampagne og løber omtr. ½ Mil nord for Rom ud i Tiberens venstre Bred.

Side 235 Linje 9:

den gule Tiber] "den gule Tiber" kaldes Floden alle rede hos Oldtidens romerske Digtere, fordi den medfører gulligt Sand fra Bjærgene, hvor den har sit Udspring.

Side 235 Linje 16-17]:

Rom styredes i de første halvfjerde Hundrede Aar efter Sagnet af Konger, var fra Aar 509 f. Kr. Republik i omtrent 500 Aar og regeredes derefter af Kejsere. (H. Trier.)

Side 235 Linje 24:

Sanct Peters Nøgler] d.v.s. Pavemagten, sml. Jesu Ord til Apostlen Peter i Matth. 16, 18 -19: "Men jeg siger dig, at du er Petrus [Ordspil; græsk *petros* = Klippe]; og paa denne Klippe vil jeg bygge min Menighed, og Helvedes Porte skulle ikke faae Overhaand over den. Og jeg vil give dig Himmeriges Riges Nøgler, og hvad du binder paa Jorden, det skal være bundet i Himlene, og hvad du løser paa Jorden, det skal være løst i Himlene."

Side 235 Linje 30:

Oldtidssolens Nedgang] man plejer at regne Oldtidens 383 Ophør fra Aar 476, da den sidste romerske Kejser Romulus Augustulus blev afiat af Herulerhøvdingen Odoaker.

Side 236 Linje 1-2:

Italiens Hersker, | Gotherkongen i Ravenna] der tænkes paa Østgoterkongen *Theoderik den Store* (f. ca. 450), der i Aaret 488 i Spidsen for sine Goter var draget ned i Italien, hvor Herulerhøvdingen Odoaker dengang herskede efter at have afsat den sidste romerske Kejser (se foregaaende Anm.). Odoaker blev slaaet og sluttede sig inde i den stærkt befæstede By *Ravenna* (paa Italiens Østside ved Adriaterhavet); Aar 493 erobrede Theoderik Ravenna og dræbte med egen Haand Odoaker, hvem han havde lovet Del i Magten. I nogle og tredive Aar, til sin Død 526, herskede Theoderik fra Ravenna, der blev hans Yndlingsopholdssted, over Italien, og under hans Regering nød Landet en kortvarig og længe savnet Ro. Næringsvejene begyndte at blomstre op igen, det romerske Aandsliv vaagnede atter til Liv, og Goterkongen fredede med Pietet om Minderne fra Oldtiden. [Efter sin Død levede den mægtige Konge, hvis Navn betyder "Folkeherskeren" (oldnord. *þjóðrekr*), videre i den germanske Sagnverden som *Kong Didrek af Bern* (d.v.s. Verona, ved Siden af Ravenna Kongens Opholdssted). Hans prægtige Gravmæle i Ravenna er endnu til.]

Side 236 Linje 4:

Chaos] (græsk) "Forvirring" (egl. det tomme Rum, som ifølge græsk Mytologi var til, før Verden skabtes).

Side 236 Linje 8:

Secler] (latin) "Aarhundreder".

Side 236 Linje 19:

Oldtidsmindet] særlig de romerske Vandledninger og Gravmæler. (H. Trier.) - Campagnen skildrer P.-M. efter Erindringen: han havde i 1839-40 været i Italien. [Sml. Chr. Winthers Skildring af Campagnen i "Et romersk Osteri" fra 1843.]

Side 236 Linje 26:

Steeneg] en af Sydeuropas mange stedsegrønne Egearter. (H. Trier.)

Side 236 Linje 45:

Tibur] Oldtidens Navn paa det nuværende Tivoli, en lille By øst for Rom, hvor Aniofloden falder ud i Campagnen (se Anm. til Side 235 Linje 7).

Side 237 Linje 45:

Sabinerlandet] Oldtidens Navn paa Landet nordøst for Rom, nord for Tivoli.

Side 238 Linje 5:

Nursia] nu: Norcia, Bjærgby i Sabinerlandet, nord for Tivoli ["det kolde Nursia" (frigida Nursia) hedder den hos den romerske Digter Vergil (19 f. Kr.) i hans *Æneides* 7de Bog Vers 715].

Side 238 Linje 9:

(Skilt fra Fader som fra Moder)] P.-M. forudsætter hele Tiden (se navnlig Side 257), at Benedikts Moder lever. Mabillon f. Ex. siger herom intet, men Udgifveren 1656 af Petrus Diaconus (se ovf. Side 380 Note 1) fortæller rigtignok, at hun forlængst var død: ifølge ham er Benedikt og Søsteren Tvillinger, "og da de var fødte, døde Moderen, som om hun alt havde levet tilstrækkeligt, naar hun havde født saa store og udmærkede Børn, og som om hun havde giftet sig af ingen anden Grund end at blive Moder til saadanne Helgener". [Historisk taget vêd man intet som helst om Benedikts Forældre, ogsaa Mabillon f. Ex. er ret skeptisk overfor Efterretningerne om dem.]

Side 238 Linje 17:

ved Skranken] d.v.s. i Retten.

Side 239 Linje 4:

Mulerne] Muldyrene.

Side 240 Linje 30-31]:

Stjernetyderkunsten, der læste Menneskenes Skæbne i Stjernernes Stilling [sml. Anm., til 2det Binds Side 516 Linje 9], dyrkedes hele Middelalderen igennem. (H. Trier.)

Side 241 Linje 6:

Pinierne og Cypressen] *Pinie*: en Fyr, 50-70 Fod høj, med en Krone som en hvælvet Skærm, særlig ejendommelig for Italien. - *Cypres*: et stedsegrønt Træ, i Middelhavsløndene 20-40 Fod højt, Kronen meget mørkegrøn, Grenene opredte i Flugt med Stammen. (H. Trier.)

Side 241 Linje 34-36:

Det er Resten . . . Villa Hadriani] den romerske Kejser Hadrians (138 e. Kr.) Landslot ved Tibur (Tivoli).

Side 241 Linje 41:

det runde Gravsted] Hadrians uhyre Gravsted (moles 384 Hadriani) i Rom ved Tiberen, senere omdannet til Fæstningen Engelsborg. (H. Trier.)

Side 242 Linje 6:

paa Reiser] Hadrian gennemrejste i sin Regeringstid sit store Rige, sædvanlig til Fods og ledsaget af Bygmestre og Kunstnere, (H. Trier.)

Side 242 Linje 42:

Olieskoven] Oliventræsskoven. Oliventræet voxer hele Sydeuropa over, har hvidgraa, skældækkede Blade, sorte, violette, rødlige, hvidlige eller grønne Frugter og bliver som dyrket Træ 30-50 Fod højt. (H. Trier.)

Side 243 Linje 45:

Tusculum og Alba Longa] to gamle latinske Byer paa Albanerbjærgene, en Gruppe udslukte Vulkaner midt paa Campagnens Slette. (H. Trier.)

Side 244 Linje 1:

Tiberdalen] den midterste og øvre Del af denne med Etrurien i Vest, Sabiner- og Umbreerlandet i Øst. (H. Trier.)

Side 244 Linje 21:

Sækkepiben] et ældgammelt Blæseinstrument, der hos de forskellige Folkeslag har haft forskellig Konstruktion. Man træffer den endnu i Rusland, Ungarn og Italien, mest paa Landet og blandt omvandrende Musikanter. I Højskotland er Sækkepiben (Bag-pipe) Nationalinstrument og bestaar af en Lædersæk, som Spilleren fylder med Luft ved at blæse gennem et i den ene Ende anbragt Rør, hvorpaa han sammenpresser den indblæste Luft ved med Armen at trykke Sækken mod sit Legeme. I den anden Ende af Sækken er et Rør med 6 Lydhuller, hvorpaa Melodien blæses. Foruden dette Rør findes ofte flere andre, som summe og snurre paa egen Haand i den dybere Tone, hvori de er stemte. (Nord. Conversations-Lexicon.)

Side 245 Linje 43:

Laurbærjerandsen] Sejrherrers Hæderspynt om Hovedet.

Side 246 Linje 12:

speilet af] nu: afspejlet, se Anm. til 1ste Binds Side 20 Linje 6.

Side 246 Linje 26:

Julius Cæsar] Roms største Feltherre og Statsmand, myrdet Aar 44 f. Kr.

Side 247 Linje 30:

Epistler] (latin) "Breve".

Side 247 Linje 33-34:

Farveskriften | Vexlende for hvert et Afsnit] Middelalderens Bøger var i Reglen skrevne paa Pergament, tilberedt Kalveskind, og smykkede i Texten med malede og guldvirkede Billeder, særlig ved Afsnittenes Begyndelsesbogstaver, Initialerne. (H. Trier.)

Side 247 Linje 36-39]:

Kristus fremstilledes fra den ældste kristelige Tid tit som Hyrden med sit Lam (Menigheden) i Overensstemmelse med Joh. Ev. 10, 11. (H. Trier.)

Side 248 Linje 23:

den hellige Antonius] den hellige Antonius samlede i Slutningen af det 3dje Aarhundrede de ægyptiske Eneboere i Klostre og er saaledes Munkelivets Stifter. Sagnet fortæller meget om de Syner, hvori Djævelen fristede ham, snart som forføreriske Kvinder, snart som ængstende Uhyrer. (H. Trier.)

Side 248 Linje 29:

Guld-Denarer] *Denar* er Navn paa en gammelromersk Sølvmønt, omtrent = 60 Øre; fra Cæsars Tid havde man ogsaa Gulddenarer med 25 Sølvdenarers Værdi.

Side 248 Linje 37:

rul du din Bog nu sammen] formodentlig er det en Viden om den klassiske Oldtids Haandskrifter i Bogrulleform, P.-M. her overfører paa de middelalderlige Pergamentshaandskrifter med gulddindlagte Illustrationer: de sidste taalte næppe Sammenrulning. Iøvrigt fandtes Bogruller ogsaa langt ned i Middelalderen og har for hebraiske Haandskrifters Vedkommende holdt sig endnu længere.

Side 249 Linje 21:

Senator] Medlem af Senatet. *Senat* (af latin *senes* = de gamle) hed det øverste Raad i Oldtidens Rom, som havde højeste styrende Myndighed.

Side 250 Linje 7:

Aandens Grave] sml. Apost. Gern. 2, 1-4.
385

Side 250 Linje 21:

Tunica'en] romersk Underklædning af hvid Uld, over hvilken man bar Toga'en (næste Anm.).

Side 250 Linje 37:

Toga] de romerske Mænds Overklædning, en hvid, ufarvet ulden Kappe, der bares saaledes, at venstre Arm hvilede i Togaen, medens højre Arm var fri; foran paa Brystet dannede Togaen en Fold. Den med en Purpurbræmme forsynede Toga (*toga prætexla*) brugtes af de fribaarne romerske Drengene, indtil de senest ved 17-Aars Alderen iførte sig Mændenes almindelige Toga (*toga virilis*).

Side 251 Linje 39:

Hvad der skrevet staaer i Bogen] Matth. 16, 24; 19, 21.

Side 252 Linje 21:

hvad Sand Paulus siger] 1 Kor. 7, 1.

Side 252 Linje 31:

Det er Guds Ord, tør jeg mene] 1 Moseb. 2, 18.

Side 252 Linje 41:

Clienten] Klienter kaldtes i Rom Smaafolk, der gav sig under en eller anden Stormands Beskyttelse. (H. Trier.)

Side 253 Linje 1:

hvad os Skriften siger] Matth. 20, 16.

Side 253 Linje 22:

der staaer skrevet] Matth. 16, 25.

Side 254 Linje 15:

Fruentimmer] Ordet, der er Laaneord fra Tysk, brugtes paa P.-M.'s Tid = *Kvinde, Dame* (ikke som nu blot med haanlig elier nedsættende Betydning); sml. et Brev fra Emil Aarestrup (1856): "Paa Ravnholt har jeg tilbragt flere Middage og Nætter . . . Ærkearistokratiske ere disse Herrer og Fruer ... men megen Sjæleadel og Dygtighed kan være forenet med Adelskabet. Deres Fruentimmer ere ofte meget nydelige."

Side 254 Linje 39:

Collosseum] Kejser Vespanians (79 e. Kr.) kæmpestore Cirkusbygning i Rom.

Side 255 Linje 1:

den grønne Krands af Myrther] Myrterne var hos Romerne helligede Venus, Elskovsgudinden. Ammen har her næppe fundet det rette Billede paa sine Følelser. (H. Trier.)

Side 256 Linje 15:

Over Bjergene mod Vesten] "Digteren - bemærker H. Trier - der har et fuldkommen klart Billed af de geografiske Forhold, har her og i Ammens Svar ved en Skrivefejl sat »Vest« for »Øst«." Ligesaa lidt som Trier kan nærvær. Udgiver indlade sig paa Rettelse i Texten; Fejlen, der gaar gennem alle Textkilder og desuden findes i Manuskriptet (der paa dette Sted er frit for Rettelser), er P.-M.'s, og som saadan maa den bibeholdes.

Side 257 Linje 39:

min fromme Søster] Benedikts Søster Scholastica var efter Gregors Udsagn allerede som Barn indviet til Gud. (H. Trier.)

Side 258 Linje 40:

om hvem staaer skrevet] Matth. 4, 1.

Side 260 Linje 35:

Tyrrhenerhavet] det gamle Navn paa Havet vest for Italien.

Side 261 Linje 10-12:

kredsede ... Klippens Tinde] nu: *kredsede* om eller *omkredsede*; P.-M. bruger bestandig *kredsede* uden Forholdsord med Genstandsord efter sig, se nærvær. Binds Side 46 Linje 19 og 1ste Binds Side 346 Linje 16.

Side 262 Linje 22:

Dagens Stjerne] d.v.s. Solen.

Side 263 Linje 9:

Capitolium] Borgklippen, en af de syv Høje, hvorpaa Rom var bygget. (H. Trier.)

Side 263 Linje 15:

Curtius] styrtede sig i en Jordrevne, der pludselig var opstaaet paa Roms Torv og efter Oraklet kun vilde lukke sig, naar Romerne styrtede deres kostbareste Eje i den. (H. Trier.)

Side 263 Linje 15:

Scævola og Cocles] romerske Sagnhelte fra Republikkens Krig med Etruskernes Konge Porsena. *Scævola* holdt sin højre Haand ind i Alterilden, til Haanden var opbrændt, for at vise den fjendtlige Konge en Romers Standhaftighed; *Cocles* forsvarede selvtredje Tiberbroen, til den var brudt af bag ham, og reddede sig saa ved Svømning. (H. Trier.)

Side 263 Linje 16:

Brutus] Republikkens Grundlægger. Den yngste Brutus søgte at genoprette Republikken ved at myrde Cæsar, Enevoldsherren, efter hvem Kejserdømmet fulgte. (H. Trier.) 386

Side 263 Linje 16:

Decius] flere Feltherrer af dette Navn indviede sig før Slaget til Underverdenens Guder for at skaffe deres Landsmænd Sejre. (H. Trier.)

Side 263 Linje 16:

Camillus] frelste Rom i Krigen med Gallerne. (H. Trier.)

Side 263 Linje 17:

Fabius] standsede ved sin forsigtige Klogskab Hannibal i hans Sejrsløb. (H. Trier.)

Side 263 Linje 17:

Regulus] vilde hellere dø end bryde sit Ord til grusomme Fjender. (H. Trier.)

Side 263 Linje 17:

Æmilius] Æmilius Paulus, Makedoniens Overvinder. (H. Trier.)

Side 263 Linje 18:

Scipioner] Sejherrerne i de puniske Krige. (H. Trier.)

Side 263 Linje 18:

Catoner] den ældre Hævderen af den gammelromerske Styrke i Sæder mod indtrængende Slægt og Forfinelse, den yngre Republikkens Forsvarer mod Cæsar. (H. Trier.)

Side 263 Linje 34:

Pompeius] romersk Feltherre, Cæsars Modstander. (H. Trier.)

Side 263 Linje 38:

Titus] romersk Kejsere 79-81 e. Kr., indtog Aar 70 Jerusalem. (H. Trier.)

Side 263 Linje 39:

Lysestagen] den syvarmede Guldysestige i Jerusalems Tempel.

Side 263 Linje 45:

ifjor, da Bom han gjested] da Handlingen i Digtet foregaar i Aaret 493 (sml. ogsaa ovf. Side 379), maa ifjor være = Aar 492. Om Theodorik allerede i dette Aar har gæstet Rom, har Udgiveren ikke kunnet finde noget om. Hos Edw. Gibbon (*The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, VII (Udg. 1788), Side 13) findes følgende, der refererer sig til Tiden før Ravennas Indtagelse i 493: "From the Alps to the extremity of Calabria, Theoderic reigned by the right of conquest .... and he was accepted as the deliverer of Rome by the senate and people ...." Maa ske er det noget saadant, der her foresvæver P.-M. - Naar Ammen taler om Goterkongen i Ravenna, er der intet kronologisk urigtigt deri; Digtet foregaar i *Sommeren* 493, men *den 5te Marts* 493 havde Theoderik erobret Ravenna og dræbt Odoaker.

Side 264 Linje 23:

Ørne] Sølvørne var de romerske Hærafdelingers Feltmærke. (H. Trier.)

Side 264 Linje 30:

Vivat Rex Italiæ, vivat!] (latin) "leve Italiens Konge, han leve!"

Side 265 Linje 19:

Christenhedens Vidner] Sandhedsvidner, Blodvidner. (H. Trier.)

Side 266 Linje 12:

Censor] i Republikkens Tid en Embedsmand, der vaagede over Borgernes Opførsel. (H. Trier.)

Side 266 Linje 17:

Kipper] tarvelige Beværtninger.

Side 267 Linje 1:

Kuld] om Formen se Anm. til 1ste Binds Side 433 Linje 7.

Side 270 Linje 29:

Livets Krone] Jak. 1, 12; Joh. Aab. 2, 10.

Side 271 Linje 16:

Heros] Helt.

FREMTIDSMAALET

Affattelsestid: vel efter 30/10 1864 (da Fredstraktaten undertegnedes i Wien) eller maaske efter 5/11 1864 (da Fredstraktaten forelagdes det danske Rigsraad til Godkendelse); **udkom** den 13de November 1864 under Titlen "Maalet" i Illustreret Tidende, 6te Aarg., No. 268, trykt 2den Gang 1879 (i "Poetiske Skrifter" III), 3dje 1902 (i "Poetiske Skrifter i Udvalg" VIII), 4de 1903 (i "Mindre Digte").

387

Nærværende Udgave gengiver Texten i Udgaven 1864, den eneste af Digteren selv besørgede.

Musik: Digtet er skrevet til J. P. E. Hartmanns Melodi til Jægerkoret i J. L. Heibergs "Syvsoverdag" ("Snart er Natten svunden, | Dagen bryder frem"); særlige Melodier til det er komponerede af H. Rung og Aug. Winding.

Side 277 Linje 29-30:

Ingen Døgnets Flaner, | Rendt fra Bog og Naal] "Døgnets Flaner" havde P.-M. haft for Øje i Skildringen af de kvindelige Maskefigurer i Maskeradescenen i "Adam Homo" (se nærvær. Udgaves 2det Binds Side 353 Linje 29 - Side 355 Linje 8, Side 356 Linje 29 - Side 358 Linje 4, Side 369 Linje 17 - Side 372 Linje 28, Side 375 Linje 21 - Side 376 Linje 32).

Side 278 Linje 3-4:

Som med mig vil blande | Blod og ikke Blæk] sigter uden Tvivl til Sverige-Norge. Om P.-M.'s Stilling til den skandinaviske Tanke, som han ironiserer over i "Adam Homo", se Anm. til 2det Binds Side 362 Linje 7.

UNGDOMSKILDEN

Affattelsestid: ukendt; udkom i Tiden mellem den 10de April og den 23de Maj 1865, trykt 2den Gang 1879 (i "Poetiske Skrifter" VIII), 3dje 1883 (,2den Udgave"), 4de 1902 (i "Poetiske Skrifter i Udvalg" VIII).

Nærværende Udgave gengiver Texten i Udgaven 1865, den eneste at Digteren selv besørgede.

Manuskript: Trykmanuskript, med adskillige Rettelser og Ændringer, i det kgl. Bibliotek: Den Collinske Manuskriptsamling No. 1284.

Oversættelser: paa Svensk 1866 af Frederika (Ungdomskällan. Berättelse. Stockholm, 1866), paa Engelsk 1867 af Humphry William Freeland (The Fountain of Youth. London, 1867), paa Tysk 1885 af D. Al.

Michelsen (Der Jugendborn. Erzählung. Leipzig, 1885) og 1891 af P. J. Willatzen (i: Nordische Novellen. Bremen, 1891), paa Fransk 1888 af Oscar Hansen (La fontaine de jouvence. Conte. Copenhagen, 1888).

Den engelske Oversættelse bærer følgende Tilegnelse: "To My Friends in Denmark I dedicate these first-fruits of sympathetic intercourse and of a happy sojourn in their land" og indledes med følgende Digt af Oversætteren:

Go, little book, the frail yet cherish'd token
Of love which to a kindred land I bear;
Let climes in which my mother-tongue is spoken,
The life and thoughts of Denmark's genius share.

That life wars nobly with a world of sense,
In the pure spirit of the bard whose plan
Was "to assert Eternal Providence
And justify the ways of God to man".

I love the land where still, like thunder shaking
The mighty Fjeld with voices loud and strong,
An Oehlenschläger's glorious lyre is waking
The echoes of imperishable song.

388

I love the land where still, 'mid laughter thrilling
Through joyous hearts that live but in applause,
With wit's light quiver Virtue's task fulfilling,
Its listening thousands Holberg's genius draws.

I love the land where still, with tempests rolling
Around him, in a kingdom half o'erthrown,
Earth's mightiest Sculptor stands, a world controlling,
Inspires all art, and breathes in living stone.

Go, little book! upon the conqueror's morrow
A true heart fawns not, - turns to farne more bright,
Where Denmark's genius o'er the realms of sorrow,
And Time's dark cloud-land scatters golden light.

Illustrationer: af Walter Allen i H. W. Freeland's engelske Oversættelse 1867.

Æmnet. Troen paa en "Ungdomskilde", ved hvis Vand den badende kan blive ung igen, er ældgammel og vidt udbredt. Den indiske Mytologi kender en Kilde, som den badende kommer op af gammel eller ung som han selv vil, og den græske Historieskriver Herodot (ca. 424 f. Kr.) fortæller, at Æthioperne havde en Kilde, som de badede sig i, hvorved de opnaede en høj Alder: 120 Aar eller mere. Samme eller lignende Forestillinger har man fundet hos Malajerne, paa Hawaji og Sandwich-Øerne; de gaar igen i danske, svenske, tyske, hollandske, italienske og russiske Folkeeventyr og Folkeviser om "Livsvandet" og "Ungdomslandet". Særlig i Middelalderen spillede Troen paa "Ungdomskilden" en stor Rolle. Man søgte den først mod øst. De fantastiske Efterretninger om det fjærne Østen, som findes i Præsten Johans (Presbyter Johannes, Jon Præst) Brev til den byzantinske Kejser Emanuel (12te Aarh.) eller i den engelske Ridder Johannes Mandevilles Rejseberetning (14de Aarh.) - begge vidt udbredte, indeholder ogsaa Beretninger om "Ungdomskilden". Saaledes fortæller Mandeville (anført efter den gamle danske Oversættelse fra det 15de Aarh.): "Vdhen ten fornefnde skow ligger eet bierg, som hedher Polumbe, oc vnder biergit er een stad, som heder Palumba, oc paa then annen sidæ biergit er een keldæ, som kaldess fons iuuentutis, vngdoms keldæ. Thet vatn gifuer saa godh lucth oc sødher døn [d.v.s. Lugt] oc teff [d: Lugt] aff sek, at engæ honnæ yrter kunnæ luctæ eller tefuæ bæder, forty at j huer stund ta omskiftiss teth vatn oc hafuer sinderlich lucth oc teff, oc hoo som drikcer ther aff nogræ daghæ fastendiss, han fongher bodh aff allæ hondhæ syughæ, som han hafuer inden j sith lifff, vdi een stakcæth tid vdhen helsoth, oc tee som ther hoos boo oc ther aff drikckæ, tee sin es all theræ lefnet at wæræ vngæ. Jek drak ther trøsuer [d.v.s. tre Gange] eller firæ sinnum [d.v.s. Gange] aff; jek hafuer følt ter goth aff tel mith legemmæ intel thennæ dag. Mand mener, at then keldæ løber strax vnner iordhen vdh aff een keldæ, som er j Paradiis, saa at hun blandiss meth entæ [d.v.s. intet] vatn, før en hun kommer tidh".

[Aug. Wünsche, Das Wasser des Lebens in den Marchen der Völker, i Zeitschr. f. vergl. Litteraturgesch. XIII 166-180, desuden: E. W. Tylor, Researches into the early history of mankind, Side 352-55; J. W. Wolf, Beiträge zur deutschen Mythologie, I 167-68; Jacob Grimm, Deutsche Mythologie, 4. Aufl, I 488; J. G. Th. Grässe, Der Tannhäuser und Ewige Jude, 2. Aufl., Side 75-78; G. H. Maynadier, The Wife of Bath's Tale, Side 185-90 o. fl. St; Svend Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser, II 504-07; Hyltén-Cavallius & George

Stephens, Svenska folk-sagor och äfventyr, I 151-68, 488-89; Mandevilles Rejse i gammel-dansk Oversættelse, udg. af Lorenzen, Side 89.] -

Da Amerikas Opdagelse i Begyndelsen af det 15de Aarh. drog alles Sind og Tanker mod vest, dukker "Ungdomskilden", som man tidligere havde søgt 389 mod øst, nu op i det yderste Vesten af den da kendte Verden. Den, som i Litteraturen først gav Beretning om den ny Verdens Vidunderligheder, den lærde og overfor det ny meget skeptiske Piemonteser Petrus Martyr (1526), fortæller 1511 i sin Beretning til Paven, at der i et Land Boiuca eller Agnaneo efter Indianernes Fortælling skal være en Kilde: en Slurk af den giver Oldingen hans blomstrende Ungdom igen, og, tilføjer han, "Eders Højhellighed maa ikke tro, at dette fortælleres for Spøg eller hen i Vejret". Allerede Aaret efter sattes en Expedition i Værk for at finde Kilden; denne fandtes vel ikke, derimod betraadtes for første Gang Nordamerikas Kyst, og det Land, Expeditionen kom til, fik Navnet *Florida*.

Det er denne Expedition, der danner Udgangspunktet for P.-M.'s Digt. Den Mand, der ledede Expeditionen, var *Juan Ponçe de Leon*, og den, der har givet Eftertiden de udførligste og paalideligste Efterretninger om den, er *Antonio Herrera*. Hos P.-M. er Chefen bleven en Biperson, medens Navnet Herrera er knyttet til Fortællingens Helt. Et Par Oplysninger om disse to Mænd, der personligt intet har haft med hinanden at gøre, og af hvilke den sidste intet andet har med "Ungdomskilden" at gøre, end at han som saa mange andre har berettet om den, hidsættes her:

Juan Ponçe de Leon var født i Spanien ca. 1460; 1493 sejlede han med Columbus paa dennes anden Rejse til den ny Verden og blev Guvernør over den østlige Del af Haiti; 1508 kom han til Puerto Rico og blev 1510 Statholder over denne Ø; 1512 drog han ud for at finde "Ungdomskilden", som Indianerne havde sagt skulde ligge paa Øen *Bimini* (ligger 12 Mil fra Florida) og blev ved denne Lejlighed Floridas Opdager og den første Europæer, som lærte Golfstrømmen at kende; 1521 sejlede han, ansporet af Cortez' Held i Mexiko, igen til Florida for at besætte og underlægge sig dette Land, men blev slaaet tilbage af de Indfødte og døde kort efter paa Cuba af sine Saar. [Alfr. Brittain, *The History of North America*, I 317 - 19.]

Antonio Herrera y Tordesillas var født 1549 og døde 1625 i Madrid; beklædte betydelige Stillinger under Kongerne Philip II, III og IV, dels som kgl. Historiograf, dels som Statssekretær; hans Hovedværk som Historiker er det vigtige Skrift om Spanierne oversøiske Erobringer i 4 Foliobind, som udkom 1601-15 og oversattes baade paa Fransk og Engelsk: "Historia general de los hechos de los castellanos en las islas y tierra firme del Mar Oceano". [E. Gigas i *Salmonsens Konversations-Lexikon* VIII 843.] -

Herreras Værk i Originalsproget har P.-M. ikke læst, ti han kunde ikke Spansk¹); han kunde have læst det i Oversættelse, men derom vides intet, og Herreras Beretning har han kunnet finde mer eller mindre udførligt gengivet mangfoldige Steder. Den lyder saaledes (Decad. 1, Bog 9, Kap. 11-12): Kap. 12. Juan Ponce de Leon fuldender sin Sejlads langs Kysten af Florida for at vende tilbage til Sant Juan.

. . . Efter at Skibene var istandsatte, da Juan Ponce syntes, at man havde haft meget Arbejde, tog han den Beslutning, skønt mod sin Vilje, at sende ^{*} 390 det ene ud paa en Rekognoskeringsexpedition til Øen Bimini, fordi han selv gerne vilde derhen, paa Grund af hvad man havde berettet ham om denne Øs Rigdom og især om den mærkværdige Kilde, som efter Indianernes Sigende forvandlede gamle Mennesker til unge; de havde ikke kunnet finde denne Ø formedelst Skær og Strømninger og Modvind. Som Kaptajn paa Skibet sendte han Juan Perez de Ortubia og som Styrmand Anton de Alaminos. De havde to Indianere med som Lodser for Skærenes Skyld; thi der er saa mange af dem, at man kun kan passere imellem dem med største Fare. Dette Skib afsejlede den 17de Septbr., og næste Dag sejlede Juan Ponce ud paa sin Rejse; i Løbet af 21 Dage fik han rekognosceret San Juan og kastede Anker i Puerto Rico-Bugten. Her indtraf det andet Skib efter at have fundet Bimini, dog ikke Kilden, med Beretning om at det var en stor Ø med frisk Klima, meget Vand og mange Træer. Hermed endte Juan Ponçe's Opdagelsestogt i Florida, uden at han fik at vide, at det var Fastland, og det varede adskillige Aar før man fik sig forvissat derom.

Kap. 12. Om de cubanske Indianeres Fejltagelse med Hensyn til Bimini-Kilden og Jordans Flod, og om Grunden til Havets Bevægelser.

Det er en sikker Ting, at Juan Ponçe de Leon havde en særlig Hensigt med sin Sørejse (der er fortalt om i forrige Kapitel) foruden dens Hovedformaal, at opdage nye Lande, hvilket i disse første Tider var det som Kastilianerne [d.v.s. Spanierne] lagde mest an paa. Det var at søge efter Kilden paa Bimini og en Flod i Florida, idet han troede paa Udsagn af cubanske Indianere og af nogle paa Hispaniola: at naar man badede sig i den eller i Kilden, blev gamle Mennesker igen unge. Og det var sandt, at mange Indianere fra Cuba, der troede for vist at den Flod var der, sejlede over til Florida for at lede efter den, mange Aar før Kastilianerne opdagede Øen, og de blev dør og anlagde en By, og endnu den Dag i Dag lever disse Cubaneres Efterkommere dør. Rygtet om den Aarsag, der bevægede disse til at begive sig til Florida, fik ogsaa alle Konger og Høvdinger i de Egne til at lægge megen Vind paa at faa at vide, hvad det kunde være for en Flod, som gjorde saa god en Gærning at forvandle Oldinge til Ynglinge: og der var ikke en eneste Flod eller Bæk i hele Florida, endog Damme og Moser, uden de badede sig deri. Endnu den Dag i Dag vedbliver nogle at søge

efter dette Mysterium. Der er dem, som har den taabelige Mening, at det er den Flod paa Santa Elena-Pynten, der nu kaldes Jordan; men de tænker ikke paa, at det var Kastilianere, der gav den det Navn Aar 1521, dengang Chicora-Landet opdagedes ... -

Sagnet om "Ungdomskilden" har adskillige Gange været taget op til litterær eller kunstnerisk Behandling. Tilknytning til de folkelige Sagn har det morsomme Billede af den tyske Maler Lucas Cranach d. ældre (f. 1472, d. 1553) fra 1546, som nu hænger i Kaiser Friedrichs Musæet i Berlin. Den tyske Digter Heinrich Heines Digt "Bimini" (først trykt i 1869 i "Letzte Gedichte") har derimod ligesom P.-M.'s Arbejde Tilknytning til Fortællingen om Ponçe de Leon og har ham til Hovedfigur; den franske Lærde Ernest Renans Drama "L'Eau de Jouvence" fra 1880 har Udgiveren ikke set.

Samtidens Dom. *Flyve-Posten* 1865, No. 123: "Mange ville vel neppe troe deres egne Øine, naar de see en Digter som Paludan-Müller, Rhythmernes mægtige Behersker, fremtræde med en Fortælling i prosaisk Form; men ved at gjøre sig bekendt med Bogen vil man da ogsaa finde, at den forøvrigt er Poesi fra først til sidst, og selv i Formen sporer man uafbrudt Digteren. Fortællingen gaaer ud paa at vise, at det er kun Blindhed, som kan bringe den alderstegne Mand til at ønske sig en legemlig Ungdom tilbage for saaledes at begynde et nyt Liv og ved den vundne Erfaring at undgaae alle tidligere Vildfarelser og udføre alle opgivne Ungdomsplaner. Helten, som faaer et saadant Ønske opfyldt, høster kun Fortvivlelse, og først gennem lange Lidelser 391 aabnes hans Øie for Skaberens Hensigt med den for Skabningen indstiftede Orden, for det Skjønne saavel som det Gode i Tidens Former, i Ungdom og Alderdom, i Væxt og Udvikling, i Blomstring og Henvisnen, indtil hans Hjerte omsider, da Forløsningens Time slaaer, gribes af Længsel efter den evige Ungdom, hvori Sjæl og Legeme have lige Deel. Hvorledes disse Tanker ere udviklede, derom maae vi henvise til Bogen, hvis Læsning, selv om den vil fremkalde Indvendinger ved flere Enkeltheder, ja selv om den ikke i sin Heelhed skulde tilfredsstille, dog ubetinget vil skjænke rigt Udbytte og sand Nydelse, thi den er kjernefuld og vækkende og virker derfor ikke blot ved selve sit Indhold, men fuldt saameget ved de Spirer, den lokker frem af Læserens egen Sjæl." - *Dagbladet* 1865, No. 122 taler om "Digterens smukke Fortælling, hvis klare, halvt historiske Stil ikke blot afspeiler en Række livfulde Skildringer, men samler dem til et poetisk Billede af en Tidsalder, og under hvis fremadglidende Strøm der bestandig skimtes en dybere Bund, som Tankerne voxer frem af." - *Fædrelandet* 1864, No. 99 (af *Georg Brandes*): "Foranderlighed, Forfængelighed, Forgængelighed - det var Themaet allerede i "Dandserinden"; og Rædsel over Tidens Magt, der lader Alt fremstaae kun for at forgaae, Slægt efter Slægt et Dødens Bytte, det var det Indtryk, Psyche fik, da hun i Speilbilledet saa Menneskehedens Livslod. Med hvilket Sind det Endeliges nødvendige Skæbne bør beskues, hvilke Følelser den vækker, hvad Trøst Tilværelsen rummer mod dens Bitterhed, det var tidlig Paludan-Müllers Problem, som i "Dandserinden" et ungt, men kraftigt Haab snart tumlede i Spøg, snart brødes med for Alvor. Siden da er Paludan-Müllers Konst kommen i stedse inderligere og inderligere Forstaaelse med Døden som det skarpeste og mest betydningsfulde Udtryk for det Timelige Hemmelighed, en Forstaaelse, der er røbet i den mærkelige Sætning, at "Konsten kom med Døden ind i Livet". Saa længe Døden fremstilles efter Schillers Ord som det Skjønnes Lod paa Jorden (Dandserinden, Vestalinden) saa længe sees den endnu ikke selv som skjøn. Men skjøn er den for Paludan-Müller som Gjennemgang og som den eneste Gjennemgang til et nyt og gjenfødt Liv En Gjenvei til Livet udenom Existensen, Lidelsen, Døden er ikke til. Kun Ansigt til Ansigt med Dødens Rædsler kan Psyche vise sig værdig til en evig Lykke, kun gennem Fristelser og Smerter kan det Høieste gribes (Kalanus), kun ved Tabet af Alting vindes Alt (Alf og Rose, Benedict fra Nursia). - I "Tithon" er den Tanke gennemført, at det salige Liv kun har Værd som Kampens Pris, og at en Higen imod det, som forhindrer en Villen, en Hasten ind i det, som umuliggør en Handlen, er lige saa meget at ynke som at fordømme. For Tithon bliver Gudelivet den pinligste Qval, det bliver, som Sorgen synger i "Amor og Psyche", den døde Lykke, der indeslutter alle Dødens Sorger; thi er Existensen med sin Afvexling af Dag og Nat, med sine Kampe og Nederlag et uoverspringeligt Stadium, da er det at lide dens Lidelse ikke Ulykke, men Opgave, at snige sig fra den ikke Vinding, men Tab, og den anticiperede Salighed, Udødeligheden i levende Live det Ulykkeligste og Forsmedeligste af Alt. Tithon udkom 1844. Den var et Ord i rette Tid til Speculationens, Æsthetiseringens og Anticipationernes Tid her hjemme. Saaledes er ogsaa "Ungdomskilden" et Ord i rette Tid til vor. . . . Bogen er altsaa saavel for Unge som for Gamle, og en Bog netop for vore Dage. Uden Tvang lader dens Symbolik sig udlægge om mere end eet Phænomen i vort aandelige Liv, lettest maaske om et stort Parti herhjemme, der seer Frelsen i en umiddelbar Tilbagevenden til det Gamle, til Folkets første Ungdomstid, der forlængst er afsluttet. At en saadan Tilbagevenden er umulig, og at ogsaa den senere Alders Vilkaar er skjønt, lærer Bogen tilfulde. Men saa alsidig og saa anvendelig end Symboliken kan blive, jo mere man fordyber sig i den, saa ganske let og jævnt er det Eventyr, der bærer den, fortalt. Det kan mere et Barn, skjønt vel neppe fuldt forstaae uden af den Gamle. Dette beroer paa, at Tanken er legemliggjort i fuld Conereton. Det eventyrlige Element vækker intet Anstød, da Tidsalderen og Scenen 392 har en saa eventyrlig Karakter. Den hele Omgivelse, der hos en mindre udmærket Digter uden Tvivl ved et saa udpræget Tankeindhold og i Sammenligning med den saa stærkt fremspringende Hovedfigur havde faaet et skærmbredtsagtigt Udseende, staaer vel let skizzeret, men med friske Farver. Bogens Slutning har sagtens været Flere imod, og man vil vel igjen nogen Tid komme til at høre Tale om Paludan-Müllers Eremit-Idealer. Men Diego er her ikke Regel, men Undtagelse, da enhver Handling er ham umuliggjort, Eneboerlivet er ham en nødvendig Bod, ligesom det for Benedict fra Nursia var en midlertidig Tilstand. Det er da ingenlunde det ubetingede Eremit-Ideal, som Digteren prædiker, han selv er ligesom hans Benedict "en Eneboer, der forsamler Menneskenes Børn". Som saa meget Andet i

denne Fortælling har ogsaa det lille Træk med Pyramiderne gammel Hævd paa sig hos Paludan-Müller. "Resignationens faste Pyramide", hvorom Alma taler, reises (i "Abels Død") ved Abels Grav som af Diego ved hans egen. ... Det er første Gang Publicum gjør Bekjendtskab med Pal.-Müllers Konst-Prosa, og erfarer, hvor fin, smuk, nobel og rhythmisk den er ... Men vel mærker man, at den Tunge, der taler, længe har været vant til Gudernes Tungemaal; det sporer man i mangfoldige Smaating, i en til Bedste for Rhythmen undertiden lidt afvigende Ordstilling, i mange skønne og dristige Udtryk, der oplive den jævne Fortællerstil, og engang imellem ved en Begyndelse eller Slutning af Perioden, der ganske minder En om den indledende eller den afsluttende Del af en Paludan-Müllersk Stanze." -*Illustreret Nyhedsblad* (norsk) 1865, No. 20: "Det er ikke i Digtningens eventyrlige Rige, vi befinder os, hvor Indbildningskraften frit kan tumle sig, uden at snuble over de reelle Muligheders Skranker; vi staa paa faktisk, solid Grund. Her anbringes da et ydre, fysisk Mirakel; Helten forynges legemlig ved at bade sig i den skjulte Ungdomskilde inde i Urskovens Tykning. Efter dette Greb over i det Eventyrlige kastes vi tilbage indenfor det Historiskes Omraade; han deltager i et af Ponce de Leon ledet Tog fra St. Domingo; ved denne Leilighed og i Forholdet til den skønne Dorothea, hans Befalingsmands Datter, udvikler der sig da idelige Kollisioner mellem hans alderdommeligt betænksomme Sind og den Varme, hvormed det foryngede Blod ruller gennem hans Aarer. Denne indre Strid kan imidlertid ikke, tiltrods for de fortrinlige Skildringer af dens enkelte Udbrud, tilstrækkelig fængsle Læserens Interesse; han kan ikke komme til ret at forstaa den, tro paa den; vi vente hvert Øjeblik, at Don Diego skal vaagne, finde det hele at være en hed Sommernats Drøm og advaret standse paa det eventyrlige Tog, som hans sangvinske Forhaabninger har bragt ham til at gjøre med. Fortællingen gaar imidlertid uforstyrret sin Gang; den indre Tvedragt i Don Diegos Sjæl - eller rettere mellem hans Sjæl og hans Legeme - tiltager; han har intetsteds mere hjemme, hverken hos de Unge eller de Gamle, og finder tilsidst kun Redning i et Eneboerliv, fra hvilket endelig Døden befrier ham. Løsningen af Kollisionen - forsaavidt man ser bort fra dennes fantastiske Udspring og virkelig lader den gjælde som noget paa en troværdig Maade Motiveret - er saaledes kun en Overhuggen, ingen Løsning gennem Udvikling. Naar vi spørge Digteren om Svaret paa Gaaden, hører han os ikke; han er fordybet i at indridse Gravskriften over sin Helt, og naar han er færdig, reiser han sig og peger hen i det Fjerne, hvor Dødsengelen bærer Don Diegos forløste Sjæl over mod Evighedens Strande. Naar en slet Forfatter har indviklet sin Helt i saa uopiøselige Modsigelser, at han ikke ved, hvorledes han skal rede ham ud af dem, pleier han, som bekjendt, altid at slaa ham ihjæl; det er en nem Maade at stoppe Munden paa alle ubekvemme Spørgere; thi død Mand maa man lade i Fred. Paludan-Müller gjør ligesaa, ikke fordi han er en slet Forfatter, men fordi hans Udvikling mere og mere har ført ham til det Punkt, hvor Digtningen, som Skildring af Livets veksle Skjæbner, ophører, og hvor den religiøse Tro, de christelige Forjættelser om et hinsidigt Livs Fylde og Forsoning begynde. Paa dette Punkt ophæver Poesien sig selv, gaar 393 ud over sig selv. Dette er maaske en Vinding for det enkelte Menneske, der i Haabet om et Hinsides har fundet den personlige Beroligelse, som Livet med dets Forvirring nægtede ham; men det er et Tab for den læsende Verden, der søger sin Opbyggelse i Religionen, men i Digtningen med Rette kræver Livet - det levende Liv, ikke det kommende. Vi tro, at hverken Digtekunsten eller Religionen staa sig paa denne Sammenblanding; hin har at færdes mellem de Levende; ved Dødens Port maa den standse; der træder Religionen til og rækker den frygtsomme Vandrer Haanden. Dette om Udgangs- og Slutningspunktet for Digtningen. Hvad selve det psycholpiske Problem angaar, der er opstillet, som vi tro, paa en mindre solid Basis, og løst paa en ikke ret tilfredsstillende Maade, da har Forf. vist ikke et Øjeblik tænkt paa den smagløse Symbolik, hvormed en dansk Anmelder (i "Fædrelandet") har villet udlægge det som en politisk Allusion til det danske saakaldte reaktionære Parti; det beholder, uden al saadan klodset Udtydning, sin Interesse, og vil altid ved den Maade, hvorpaa det er gennemført, fængsle Læseren og smukt slutte sig til de mange herlige, høipoetiske Skildringer, som vi møde overalt i Paludan-Müllers Digtværker."

Carsten Hauch skrev 80/4 1865 til H. C. Andersen (Breve til H. C. Andersen, Side 240): "Det gjorde mig ondt at see Brandes's Recension over P. Müllers »Ungdomskilden«. Brandes er en høit begavet, ung Mand; men dette er igjen en af de Recensioner, der i mine Tanker bringer Publikum paa Afveie. De, som sætte Tanken i et Digt høiest, maa vistnok stille Paludan-Müller høiest mellem vore Digtere; thi deri er han mesterlig. Men Tanken er langt fra det Eneste; Coloriten, den sandselige Udførelse, er ligesaa nødvendig. Oehenschläger var en ringe Tænkter og dog vor første Digter; thi den sandselige Udførelse var hos ham saa mægtig, at man reves hen og glemte alt Andet derover. P.-Müller er en meget ædel Digter, stor i Tanke; men der er hvidt Blod i hans Musas Aarer, saa man tydelig mærker, at det ikke er paa Anskuelsen, men paa den abstrakte Tanke, at de fleste af hans Digte ere byggede. For Resten er han vistnok en af de ædleste Personligheder, Danmark eier; og det føler man især, naar man staaer saa nær ved Graven, som jeg, at en sliq Personlighed er langt mere værd end selv det høieste Genie."

Side 281 Linje 11:

Amazon-Rige] om *Amazoner* se Anm. til 2det Binds Side 216 Linje 7.

Side 281 Linje 11:

Eldorado] (spansk) egl. "det gyldne Land"; kaldtes i Opdagelsernes Tidsalder et Æventyrland i Sydamerika, hvor Guld og Sølr skulde ligge i Bunker paa Jorden, og som man troede at finde i det nuværende Venezuela.

Side 281 Linje 21:

mod Maurerne] d.v.s. i Aarene før 1492.

Side 281 Linje 23:

før denne store Dronnings Død] d.v.s. før 1504.

Side 281 Linje 25:

den lille Søstad St. Lucar] San Lucar de Barrameda i Provinsens Sevilla ved Guadalquivirs Udløb i Atlanterhavet.

Side 281 Linje 25:

Donna] det italienske Ord for "Frue"(spansk *Doña*) ligesom Don (ogsaa Spansk) for "Herre".

Side 282 Linje 5:

Brigantinen] (fransk) mindre Krigsskib.

Side 282 Linje 41:

Argo] om dette Navn se Anm. til 2det Binds Side 433 Linje 27-28.

Side 282 Linje 43:

en anden Jason ... det gyldne Skind] se Anm. til 2det Binds Side 433 Linje 27-28.

Side 283 Linje 25:

Lethe] se Anm. til 1ste Binds Side 94 Linje 28.

Side 284 Linje 19:

Eosenkrands] se Anm. til Side 36 Linje 8.

Side 285 Linje 21-22:

Aurora . . . Fortuna] de latinske Navne paa Morgenrødens og Lykkens Gudinder i den græsk-romerske Mytologi.

394

Side 286 Linje 29:

Amouretter] (fransk) smaa Kærlighedseventyr.

Side 288 Linje 14:

Cohorte] (latin) "Følge" (opr. Navn paa en romersk Troppeafdeling).

Side 289 Linje 11:

Hymen] Ægteskabets Gud i den græsk-romerske Mytologi, tænkes med Brudetaklen og Brudesløret i Haanden (sml. 1ste Binds Side 108 Linje 21-22).

Side 289 Linje 46:

vores] om Formen se Anm. til 1ste Binds Side 126 Linje 3.

Side 291 Linje 3:

sortklædt Dominikanermunk] Dominikanernes Ordensdragt bestod siden 1220 af hvid Kjole med en lille hvid, spids Kabuds, hvorover Munkene paa deres Vandringer havde en sort Kjole med Kabuds. - Dominikanernes Opgave var det bl. a. at vaage over Rettroenheden, og Inkquisitionen hørte under dem.

Side 291 Linje 23:

Balboas Tog over Landtungen Panama] i Aaret 1513 (den 25de Septbr. naaede Balboa det stille Ocean og tog det i Besiddelse for den spanske Krone).

Side 291 Linje 26:

den fra Cuba iværksatte Expedition under Cortez] i Aaret 1519.

Side 292 Linje 43:

Prior] (latin) egl. "den første", er Klosterforstander i Klostre, hvor ingen Abbed findes, ellers første Klosterbroder efter Abbeden.

Side 293 Linje 38:

Fama] det latinske Navn paa Rygtets Gudinde i den græsk-romerske Mytologi.

Side 295 Linje 5:

Ny-Spanien] kaldtes en Tid af de første Opdagere Amerikas Fastland (Mexiko).

Side 295 Linje 5-6:

Vera-Cruz, den nylig . . . anlagte Plantestad] i Aaret 1519.

Side 295 Linje 8:

Hovedstaden Mexico, som Cortes just dengang beleirede] der tænkes paa Belejringen i 1521.

Side 295 Linje 26:

Gonzalo de Castro] næppe nogen historisk Person.

Side 295 Linje 40:

Soldaterfrak] om Formen *Frak* se Anm. til 2det Binds Side 62 Linje 32.

Side 296 Linje 13:

Mandoline] nu: *Mandolin*, se Anm. til 1ste Binds Side 7 Linje 37.

Side 296 Linje 27:

Qvirikeleren] se Anm. til 1ste Binds Side 259 Linje 5.

Side 297 Linje 5:

Hispaniola] er det Navn, Columbus gav Haiti.

Side 297 Linje 18:

Romanøer] se Anm. til 1ste Binds Side 35 Linje 40.

Side 297 Linje 32:

Bravo] se Anm. til 1ste Binds Side 11 Linje 18.

Side 298 Linje 21:

Retirade] Tilbagetog; se Anm. til 1ste Binds Side 6 Linje 19.

Side 300 Linje 23:

Vederpart] Modpart; Laaneord fra Tysk.

Side 302 Linje 3:

Autodaféer] (spansk) Kætterbrænden.

Side 302 Linje 24:

Profossen] Bøddelen.

Side 302 Linje 45:

den paa Gløder lagte Mexicanerdrot] den fangne Mexikanerkonge Guatemozin blev lagt paa Pinebænken og hans Fødder overhældte med kogende Olie; Cortez skal have modsat sig denne Tortur og skal, da Torturen ikke førte til de ventede Resultater, have befaleet at løse ham. Den Beundring for Cortez's Højmodighed, som P.-M.'s Ord her synes at rumme, er der ingen Anledning til.

Side 303 Linje 18:

Insubordination] (latin) "Ulydighed".

Side 307 Linje 15:

Darien] ogsaa kaldet Atrato eller Choco, Flod i Sydamerika, udspringer paa Andesbjergene og løber ud i det caribiske Hav ved Sydamerikas Nordkyst.

Side 307 Linje 23:

Santa Maria] Santa Maria del Antigua del Darien, grundlagt 1510 paa Spaniernes Togt til Mellemerika.

Side 309 Linje 26:

Peru] til Peru kom Spanierne under Pizarro i Aaret 1532.

395

Side 309 Linje 27:

Verden omseiledes] 1521 af Magälhaes. - Da Herrera i 1521 deltog i Cortez's Togt til Mexiko, er Kronologien ikke overholdt.

Side 310 Linje 35-36:

det Gravmæle, der indesluttede den store Colnmbits] Columbus' Lig blev 1537 fra Spanien ført over til San Domingo.

ADONIS

Affattelsestid: ukendt; udkom i Tiden mellem den 19de September og den 5te November 1874, trykt 2den Gang samme Aar ("2den Udgave"), 3dje 1879 (i "Poetiske Skrifter" VIII), 4de 1901 (i "Poetiske Skrifter i Udvalg" III).

Nærværende Udgave gengiver Texten i Udgaven 1874, den eneste af Digteren selv besørgede.

Manuskript: Trykmanuskript, med enkelte Rettelser og Ændringer i det kgl. Bibliotek: Den Collinske Manuskriptsamling No. 1244.

Æmnet er taget fra den græske Mytologi. I den mytologiske Haandbog, som P.-M. selv ejede, og som nærmere er omtalt i nærvær. Udgaves 1ste Bind Side 507: *Benjamin Hederichs Gründliches mythologisches Lexicon* fortælles Myten om Adonis omtrent saaledes:

"Ifølge nogle er Adonis en Søn af Kong Cinyras paa Cypern og Metharnes, efter andre af Phønix og Alpheisibøa, og efter atter andre af Kong Thoas i Assyrien og Myrrha. Den almindeligste Mening er imidlertid, at Myrrha, Datter af Cinyras og Cenchreis, af Venus, der vilde hævnne sig, fordi hendes Moder havde villet maale sig med hende i Skønhed, blev forledt til at fatte Elskov til sin egen kødelige Fader; og da hun ikke kunde modstaa denne Elskov, men heller ikke vilde lade sig mærke med den, saa havde hun villet ombringe sig selv og tage Livet af sig med en Strikke. Men hendes Amme, som var kommet til, og som langt om længe med stort Besvær havde faaet Grunden til dette fortvivlede Skridt at vide, bavde maget det saaledes, at Myrrha, som en fremmed Kvinde, endelig fik Omgang med Cinyras. Men da han nu gærne vilde vide, hvem hun var, og ved et hidskaffet Lys havde set, at det var hans egen Datter, saa havde han villet myrde hende og havde forfulgt hende med draget Sværd til en Skov - efter nogle til en Ø og efter andre lige til Arabien. Her havde endelig Guderne forbarmet sig over hende og forvandlet hende til et Træ af hendes Navn (Myrrhatræ), men da Tiden kom, fødte hun i denne Skikkelse Adonis. Nogle fortæller, at Lucina [et af Tilnavnene til Juno, Himmeldronningen] havde hjulpet hende, men andre, at et Vildsvin havde sprættet Træet op, og atter andre, at Cinyras, uagtet han selv havde været Vidne til hendes sælsomme Forvandling,

dog af Vrede og Hævn havde hugget i Træet med sit Sværd og derved frembragt et Saar, hvoraf Adonis kunde blive født.

Saa snart han var blevet født, tog Nymferne ham til sig og opdrog ham, og da han var overordentlig skøn, anbragte Venus ham, af Elskov til ham, i en Kasse og stillede den hen til Proserpina. Saa snart hun nu saa denne, vilde ogsaa hun beholde ham for sig; og da der herover opstod Strid og denne henskødes til Juppiters Afgørelse, saa tildelte han sig selv den ene Tredjedel af Aaret, Proserpina den anden og Venus den tredje, i hvilken Adonis skulde være hos hver af dem. Men Adonis forlod Juppiter og helligede sig ogsaa i den Tid til Venus. Andre derimod fortæller, at Juppiter satte Musen Calliope til Dommer, og hun tildelte Venus ham i 6 Maaneder og Proserpina ham i lige saa lang Tid. I hvert Fald elskede førstnævnte ham højt, og da han var en stor Ynder af Jagt, saa formanede hun ham indtrængende til at undgaa de vilde Dyr. Men da Mars ogsaa elskede Venus og ikke kunde udholde, at hun foretrak Adonis for ham, saa forvandlede han sig selv til et Vildsvin og viste 396 sig for ham paa Jagten. Adonis søgte ved at nedlægge det at vinde sig særlig Ære og gav sig følgerig i Lag med det, men blev modtaget saaledes, at han maatte betale Mødet med sit Liv. Da Venus erfarede dette, skyndte hun sig til ham for at komme ham til Hjælp. Men da det var for sent, forvandlede hun ham til en Anemone, og da hun kom til at rive sig paa en dørstaaende Rosenbusk, saa hun blødte derved, blev den tidligere hvide Anemone derved forvandlet til en rød. I hvert Fald skal den nævnte Blomst, Anemonen, være fremvoxet af hans Blod, om han end ikke netop selv blev forvandlet til den. Efter nogle havde ogsaa Herkules Elskov til ham, hvorfor Venus forledte Nessus til Elskov til hans Hustru, og herover fik Herkules tilsidst en forsmædelig Død. Man vil ogsaa vide, at det ikke var Mars, men Apollo, som havde forvandlet sig til det Vildsvin, der ombragte ham, og havde gjort det, fordi Venus havde berøvet Apollos Søn Erymanthus Synet, fordi han var kommet til at se hende bade sig, efter at hun havde haft en Sammenkomst med Adonis".-

Læseren vil ved at sammenholde denne Fremstilling med P.-M.'s Digt selv kunne se, hvad det er, han har benyttet af den gamle Myte, og hvad han har lagt ind i den af sit eget.

Samtidens Dom. *Berlingske Tidende* 1874, No. 269: "Det Versemaal, hvori Digtet er skrevet, er fireføddede Trochæer (Spaniernes almindelige Drama- og Romancemetrum). Det er et Versemaal, som er skikket til mangfoldig Anvendelse, og en stor Mængde Viser og Sange ere skrevne deri saavel i vor ældre som i vor nyere Literatur. Men hvor bekvemt det end falder til mindre versificerede Arbejder, turde det dog være et Spørgsmaal, om det paa Dansk egner sig til større Digtninge. Det, hvorved Trochæerne især udmærke sig, deres eiendommelige indsmigrende Blidhed, kommer overhovedet ikke ret frem i kortere Verslinier, idet ikke alene to- og treføddede, men endog fireføddede Vers, navnlig i Linier med lutter stærkt accentuerede Arses, have noget Uroligt og Hoppende, som ikke engang ved den største Kunst kan fjernes, fordi det ligger i selve Metrets Nalur. Men naar tilmed som her begge Strophens Dele, dens Arsis og dens Thesis, ere fuldkomment eens byggede (to akatalektiske Linier, omslutede af to katalektiske, med den heraf betingede Riimstilling: to kvindelige Riim imellem to mandlige) saa udfordres der, navnlig i en ikke ganske kort Digtning, hele Paludan-Müllers Virtuositet for at bringe en rytmisk Velklang til at træde istedetfor en trættende Monotoni. Hver Gang denne Versform behandles som et Dimeter med Cæsuren imellem de to trochæiske Depodier, vil Klangens nemlig være ganske den samme som det trochæiske Monometers, og med denne Bygning vil det kun være lidet passende som Udtryk for et alvorligt Indhold. Thi om der end skrives - Klippens Hvælving sort sig bued - vil det dog lyde ganske som: Klippens Hvælving | Sort sig bued. Og dette Metrums overordentlige Livlighed er bekjendt, f. Ex. fra Ynglingens Replik i Heibergs Julespøg:

Lykkelige!
Hver har sin
Elskte Pige.
Hvor er min? ...

Til et længere Digt af et saa alvorligt Indhold som dette kunde der altsaa vistnok være valgt et mere adækvat Versemaal end fireføddede Trochæer, idet disse kun ved en eminent dygtig Behandling og ved Anvendelsen af en Mængde metriske Finesser kunne bringes til at harmonere med Aanden i det her omhandlede Emne, uden dog derfor ganske at aflægge deres medfødte hoppende Fald. Men hvorledes det end forholder sig med Formen, takke vi Forf. for hans smukke og i flere væsentlige Henseender originale Fremstilling af Adonismythen. Det er nu saa sjældent, at vore Ypperste lade høre fra sig, at de paa Forhaand kunne være sikre paa, at deres Frembringelser ville blive modtagne 397 med levende Interesse og Paaskjønnelse, selv om Kritiken troer at burde tale et lille Ord med." - *Dags-Telegraphen* 1874, No. 307: "Frederik Paludan-Müller har paa Reitzels Forlag udgivet et mythisk Digt ved Navn "Adonis". Det er ikke noget omfangsrigt Bidrag til Bogmarkedet, den berømte Digter her har ydet, thi Heftet tæller kun 16 Sider; men dets indre Værd er saa meget desto større. Vi møde i "Adonis" den samme rige Stemning og den samme ædle, fuldendt skønne Form, som udmærker Forfatterens tidligere Digte af samme Art, og i det Hele kan man sige, at Paludan-Müller ved dette lille klassiske Arbejde har taget en glimrende Revanche for det Uheld, der overgik ham, da han i "Tidernes skifte" vovede sig ud paa et for ham fremmed Territorium." - *Fædrelandet* 1874, No. 299: "Ogsaa Fr. Paludan-Müller er vendt tilbage til sin Ungdomskærlighed, den græske Mythe, og har til sine uforgængelige Behandlinger af dens Stof føjet et ganske lille nyt Arbejde: "Adonis" (Reitzels Forlag). Dette skildrer dog ikke den skønne Ynglings al' mindelig bekjendte Æventyr med

Kjærlighedsgudinden, men et ganske ubekendt f Kjærlighedsforhold til Underverdenens eller Dødens Dronning. Hvad Digterens Tanke egenlig har været med dette Digt er ikke ganske let at sige; maaske har han tænkt paa, at en ædel Menneskesjæl trættes af Livets Nydelser og vender sig til stille Betragtning; maaske har han kun villet male den Til stand lige efter Døden, der i mange Aar har sysselsat hans Sind. I hvert Fald er Billedet formet i skønne melodiske Vers." - *Morgenbladet* 1874, No. 299: "Tiderne skifte! Det er ikke saa grumme mange Aar tilbage, at Litte raturens Julebord herhjemme beredte det læsende Publikum Overraskelser i Vers og Prosa, men navnlig i Vers, fra en hel lille Falanx af anerkjendte, kritisk vurderte, alvorlige, højsindede Digtere. Falanxens Rækker fortyndes Aar for Aar; en for en segner de trætte Kæmper, og Pladsen optages af Rekruter i Faget og Marødører udenfor Faget. Det er Oversættelsernes og Reproduktionens Tid. - Af en ganske egen Virkning er da de enkelte Glimt, der nu og da bryde frem, naar en af Veteranerne viser sig i sin Rustning, med Vaabnene i den øvede Haand. Viddets skarpe Pile hører man rigtignok sjældent suse, men af og til skinner Solen paa et blankt Skjold med rige Forsiringer: - i dette Tilfælde med mythologiske Figurer indgraverede paa den hvælvede Plade. - Adonis, et Digt af Paludan-Müller! Man glemmer under Gjennem læsningen rent, at der ligger en "Ivar Lykke" og et "Tiderne skifte" mellem. ...Rythmerne stige og falde i vuggende Takt ligesom Flodens skvulpende Vande. Man føler sig undergivet denne uforklarlige Magt, som den sande Digter altid raader over, og som Systematikeren Platon erklærer for statsfarlig ....

Tag mig med! da lød en Røst,
Og før klaret var ham Gaaden,
Sprang en Ungersvend i Baaden,
Der gled bort fra Livets Kyst.

Man drages uvilkaarligt med. Og man har maaske en eller anden hemmelig Grund, en Grund tilfælles med Ungersvenden i Digtet. Adonis har "levet for meget" som det kaldes i daglig Tale. Men han er jo rigtignok ogsaa en "Adonis". Vi have imidlertid alle faaet farlige Vuggegaver, og dertil kommer, at Tiden, vor Tid, naar den i det hele taget skal gjenlemles, hovedsagelig maa leves stærkt koncentreret. Mon vi ikke alle mere og mindre kunne samstemme med Stemningen, der gaar igjennem disse Linier, Ynglingens Henvendelse til Døds gudinden :

Træt jeg er af denne Splid
Mellem Lidenskabens Flamme
Og den Magt, som vil den lamme.

Paa den anden Side vil man vel ogsaa kunne hævde, naar det fulde Stemningsindtryk af Digtets Grundtone har sat sig, at der ikke absolut paa 398 Fuldbyrdeisen af Livsnydelsen behøver at følge en saa trøstesløs Klage og en saa stærk Paakaldelse af den Magt, der udvisker alt det oplevede og kun lader den evige Glemsels Ro tilbage. Digteren synes selv at have taget sit Parti; men hvorledes nu det Parti er, som han tager, og med hvor stor eller liden Ret han underkjender Livet og anerkjender Døden: saa meget er vist, at Poesien her kommer til sin Ret. Billede paa Billede oprulles, Strofe paa Strofe bygges ud af det Materiale, der er uforgængeligt. Den gamle Digter lever sin "Amor og Psyche" om igjen. Tonen er uforfalsket, Klangens er ren. Tidens Brøst og et dramatisk Fejlgreb har ikke bragt Instrumentet til at skurre. Man lytte kun efter:

Som et Barn ved Brystet lagt,
Livets Næring kun han ændsed,
Med en Tillid ubegrænset,
Given hen i Dødens Magt.
Og som Vogter hos ham sad,
Støttende med Haanden Kinden,
Tavs og stille Døds gudinden,
Trofast, moderlig og glad."

Nær og Fjern 1874, No. 127: "Der klinger nogle af Evighedens Harmonier gennem dette skønne Digt". - *H. P. Holst: For Romantik og Historie*, 13de Bind (1874) Side 554-55: "Selv om der slet ikke var andre Julemærker, vilde det Liv, der nu igjen rører sig i Bogverdenen, være tilstrækkeligt til at minde os om, at Julen er i Anmarch. Det er i sin Orden at vi i denne Revue begynder med Paludan-Müller - à tout Seigneur tout honneur! Hans "Adonis" er et udmærket smukt Arbejde, der i alt Væsentligt slutter sig til hans tidligere mythologiske Digte. Naar dette Digt er kortere, altfor kort for Nutids-Læsere, der ikke ere vant til at see saadanne Tanker og saadanne Rhythmer sammensmelte i en Eenhed, saa er Grunden heldigviis ikke den, at han nu mangler denne Begeistring de longue haleine, som aldrig svigtede ham i hans Ungdom. "Adonis" er vel ikke noget særdeles rigt Stof, men hans Ungdom og Skiønhed, Venus, der i sin Forelskelse glemmer at pynte sig for med opkiltret Klædebon at følge ham paa Jagten, Kampen med Vildsvinet, hans Død, Venus's Sorg og Fortvivlelse, Rosens og Anemonens Fødsel ere dog Motiver, der nok maatte kunne friste en Digter som Paludan-Müller; men naar han ikke har grebet disse Motiver, saa er det sagtens for ikke at concurrere med sig selv, og fordi han under Udarbejdelsen maaske har følt, at Endymion (i hans "Venus") og Adonis allerede i Forveien have Lighedspunkter nok. Nu har han indskrænket sig til at give en Slags Epilog til Adonis' Liv, men en Epilog, der er saa ædel og ophøiet, at den maatte bringe ethvert Digt, der gik foran, i

Forglemmelse." - *Det nittende Aarhundrede, udg. af Georg og Edvard Brandes. 1874/75, Side 390-91* (af Red.): "Hvilken Læser vil kunne forsone sig med det hæslige røde Omslag om Paludan-Müllers "Adonis" og med det grimme, urene Papir, hvorpaa dette lille fine Digt er trykt! Det forekommer os, at naar man har den Ære at udgive Fr. Paludan-Müllers Poesier, bør man sørge for, at de komme Publikum i Hænde i den smukkeste Udstyrelse, der kan tilvejebringes. "Adonis" hører i Aand og Ide nøje hen til den Cyklus af mythologiske Digte, der i Paludan-Müllers Digterliv gik forud for "Adam Homo": en rent hedensk Livsanskuelse er i disse Poesier udtalt med en ganske ejendommelig Romantik. Døden forherliges som Grækerne forherligede den i Genien med den omvendte Fakkell. I "Tithon" var Nydelseslivet hos Aurora skildret som saa tomt for den Udkaarne, at han fra det længtes ned til Jordens Uro og Plage, her er det ikke mod Virksomhed, men mod den evige Glemsels Hvile og mod den evige Betragtningens Drømme, at Venus's Yndling Adonis higer fra Gudindens Favn. Sjældent har Livstræthedens Længsel efter Fred fundet et skønnere Udtryk end i Slutningen af dette 399 smukke lille Digt. Sjældent er den stille Lykke, Kontemplationen skænker, lovprist med ædlere Inderlighed. Denne Apotheose af Døden har en Svanesangs Renhed." - *Svensk tidsskrift för politik, ekonomi och literatur, 1875, Side 322-23* (af C. R. N[yblom]): "Vi möta bland [dessa års danska] författarne en veteran, som, efter att ha förvärfvat sig välgrundadt skalderykte ej blott inom sitt eget land, utan äfven hos oss och i hela Europa, ännu på sin ålders dagar återvänder till sin ungdomskärlek, i det han behandlar ett mytologiskt ämne. Sedan Paludan-Müller besjungit Amor och Psyche, Venus, Apollo och Dryaden, Thiton och Aurora, har han nu vändt till sig Adonis, den underskone grekiske ynglingen, hvars förtidiga död för den antika föreställningen var en sinnebild för den jubelfyllda, men kortvariga våren. Vid genomläsningen af dessa väl sagda, men objektivt hållna och något kyliga samt derjemte af en egendomlig melankoli genomträngda strofer föres tanken ovilkorligen tillbaka till en annan behandling af samma ämne, nämligen Shakspeares. Är dennes framställning af Venus och Adonis med sin förädlade sinlighet och sin brännande färgglöd att likna vid en malning af någon bland de store venetianarne, så kan Paludan-Müllers ålderdomsdikt närmast jemföras med en relief-framställning af ämnet i grekisk renaissancestil, - fint och ädelt, men magert och tunnt, samt utan den egen domliga lifsfullhet, som äfven den antika idealframställningen medgaf, och som i så öfversvallande mått finnes hos Shakspeare. En större motsats kan icke tänkas; men de behandla också olika delar af sagan, ty medan Shakspeare framställer Venus' kärlek till den hänförande ynglingen och hennes sorg öfver hans död, är det hos Paludan-Müller hans nedstigande till dödens boningar, som utgör ämnet, och vi se honom sist, då han hemfallit at skönhetsgudinnans rival, Proserpina, och druckit en bägare af Lethes vatten, forsjunka i evighetens ro, ett stilla föremål för hennes kärleksfulla betraktande." - *The Academy, Vol. 6 (1874), Side 553* (af *Edmurid W. Gosse*): "Adonis differs from *Tidernes skifte* as much as a sonnet of Shakspeare's differs from the *Comedy of Errors*. It is a short poem of less than fifty stanzas in the manner of the early mythological studies in which Paludan-Müller developed his poetic individuality in its purest and loveliest form. It belongs to the same class of his writings as *Tithon* and *Amor og Psyche*, though it is much slighter and more direct than these .... The boat of Charon passes in silence down the dark channel, roofed in with rocks, described by the poet in words that recall Mr. Stanhope's wonderful picture of this year .... Short as it is, this poem is a master-piece of melody and dignity, and we welcome it with delight as a sign that the master-hand of Frederik Paludan-Müller has not yet begun to tremble or to fail."

Side 315 Linje 1:

Charon, Plutos Færgemand] Pluto er det latinske Navn paa Dødsguden i den græsk-romerske Mytologi; han er gift med Dødsgudinden *Proserpina* og hersker sammen med hende over de Dødes Rige. Dette tænktes liggende under Jorden med Nedgang gennem skumle Huler eller Kløfter, og var omgivet og gennemstrømmet af Floder, over hvilke de døde blev færgede af Færgemanden *Charon* (tænktes som en gammel Mand med mørkt Blik og langt, uredt Haar) for derefter at komme til Dødsgudindens Hal. De døde tænktes som Skygger og førte en glædesløs Skyggetilværelse, der er en Afspejling af deres Liv paa Jorden.

Side 315 Linje 24:

Venusdyrker] Venus er det latinske Navn paa Elskovsgudinden i den græsk-romerske Mytologi.

Side 315 Linje 31:

Proserpina] det latinske Navn paa Dødsgudinden i den græsk-romerske Mytologi (græsk: Persephone).

Side 318 Linje 29:

Ræk din Færgemand hans Løn] hver, der af Charon blev sat over Dødsrigets Floder, skulde betale Færgespenge, hvorfor man 400 plejede at lægge de afdøde en lille Mønt (Obol) i Munden. De, der ikke kunde betale, flakkede som Skygger omkring ved Flodbreden, saa længe indtil Charon følte Medlidenhed med dem og satte dem over.

Side 319 Linje 28:

Luna] det latinske Navn paa Maanegudinden (Maanen) i den græsk-romerske Mytologi.

Side 321 Linje 7:

dit Skue] om P.-M. s hyppige Brug af Ejestedord eller Ejeform, hvor man nu bruger Forholdsord, se Anm. til 1ste Binds Side 119 Linje 18.

Side 321 Linje 28:

Lethefloden] *Lethe* er en af de Floder som gennemstrømmer Dødsriget; det er *Glemseisfloden*, af hvis Vande de døde skulde drikke ved Ankomsten til Dødsriget for at glemme deres jordiske Tilværelse.